

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

**EDEBİ-TIBBİ MAKAMELERİ İŞİĞİNDA SUYUTİ VE
MAKÂME SANATINA KATKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Bülent Korkmaz

Ankara-2011

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI**

**EDEBİ-TIBBİ MAKAMELERİ İŞİĞİNDA SUYUTİ VE
MAKÂME SANATINA KATKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Bülent Korkmaz

Tez Danışmanı
Prof. Dr. M. Faruk Toprak

Ankara-2011

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI (ARAP DİLİ VE EDEBİYATI)
ANABİLİM DALI

**EDEBİ-TIBBİ MAKAMELERİ IŞIĞINDA SUYUTİ VE
MAKÂME SANATINA KATKILARI**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. M. Faruk Toprak

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi .....

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(22/04/2011)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin
Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR	V
TRANSKRİPSİYON	VII
GİRİŞ	8
MAKÂME	8
I. Makâme'nin Kelime Anlamı ve Tarihsel Gelişimi	8
II. Yapısal Nitelikler.....	13
BİRİNCİ BÖLÜM.....	18
CELÂLEDDİN ES-SUYÛTÎ	18
I.1. Kısa Yaşam Öyküsü.....	19
I.2. Eserleri	23
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
ES-SUYÛTÎ'NİN EDEBÎ-TIBBÎ MAKÂMELERİ.....	27
Makâmelerin Çevirisi.....	28
I. Güzel Kokulu Bitki Makâmeleri.....	28
II. Güzel Koku Makâmeleri	51
III. Meyve Makâmeleri	64
IV. Sebze Makâmeleri.....	88

V. Kuruyemiş Makâmeleri.....	97
VI. Mücevher Makâmeleri.....	104
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	120
GENEL DEĞERLENDİRME.....	120
Es-Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmelerinin Makâme Sanatına Katkıları	121
SONUÇ	138
ÖZET.....	140
ABSTRACT.....	141
KAYNAKÇA.....	142
EK-1 MAKÂMELERİN ARAPÇA METNİ.....	144

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ilk olarak genel anlamıyla *Makâme* kavramı, bu kavramın edebî bir türe dönüşme süreci, türün ilk temsilcileri, gelişme aşamaları ile türün son şeklini bulması ele alındı. Daha sonra türün yapısal özellikleri gözden geçirilerek klasik *Makâme* ile aynı ad altında yazılan ancak farklı yapısal özellikleri olan eserler de incelendi.

Bu çalışmanın asıl inceleme konusu: مقامات السَّيْوِيّ الأَدَبِيَّة و الطَّبِيَّة (Suyûfî'nin *Edebi-Tıbbi Makâmeleri*) adlı eseri olup, söz konusu eserin yazarı Celâleddin es-Suyûfî, kısa hayat öyküsü, eğitim süreci ve eserlerini oluşturma serüveni açısından birinci bölümde tanıtılmaya çalışıldı.

Bu bölümde konuyla ilgili yerli ve yabancı literatürde yazılmış inceleme, araştırma ve biyografi eserlerinin incelenmesinin ardından, asıl gayesi tanıtım olarak belirlenmiş çalışma metnine paralel ilgi ve önem derecelerine riayet edilerek atıflarda bulunulması amaçlandı. Ayrıca atıfta bulunulacak eserlerin, mümkün olduğunca, ilk kaynaklar yahut ilk ağızlar olmasına özen gösterildi.

İkinci bölümde, asıl inceleme konusu olan مقامات السَّيْوِيّ الأَدَبِيَّة و الطَّبِيَّة (Suyûfî'nin *Edebi-Tıbbi Makâmeleri*) adlı Ahmed eṭ-Ṭavîlî tarafından farklı üç el yazması nüsha dikkate alınarak oluşturulmuş edisyon kritik metin, tamamı çevrilmiş halde sunuldu. Arapça özgün metin ise çevirisi ile kıyaslanabilmesi için ek bir bölüm halinde çalışmaya eklendi. Çeviri faaliyeti esnasında mümkün olduğunca orijinal metne sadık kalınmaya ve yorumlamadan kaçınılmaya çalışıldı.

Son bölümde ise, gerek makâme hakkında ve gerekse de Celâleddin es-Suyûfî hakkında verilecek olan bilgilerin ışığında çeviri metnin değerlendirilmesi sunuldu. Söz konusu değerlendirme çabası esnasında metnin benzer üst başlık altında yayımlanmış türdeşlerinden biçim ve içerik yönünden farklılıkları ile kendine has özelliklerinin gün ışığına çıkarılması amaçlandı.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca her zaman güler yüzü ve dostça yakınlığıyla bahtiyar olduğum sayın hocam Prof. Dr. M. Faruk Toprak Beyefendi'ye, مقامات السيوطي الأدبيّة و الطّبيّة (*Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri*) adlı eseri bir yüksek lisans tez çalışması olarak bana önermiş olmasının yanı sıra gerekli noktalarda desteğini esirgemeyerek tezime ve eğitimime büyük katkı sağlaması nedeniyle hassaten teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser

a.s. : Aleyhi es-Selam

bkz. : Bakınız

.n. : evirenin Notu

ev. : Çeviren

d.n. : Derleyenin Notu

DİB: Diyanet İşleri Başkanlığı

DİTİB: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği

Ed. : Editör

Fr. : Fransızca

GAL : Geschichte der Arabischen Litteratur

h. : Hicri

Haz. : Hazırlayan

İn. : İngilizce

m. : Miladi

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

. : Ölüm tarihi

r.a. : Radiyallahu Anhu

s. : Sayfa

s.a.v. : Sallallahu Aleyhi ve Sellem

TDVIA: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

yy. : yüzyıl

TRANSKRİPSİYON

Sessiz Harfler

أ : a,e	ض : ḍ
ب : b	ط : ṭ
ت : t	ظ : ṣ
ث : ṯ	ع : ʿ
ج : c	غ : ğ
ح : ḥ	ف : f
خ : ḫ	ق : q
د : d	ك : k
ذ : ḏ	ل : l
ر : r	م : m
ز : z	ن : n
س : s	و : v
ش : š	ه : h
ص : ṣ	ي : y

Uzun Sesliler

آ : â

أُ : û

إِ : î

GİRİŞ

MAKÂME

I. Makâme'nin Kelime Anlamı ve Tarihsel Gelişimi:

Çoğul biçimi “Mağâmât” olan Makâme kelimesinin manası hakkında yapılan araştırmalarda kelimenin ilk kullanımını, Cahiliyye Dönemi'nde ünlü Muallağa şairleri Zuheyr bin Ebi Sulmâ ve Lebîd bin Ebî Rebî'a'nın şiirleri arasında görmekteyiz. Her iki şairin de kelimeyi kullandıkları anlam: “meclis ve içinde yer alanlar”¹ şeklinde ifade edilmektedir. Yine bu dönemde kelime “kabile toplantısı”² anlamında da kullanılmaktaydı.

İslâmi dönemle birlikte kelimenin kullanıldığı anlam, “Halife ve maiyetinin huzurunda ayakta vaaz verilen ortam, meclis ya da oturma”³ şeklinde genişler.

Makâmelerin, çeşitli bilgi ve hikmet sahiplerince, başta sultan ve halifeler olmak üzere yaşadıkları dönemin ileri gelenlerinin huzurlarında gerçekleştirdikleri meclisler şeklinde oluştuğu görülmektedir. Söz konusu makâmelerde içerik ise darb-ı meseller, kahramanlık öyküleri ve ibret verici hikâyeler, şiirler ve kasideler, Kur'an-ı Kerim'den ayetler ve Hz. Muhammed'den (s.a.v) varit hadislerin yanı sıra bunlara dair açıklamalardan meydana gelmiştir.

---

¹ Dayf, Şevkî, *El-Mağamât*, Dâru'l Ma'rife, Kahire H. 1119, s.7.

² El-Fahûrî, Hânnâ, *Târîh Edeb el- 'Arabî*, Dâru'l Cîl, Beyrut 1986, s. 614.

³ Dayf, *a.g.e.*, s. 7.

X. Yüzyıl itibarıyla yukarıda ifade edilmiş olunan şekliyle makâme formunun değişmeye başladığı dikkat çekmektedir. Bu çağdan sonra “vaaz ve hitabe” özelliğini kaybetmeye, bunun yerine eğitici, öğretici, etkileyici ve eğlendirici yönü ağır basan “dilenci hitabesi” hüviyetine bürünmeye başladığı görülmektedir.”⁴ Bilinen manada *Mağâme* kelimesi, esas anlamını bu dönem ve bu içerikle kazanır.

Istılâhî manada *Mağâme* kelimesi, edebiyatçılar arasında ilk defa Bedî‘u‘z-Zamân el-Hemezânî (358-398/968-1008) tarafından kullanılır.⁵ Bir kahramanın ve bir anlatıcının merkezinde yer alıp çeşitli mekanlarda gerçekleşen aldatma ve hileye dayalı maceralarının, ritmik, secili nesir üslubunun kullanılması yoluyla yazıya döküldüğü birbiri ile bağlantısız kısa epizot ve anekdotlar üzerine kurulu yeni bir anlatı türü olarak meydana çıkar. El-Hemezânî, bizzat *Mağâme* kelimesini, kendi makâmelerinin XXVI. sırasında yer alan **Öğüt Makâmesi**’nde bir kişinin yaptığı dini konuşma anlamında kullanır. Yine el-Hemezânî, VI. Makâmesi olan **Aslan Makâmesi**’nde de kelimeyi bir “edebi tür” olarak kullanır.⁶

Edebiyat araştırmacılarının bir kısmının Arap Edebiyatında “kısa hikâye” ya da “roman” türünün ilk nüvesi olarak göstermeye çalıştıkları Makâme türü, çoğu edebiyat araştırmacıları tarafından bu konuma yerleştirilmez ve gerek teknik gerekse de içerik bakımından modern anlamda “kısa hikâye” formunun gereklerini karşılayamaması nedeniyle kendine özgü bir anlatı türü olarak kabul edilir. Konuyla ilgili olarak gerek batılı edebiyat araştırmacıları gerekse doğulu edebiyat

---

⁴ Ayyıldız, Erol, “Makâme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003, c. XXVII, s. 417.

⁵ Dayf, *a.g.e.*, s. 8.

⁶ Er, Rahmi, *Bedî‘üzzamân El-Hemezânî’nin Makâmeleri*, MEB Yayınevi, Ankara 1991, s. 27.

araştırmacıları ile onların yaklaşımlarını incelemek için aşağıda yer alan isimler ve eserleri incelenebilir.⁷

Arap Edebiyatında kendine özgü yeni bir biçim olarak ortaya çıkan Makâme, ispatlanamamış ve söylenti düzeyinde kalmış alıntı iddialara karşın Bedî‘u’z-Zamân el-Hemezânî tarafından, yaşadığı dönemin değişen sosyo-kültürel ortamını dikkate alarak bir araya getirdiği 51 makâmeden oluşan yapısıyla ilk defa ortaya çıkmıştır. Çağdaşları arasında taklitleri olmasına karşın onun seviyesine ulaşabilen bir başka örneğe de rastlanılmamıştır.⁸

El-Hemezânî’nin, Nişabur’da hocalık yaparken öğrencilerine Arap Dilinin inceliklerini ve güzelliklerini öğretmek amacıyla bu eseri ortaya çıkardığı, bu nedenle böyle bir eser yazmaktaki ilk gayesinin “öğreticilik” vasfı olduğu dile getirilir.⁹ El-Hemezânî’nin Makâmeleri birçok kereler basılmış (Bulak H. 1291, Tahran H. 1296, Hindistan H. 1296, İstanbul H. 1298); Almanca, İngilizce, Fransızca

---

⁷ Şevki Dayf, *El-Mağamât*, Daarul Maarife, Kahire (h.)1119.

Rahmi Er, *Bediüzzaman El-Hemezani'nin makâmeleri*, MEB Yayınevi, Ankara 1991

Matti Moosa, *The Origins of Arabic Fiction*, Lynne Rienner Publishers, Colorado 1997

Roger Allen, *The Arabic Literary Heritage The Development of His Genres*, Cambridge Un. Press, 1998.

Hanna El-Fahuri, *Tarih Edeb El-Arabi*, Daru'l Ceyl, Beyrut 1986.

Pierre Cachia, *Arabic Literature An Overview*, Routledge Curzon, New York 2002.

⁸ Brockelmann, “El-Hemezânî”, MEB *İslam Ansiklopedisi*, Anadolu Üniversitesi G.S.F. Yayınları, Eskişehir 1997, c.VII,s. 198.

¹⁰ El-Fâhûrî, *a.g.e.*, s. 618.

ve Hintçe'ye çevrilmiştir.¹⁰ Eser, Türkçe'ye ise bir tez çalışması olarak 1985 yılında Rahmi Er tarafından kazandırılmış ve MEB yayınları arasında yayımlanmıştır.

Bedî'ü'z-Zamân'dan yaklaşık bir asır sonra Makâme türüne bilinen biçimiyle son halini veren Muhammed el-Ğâsım el-Ğarîrî 446-516 / 1054-1122, el-Hemezânî'nin taklitçileri arasından, onu da aşacak bir yetkinlikle, klasik makâme türünde ardıl ancak daha nitelikli bir yapıya sahip olan eseriyle belirir. Her ne kadar aradaki zaman süresi içinde el-Hemezânî'nin başka taklitçilerinin adı anılıyor olsa da el-Ğarîrî, eserinin yapısal ve içerik özellikleri bakımından, bu edebi türü ilk ortaya çıkaran el-Hemezânî'yi de geride bırakır. Arap Edebiyatı araştırmacılarınca bir virtüöz olarak kabul edilen el-Ğarîrî, metnini daha şiirsel bir yapıda oluşturarak bir başyapıt meydana getirmiştir.¹¹

Ortaya çıktığı dönem itibarıyla büyük bir ilgiyle karşılaşmış olan makâme, türün öncüsü el-Hemezânî ve türü geliştirerek son şeklini veren el-Ğarîrî'nin ardından gerek Arap Edebiyatı içinde gerekse diğer coğrafyalarda yaşayan edebiyatlar içinde taklit edilmeye başlanmıştır. El-Ğarîrî'nin modeli başta dil, üslup ve içerik olmak üzere her düzeyde örnek alınmaya ve benzer eserler oluşturmaya neden olmuştur. Onun eseri her yönüyle Arap belâgati ve üslup becerisinin bir sembolü olarak kabul edilir ve bu değerini de modern zamanlara dek korur.¹²

---

¹⁰ Brockelmann, Carl, "El-Hemezânî", *GAL Supplement*, Leiden 1937, c. I, s.150-152.

¹¹ Allen, Roger, *The Arabic Literary Heritage*, Cambridge University. Press, 1998, s. 272.

¹² Drory, Rina, *Encyclopedia of Arabic Literature*, (Ed. J.S.Meisami, P.Starkey), Routledge 1998, London, c.2, s.508

El-Hemezânî ve el-Ĥarîrî'nin makâmelerinin her yönüyle bir model olarak kabul edilerek taklitlerinin oluşturulması çabalarının dışında gerek içerik gerekse üslup yönünden oldukça farklı olan ama yine de makâme adıyla tanınan diğer örnekler de zamanla ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ilk ve en bilineni, XII. Yüzyılda ez-Zemaḥşerî (467-538/1075-1144) tarafından yazılmıştır. Ez-Zemaḥşerî, Makâmât'ını, geçirdiği ağır bir hastalık esnasında gördüğü rüyalar üzerine eğer iyileşirse, değiştirecek olduğu yeni hayat tarzı ve kendisinde meydana gelen değişimler üzerine yazacağını söyler.¹³ Makâmât'ını da ekleri olan *Nevâbiğ el-Kelim* ve *Eṭvâk ez-Zehab* ile klasik makâme formunu terk ederek, ahlâki öğütler ve mev'iza konusunda edebi bir zevk vermeyi amaçlayarak oluşturur.¹⁴

X. yüzyılda Bedî'ü'z-Zamân el-Hemezânî'nin bağımsız bir edebi tür olarak ilk örneğini vermiş olduğu konusunda büyük bir ittifak olan makâme sanatı, her yüzyılda onlarca benzer ya da farklı içerik ve üslup özelliklerine sahip, aynı adı taşıyan örneklerle artarak devam etmiştir. Makâme türü, Mağrib ve Endülüs'te de revaç bulmuş ve birçok makâme kaleme alınmıştır. Bunların arasında, - el-Ĥarîrî'den esinlenmekle kalmayarak, kahramanlarına da onun makâmelerindeki el-Ĥarîş bin Hemmâm ve Ebû Zeyd es-Surûcî'nin adlarını veren - Ebu Abdullah Muhammed bin Ebi'l-Ĥişâl'ın (465-540/1073-1146) Makâmesi, Ebû Ṭâhir Muhammed es-Saraḥustî'nin (ö. 538/1144) *el-Maḳâmatu'l-Luzûmiyye*'si; ayrıca İbn Bessâm (ö. 542/1147) tarafından yazılan ve kendisine ait olan *ez-Zehîra* adlı kitapta yer alan iki makâme sayılabilir.

---

¹³ Kaya, Murat, “Zemaḥşeri'de Tasavvufî Kavramlar (Makamat Örneği)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.15,

¹⁴ Ayyıldız, a.g.e., s. 418

Dile getirilen klasik dönemlerin dışında makâme sanatı modern dönemde, özellikle Modern Arap Edebiyatının yeniden tesisi esnasında, yine taklitler yoluyla, büyük rol oynamıştır. Gerek el-Hemezânî'den hemen sonra gelenler gerekse de modern dönemde eser kaleme alan edipler, onun üslubundan etkilenmişlerdir. Bunlar arasında, *es-Sâk âla's-sâk*'ın yazarı Ahmed Fâris eş-Şidyâk (1805-1887) ve makâme türünde eserler yazmış, yakın dönem İranlı birçok yazarı da sayabiliriz.¹⁵ Mısırlı Muhammed İbrâhîm el-Muveylihi (1858-1930), el-Hemezânî'nin üslubunda kaleme aldığı, seci ile dolu *Hadîs 'Îsâ bin Hişâm* adlı mensûr eserinde, klasik makâme ile modern roman arasında köprü oluşturma çabası içindedir. Roman kalıbında kaleme aldığı bu çalışma, çağdaşlaşma sürecinde Mısır'ın yaşadığı toplumsal değişiklikleri konu alır. Söz konusu değişiklikleri, Mehmet Ali Paşa'nın komutanlarından olan - ve ölümünden sonra diriltiip mezarından çıkartılan - hayali birinin bakış açısıyla sunar; râvi 'Îsâ bin Hişâm'ın sözleriyle de konuya eşlik eder ki bu râvi, yazarın ta kendisidir. El-Hemezânî ve el-Harîrî'nin üslubundan etkilenen Lübnanlı Nâşîf el-Yâzicî (1800-1871) da *Mecma'u'l-Baḥreyn* adında altmış makâmelik bir mensûr eser yazmıştır.

II. Yapısal Nitelikler:

Makâme edebi türü biçimsel olarak incelendiğinde, merkezinde hayali bir anlatıcı ve hayali bir kahramanın yer aldığı, konu olarak ise çoğunlukla hilekâr ve düzenbaz olan kahramanın, insanları aldatarak onlardan para toplamak amacıyla,

---

¹⁵ Hâdî Murâdî Muhammed, "*Fennu'l-Mâkâme: en-neş'e ve't-taṭavvur*", *et-Turâsu'l-'arabî*, c.VI, s. 127-133.

başından geçen her biri farklı olayların bir araya getirildiği kısa anlatılardan oluştuğu görülür. Bu anlatılarda dilsel üslup da secili bir anlatım dilidir.

Dönemin sosyo-ekonomik yapısının yazarı etkilemiş olduğu ve olay dizisi olarak anlatılan kısa öykülerin gerçek yaşamın bir yansıması şeklinde yer aldığı, olası görünmektedir. Üslup olarak kullanılan secili nesir üslubu ise söz konusu dönemde artık zirveye ulaşmış ve makâme ortaya çıkmadan önce yaygın olarak kullanılan bazı nesir formlarında; (ör: mektup), alabildiğince yoğun bir boyutta kullanılmaktaydı.¹⁶

El-Hemezânî eserini oluştururken vermek istediği mesaj için üslubuna uygun olarak Kur'ân-ı Kerim'den ayetleri, ender de olsa hadisleri malzeme olarak kullanırken atasözlerini de zaman zaman bir takım iç değişikliklere tabi tutarak eserini zenginleştirir.¹⁷

El-Ĥarîrî de, birkaç farklılık dışında el-Hemezânî 'nin makâme tarzını ana gövde olarak sürdürür. Buna göre; her iki makâmede de esas figür olarak hayali bir anlatıcı vardır. Bu kişi el-Hemezânî 'de; *‘Îsâ bin Hişâm* iken el-Ĥarîrî'de; *Ĥâriş bin Hemmâm el-Başrî*'dir. Kahramanlar ise; el-Hemezânî'de; *Ebu'l Fetĥ el-İskenderî* iken el-Ĥarîrî'de; *Ebû Zeyd es-Surûci*'dir. Konular, o günün İslâm dünyasının çeşitli şehirlerinde yolculuk yapan anlatıcıların her seferinde başka bir şehirde ve başlangıçta tanıyamadıkları düzenbaz ve hilekâr kahramanların dâhil oldukları meclislerde bulunup onlar tarafından aldatılmaları ve ardından kahramanın gerçek kimliğinin farkına vararak onları kınamaları şeklinde cereyan eder. Kurgunun kırılma

---

¹⁶Brockelmann, "Makâme", *MEB İslam Ansiklopedisi*, c.VII, s.198.

¹⁷Er, *a.g.e.*, s. 36.

noktaları, kahramanların gerekçelerinde ifadesini bulan ve kahramanın ya bir ayet veya hadis ya da başka edebi malzemeler kullanarak dillendirdikleri savunmalarının okuyucuyu her defasında benzer bir sahnenin tekrarlanıyor olacağını sezmesine karşın meraklandırması paralelinde süregider. İngiliz araştırmacı Devin Stewart, klasik makâmelerin kurgusunu on iki madde halinde şöyle deşifre eder:

- 1- Anlatıcının bir şehre gelişi;
- 2-Tartışmayı kurgulamak üzere bir topluluğun ya da meclisin oluşumu;
- 3-Kahramanın kurguya dâhil olması;
- 4-Kahramanın belîğ bir sunum üstlenmesi;
- 5-Anlatıcı yahut bir başka karakter tarafından kahramanın ödüllendirilmesi;
- 6-Kahramanın meclisten ayrılması;
- 7-Anlatıcının kahramanın gerçek kimliğini anlaması;
- 8-Anlatıcının kahramanı takibi;
- 9-Anlatıcının kahramana yaklaşması ve kınaması ya da azarlaması;
- 10-Kahramanın gerekçesini sunması;
- 11-İkilinin ayrılması;
- 12-Anlatıcının şehirden ayrılması(örtük);¹⁸

---

¹⁸ Stewart, Devin, *Arabic Literature in Post-Classical Period*, (Ed.R.Allen, D.S.Richards), Cambridge University Press, 2008, s. 147.

Makâmeler söz konusu edildiğinde, bahsedilmeden geçilemeyecek olan bir diğer yapısal özellik ise; anlatının ifade edilmeye başlanma üslubudur. El-Hemezânî'nin kurgusunda, anlatıcısı her pasajın anlatısına حَدَّثَنَا “o bize anlattı” ya da حَدَّثَنِي “o bana anlattı” şeklinde tercüme edeceğimiz ve belki de o günkü sözlü anlatım biçimlerinden “Hadis” anlatılarında kullanılan bu formları kullanarak giriş yapar. Bu kullanım zaman içinde özellikle el-Ḥarîrî tarafından أَخْبَرَ “bildirdi”, رَوَى “rivayet etti”, حَكَى “anlattı” ve قَالَ “söyledi” ifadeleriyle zenginleştirilir. Böylece söz konusu biçim, klasik makâme formunun ayrılmaz bir parçası olarak devam ettirilir.

Klasik makâme türünün başlangıcından modern zamanlara dek taklitler yoluyla sürdürüldüğü daha önce de ifade edilmişti. Bu taklitlerin meydana getirilişi esnasında küçük çaplı farklılıklar dışında yapısal özellik, genel olarak, el-Ḥarîrî'deki son bulmuş biçimiyle devam eder; ancak içerik olarak farklı konulardan oluşmasına karşın makâme adı altında ifade edilen başka örneklerde vardır. Söz konusu makâmeler arasında yer alan ez-Zemaḥşerî'nin makâmesine, klasik makâme formunun dışında ve önemli bir örnek olması hasebiyle bir önceki başlık adı altında değinilmişti. Bu sıra dışı örneklerden biri de tabi ki: مقامات السيوطي الأدبية و الطبية (Suyûṭî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri) adlı eserdir. Bu eser, çalışmamızın ana unsuru olması nedeniyle zaten ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bunların dışında kalan ve klasik makâme formunun bir taklidi olmasına karşın oldukça başarılı olmuş birçok örnek ile klasik makâme formunun dışında kalan; ancak makâme adı altında bilinen diğer örnekler ise bu çalışmanın doğrudan hedefi arasında yer almamaları nedeniyle yazıya dökülmeyecektir. Özellikle Modern Arap Edebiyatının oluşumu esnasında

taklitler yoluyla meydana getirilen “neo” makâmeler ise başlı başına farklı ve geniş bir araştırma çabası gerektirdiği için özellikle dikkate alınmayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CELÂLEDDİN ES-SUYÛTÎ

I.1. Kısa Yaşam Öyküsü

Kendi eserleri arasında yer alan *Husn el-Muḥâḍara fî Aḥbar Mısr ve'l-Kâhire* adlı eserinde yer alan ifadesine göre künyesi tam olarak; Abdurrahman bin el-Kemâl Ebi Bekr bin Muhammed bin Şabîğuddîn el-Faḥr 'Uṣmân bin Naẓîruddîn Muḥammed bin Seyfuddîn Hudar bin Necmuddîn Ebi's-Şalâḥ Eyyûb bin Nâsıruddîn Muhammed bin eş-Şeyḥ Hemmamuddîn el-Hemmâm el-Ḥuḍayrî el-Asyûṭî¹⁹ olan ve kısaca Celâleddin es-Suyûṭî olarak bilinen ünlü İslam âlimi, 1 Receb 849/3 Ekim 1445'te Kahire'de doğmuştur. Babasının bir kitabı araması için annesini gönderdiği kütüphanesinde doğduğu için adlarından biri de İbnu'l-Kutub (kitapların oğlu)dur.²⁰

İsimleri arasında yer alan el-Ḥuḍayrî kelimesi nedeniyle aslen Bağdat'ın bir mahallesi olan Ḥudayriyye mahallesinden göçmüş olduklarını ve oraya da daha doğudan gelmiş olduklarını yine kendi ifadeleri arasında görmekteyiz.²¹ Aile, es-Suyûṭî'nin doğumundan dokuz kuşak önce Mısır'ın Asyût bölgesine yerleşmiştir.²² Es-Suyûṭî'nin annesinin ise bir Türk ya da Çerkez cariye olduğu iddia edilmiştir.²³

Es-Suyûṭî, atalarından bahsederken dedesi Hemmâmeddin'in tarikat şeyhlerinden bir hakikat ehli olduğunu, yine akrabalarından birinin Asyût'ta tüccar ve emir Şeyḥûn'un arkadaşı olduğunu, bu zatın Asyût'ta bir medrese yaptırdığını ve

---

¹⁹ Es-Suyûṭî, Celâleddin, *Husn el-Muḥâḍara fî Aḥbar Mısr ve'l-Kâhire*, Dâr İhyâ' el-Kutub el-'Arabiyya, Kahire, 1968, s.335.

²⁰ Sartain, Elisabeth, *Celaleddin Suyûṭî, Hayatı ve Eserleri*, (Çev: Hasan Nureddin), Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2002, s.14.

²¹ Es-Suyûṭî, *a.g.e.*, s.336.

²² Brockelmann, *a.g.m.*, *MEB İslam Ansiklopedisi*, c. XI, s. 258.

²³ Sartain, *a.g.e.*, s. 13.

vakfettiğini bildirir. Babası hakkında da Şafii fakihlerinden olduğunu ifade eder.²⁴ Ayrıca babasının İbn Hacer el-‘Askalânî başta olmak üzere devrin önemli âlimlerinden ders almış olduğunu ve el-Şeyhûniyye Camii’nde fıkıh dersi verdiğini, İbn Tulûn Camiinde hutbe irat ettiğini söyler ve babasına ait ilmi eserlerin bir dökümünü de sunarak sülalesinin önemli şahsiyetlerden oluştuğunu ifade eder.²⁵

Babasının ilmi çalışmaları nedeniyle çok küçük yaşlardan itibaren ilim meclislerinde bulunmuştur. Henüz altı yaşında iken babasını kaybetmesi üzerine yetim kalan es-Suyûtî, sekiz yaşına ulaşmadan Kur'an-ı Kerim'i hıfz etmiştir. Ezberlemiş olduğu diğer kitaplar arasında, Beyzavi'nin *Minhâc el-Fıkıh ve'l Uşûl*'u ile İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sini de sayar.²⁶ Ancak Elisabeth Sartain'in onun hal tercemesinde ayrıca el-Cemali'nin ‘*Umdetu'l-Ahkâm*’ı ile Şafii fıkıhı için İmam Nevevî'nin *Minhâcu't- Talibîn*'ini de sayar ve başta hadis hocası Alemuddin el-Bulķînî olmak üzere bir grup ilim adamı tarafından Sefer 864/Kasım-Aralık 1459'da İbn Mâlik'in *Elfiyye*'si dışında kalan üç eserden imtihan edilerek icazet aldığını söyler.²⁷ Yine kendi eseri el-Muḥâḍarat'ta, dönemin ünlü Feraiz (Miras Hukuku) hocası Şehâbeddîn Şermesânî'den - ki o sırada yüz yaşını geçkindir - feraiz dersleri aldığını ve 866'da da hocalık yapabileceğine dair icazet aldığını ifade eder.²⁸ Bu konuya Sartain, ferâiz derslerinin hocası Şermesânî'nin vefatı nedeniyle derslerin tamamlanamadığı bilgisi ile aldığı diğer derslerin arasına dönemin Şeyhûniyye Camii imamı Şemseddin

---

²⁴ Es-Suyûtî, *Husnu'l-Muḥâḍara*, s. 33.

²⁵ *a.g.e.*, s. 441-2.

²⁶ *a.g.e.*, s. 336.

²⁷ Sartain, *a.g.e.*, s. 16.

²⁸ Es-Suyûtî, *Husn el-Muḥâḍara*, s. 336-7.

Muhammed bin Musa el-Seyrami'den nahiv ve hadis dersleri aldığı, ayrıca hocasıyla bazı bölümler hariç Müslim'in *Şahîh'i*yle Kadı 'İyâd'ın *el-Şifa fi Ta'rîf hukûku'l Muştafa'*sını ve daha önceden ezberlemiş olduğu İbn Malik'in *Elfiyye'sini* okuyarak 866/1461'de İbn Mâlik'in *Elfiyye'si* ile nahiv ve ilgili diğer orta sınıf eserleri bitirdiklerine ve es-Suyûfî 'nin bu eserleri okutabileceğine dair icazet verdiği bilgisini ekler.²⁹

Es-Suyûfî'nin hayatında ilmin yerini ifade etmek için henüz ilk gençliği diyebileceğimiz bu dönemde, devrin önemli âlimleri ve tanınmış hocalarından aldığı dersler ve okumuş olduğu kitaplara dair ayrıntılı bilgilere tamamıyla yer vermek bu çalışmanın gayeleri arasında olmadığı için konuyla ilgili olarak ayrıntılı bilgi serdedilmeye devam edilmeyecektir. Ancak ilgililerin Elisabeth Sartain tarafından bizzat es-Suyûfî tarafından yazılmış hal tercümeleri ve bazı öğrencilerinin kendisi hakkındaki biyografisi ile dönemin diğer önemli şahsiyetlerinin es-Suyûfî hakkında yazdıklarına dayanarak oluşturulan *Celâleddîn Suyûfî* adlı eseri ile es-Suyûfî'nin bizzat kendisinin hakkında vermiş olduğu bilgilerin yer aldığı eserlere müracaat etmeleri yerinde olacaktır.

Yukarıda bir girizgâh mahiyetinde bahsetmiş olduğumuz bu yoğun eğitim hayatı sonunda es-Suyûfî, tefsir, hadis, fıkıh, nahiv, me'ânî, beyan ve bedî'den oluşan toplam yedi ilim dalında vukufiyet sahibi olduğunu söyler. Ayrıca usul-i fıkıh, cedel, tasrif, inşa, teressul (risale yazımı), ferâiz, kırâat ve tıp konularında da ilim sahibi olduğunu ekledikten sonra hesap ilmi ile uğraşmanın kendisi için en zor işlerden biri olduğunu ilave eder. Es-Suyûfî, mantık ilmi ile de ilgilenmiş olmasına karşın Allah

---

²⁹ Sartain, a.g.e., s. 16.

tarafından bu ilimle ilgili kalbine bir soğukluk geldiğini ve İbn Şalâh'ın haram olduğuna dair fetvasını duyduğu için de terk ettiğini söyler.³⁰

Yaklaşık iki yüz bin hadis ezbere bildiğini söyleyen es-Suyûfî, eğer daha fazlasına ulaşabilseydi onları da ezberleyeceğini ancak ulaşamadığını dile getirir. Bu konuda birçok hadis derlemesi okumuş olmasına karşın bununla yetinmemiş kendisi de hadis toplama çabasına girişmiş ve bunun için çeşitli seyahatler yapmıştır. Ayrıca yalnızca hadis toplama niyetiyle değil; genel manada ilim tahsili amacına matuf olarak çok sayıda seyahat de gerçekleştirmiş olan es-Suyûfî, daha gençliğinden itibaren Şam, Hicaz, Yemen, Hind, Mağrib ve Takrur'a (Sudan) gitmiştir.³¹

Görüldüğü üzere eğitim hayatı oldukça yoğun olarak geçen es-Suyûfî'nin ders vermek için erken yaşlarda icazet aldığı yukarıda belirtilmişti. İlk dersini hocası Alemuddin el-Bulķînî'nin de katılımıyla 9 Zilkade 867/26 Temmuz 1463'da Şeyhûniyye Camiinde verdiği fıkıh dersi ile başlamışsa da daimi hocalık vazifesine, 870/1466'da dönmüş olduğu ilmi seyahatlerinin ardından başlamıştır.³² 872/1467'de İbn Tulûn Camiinde hadis nakletmeye başlayan es-Suyûfî, 879/1475'de aynı yerde

---

³⁰ Es-Suyûfî, *a.g.e.*, s. 338-9.

³¹ Bu konuyla ilgili olarak Elisabeth Sartain, es-Suyûfî'nin yukarıda sayılan bölgelere yapmış olduğu seyahatler hakkında bir kanıt bulunmadığını ve bu iddianın es-Suyûfî'nin *Husnu'l-Muĥâċara* adlı eserinde yer alan ve kitaplarının ulaştığı olduğu bölgeleri zikrederken kullandığı bir kelimenin hatalı basılmış olması sonucu oluşan bir yanlış anlama olarak niteler (bkz: s. 29). Bu nedenle *Husnu'l-Muĥâċara*'da yer alan ifadenin buraya alınmasında yarar görüldü:

وسافرت بحمد الله تعالى إلى بلاد الشام والحجاز واليمن والهند والمغرب والتكرور،

³² Sartain, *a.g.e.*, s. 28

İmam Nevevi'nin *Minhâc*'ını okutur. Aynı zamanda 877/1472'de Şeyhûniyye'ye hadis müderrisi olarak atanıp hadis ve fıkıh dersleri okutur.

Ders verme görevlerinin dışında es-Suyûtî, çeşitli idari görevlerde de bulunmuştur. Bunların başında da Suriye Emiri Berķûķ en-Nâşırî'nin türbesindeki şeyhlik görevi ile 891/1486 yılının Rebiülahir ayında Memluk hükümdarı Sultan Kayıtbay tarafından atandığı Baybarsiye Şeyhliği'dir.³³

Gerek ders verme ve gerekse de idari görevleri esnasında çeşitli sorunlar yaşayan ve bu nedenle başta devrin hükümdarı Sultan Kayıtbay ve halefi Tomanbay olmak üzere birçok âlim ve hoca ile de ters düşen es-Suyûtî, asıl şöhretini de bu problemler nedeniyle çok verimli olmayan müderrislik ve idarecilik görevlerinin dışında, yazı hayatında, yakalamıştır. Sayıları çeşitli kaynaklara göre üç yüz ile altı yüz arasında değişen ve birçoğu günümüze dek ulaşmış olan ünlü eserleri, İslâm âleminin hemen hemen her alanına yayılmış ve ona hayatını geçirdiği Mısır'ın dışında çok daha büyük bir şöhret sağlamıştır.

1.2. Eserleri

İlk eserini hocası Şemseddin Muhammed bin Musa el-Hanefi ile birlikte okudukları İbn Mâlik'in *Elfiyye*'sine yazmış olduğu şerh ile henüz on dört yaşında iken vermiş olan es-Suyûtî,³⁴ bundan sonra sürekli yazmaya devam etmiştir. *Husnu'l-Muḥâḍara*'da bizzat eserlerinin sayısından üç yüz olarak bahsetmiş ve bu eserlerini

---

³³ Sartain, *a.g.e.*, s. 32

³⁴ *a.g.e.*, s. 33

de yedi sınıf altında tek tek yazıya dökmüştür.³⁵ Ancak *Husnu'l-Muḥâḍara*'nın ardından yazım faaliyetlerini aralıksız sürdürmüş olan es-Suyûṭî'nin İbnu'l-İmâd'ın *Şezârâtu'z-Zehab*'inde beş yüz eseri, Şa'rânî'nin *Zeylu'l-Tabakât*'ında dört yüz altmış eseri, İbnu'l Kadi'nin *Durretu'l-Hicâl fi Esmâ'r-Ricâl* adlı eserinde eserlerinin bini aştığı, el-Kettâni'nin *Fihrisu'l-Fehâris*'inde beş yüz otuz sekiz kitabı, Kâtip Çelebi'de altı yüz eseri, Brockelmann'da dört yüz on beş eseri, Flugel'de beş yüz on altı eseri, öğrencisi ve hal tercümesini kaleme almış olan eş-Şâzelî'de ise beş yüz elli eserinin yer aldığı belirtilmiştir. es-Suyûṭî'nin eserlerini bir araya toplamış olan Ahmed eş-Şerkâvî'nin *Mektebet Celâl es-Suyûṭî* adlı eserinde ise, toplam, yedi yüz yirmi beş eseri isimleriyle birlikte kayıt altına alınmış olduğu belirtilmektedir.³⁶

Dile getirilen bu bilgiler ışığında oldukça velût bir yazar olduğu, hatta Brockelmann'a göre Arap Dilinde en fazla eser meydana getiren isim olduğu,³⁷ bildirilen es-Suyûṭî'nin bu kadar eser vermesi de bir tartışma konusu olmaktan kurtulamamıştır. Çeşitli araştırmacılarca üretkenliği hakkında yapılan yorumlardan anlaşıldığı kadarıyla, iddia sahibi bir kişiliğe sahip olan es-Suyûṭî'nin, çocukluğu itibariyle almış olduğu dersler ve okumuş olduğu kitapların bir neticesi olarak, yaşamış olduğu devirde önemli bir ilmi seviyeye ulaşmıştır. Daha sonra bu bilgisini özellikle fetva verme makamına sahip olması ile birlikte gerek kendi fetvaları hilafına verilmiş diğer fetvalar hakkında yazdıkları gerekse de kendi verdiği

---

³⁵ Es-Suyûṭî, *Husnu'l-Muḥâḍara*, s. 338-344

³⁶ Es-Suyûṭî, *Maḳâmâtu's-Suyûṭî el-Edebiyye ve'f-Ṭibbiyye*, (Haz. Dr. Ahmed Eṭ-Ṭavîli), Dar Seḥnûn, Tunus, 1988, s. 23.

³⁷ Brockelmann, *a.g.m.*, c.XI, s.258.

fetvaların savunması hakkında yazdıkları düşünüldüğünde, eserlerinin sayısının önemli bir rakama ulaşacağı açıkça görülebilecektir. Ayrıca hakkında yazılmış olan çeşitli hal tercümelerinde ifade edildiği üzere, hem sayı hem de sosyal seviye bakımından önemli sayılacak derecede muhalifi olan es-Suyûfî'nin, kendini savunma ve muhaliflerini eleştirme babında da epeyce eser kaleme aldığı bilinmektedir. Netice olarak;

- eser vermeye erken yaşta başlamış olması,
- hayatının bir döneminden sonra hem hocalık faaliyetlerine hem de idari vazifelerine son verip sadece eserlerinin yazımıyla iştigal etmesi,
- muhaliflerinin hakkında yazdıklarına cevap verme ve onları eleştirme kaygısı güttüğü ilmi münakaşaları,
- eserlerinin epeyce bir kısmının tek sayfalık fetvalardan oluşması,
- oldukça kuvvetli bir hafızaya ve hızlı yazabilme yeteneğine sahip olması,
- eserlerinin özellikle Mısır dışında yoğun bir talep görmesi,

gibi hakkında yazılmış incelemelerden çıkarılabilmesi mümkün ve makul gerekçelere dayanarak, eserlerinin sayısı hakkında belli bir kanaat sahibi olmak mümkündür.

Hak etmiş olduğuna inandığı ilmi değeri, özellikle ülkesi Mısır'da görmediğine inanan ve bu nedenle büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak görevli bulunduğu tüm tedris ve idari görevlerinden ayrılan es-Suyûfî, kırklı yaşlarını

müteakip Nil Nehri üzerinde bulunan er-Ravḍa Adasındaki evinde inzivaya çekilerek sadece eser telifi ve araştırma faaliyetleriyle meşgul olmuştur.

12 Cemaziyülevvel 911/11 Ekim 1505'te sol kolunda beliren bir şişlik nedeniyle yatağa düşen es-Suyûṭî, bir haftalık bir hastalık süresini müteakip 19 Cemaziyülevvel 911/18 Ekim 1505'te vefat etmiştir. Er-Ravḍa Adasındaki Ebariki Camii ve Eski Kahire'deki Sebilu'l-Mu'minîn Camiinde son derece yoğun bir kalabalığın katılımıyla cuma namazını müteakip kılınan cenaze namazının ardından Babu'l-Karâfe'deki Kusun kabristanında bulunan babasının kabrinin yanına defnedilmiştir. Daha sonra mezarına sağlığında da kendisine bağlı olan Atabey Korkmaz tarafından ahşap bir korunak yapılmış, kabri kendisini sevmeyenler ve muhalif olanlar da dâhil olmak üzere akın akın ziyarete mazhar olmuştur. Mezarına daha sonra geride bıraktığı paralarla annesi tarafından bir türbe yapılmış ve türbesi tıpkı diğer büyük din önderleri gibi ziyaretçi akınına uğramıştır.

Sağlığında görmediği kadar ihtimam ve saygıyı vefatından sonra gördüğü hatta halk tarafından Evliyaullah'tan olmakla nitelendirildiği, hal tercümesi yazarlarınca ifade edilmiştir.³⁸

---

³⁸ Sartain, *a.g.e.*, s. 79-81.

İKİNCİ BÖLÜM

ES-SUYÛTÎ'NİN EDEBÎ-TIBBÎ MAKÂMELERİ

Makâmelerin Çevirisi

1. Güzel Kokulu Bitki Makâmeleri

Güzel kokular, bize, güzel kokulu bitkiler ve gülün soyu ile dalların bülbülü hakkında, insanların yöneticisi ile bahçelerin yıldızı ve yağmur yüklü bulut hakkında anlattı ve dedi ki: Günün birinde, öyle yeşil, zarif ve alımlı bir bahçeye uğradım ki orası, hafif yağmurlarla sulanmış, dalları yapraklanmış, yıldızları ışıldayan, renkli ve dallı budaklı, henüz tomurcuk halinde olup serpilmemiş, üstünde bütün çiçeklerin düğmeler halinde sıralandığı, henüz açmamış tomurcukların ışıklarının parıldadığı, dallarının minberlerine büyük çiçeklerin çıktığı, Saba Rüzgârının, yeşil yapraklarının uçlarını ud çalarcasına eğdiği [bir bahçeydi]. Yoldan geçen birisine, neler olup bittiğini bana anlatmaz mısın? Dedim. Dedi ki: güzel kokulu bitkilerin askerleri geldiler, bahçenin çiçekleri göz kamaştırınca baktılar ve en yetkili hükümdarı seçmek için kalabalık bir meclis kurmak konusunda uzlaştılar. İşte çiçeklerin ileri gelenleri minberlere çıkıp her biri karşısındakine delillerini sunuyor ve diğer görkemli çiçekler arasında hangisi görenlerin dikkatini çekmeye daha layıktır, şehirliye de bedeviye de kim yönetici olmaya hak kazanacaktır diye münazara ehliyle tartışmaya başlıyor. Konuşma meclisinde hazır bulunmak ve hoşça giden sözlerin her türlüünü dinlemek için oturdum. Gül dikeniyile saldırıp diğer çiçeklerin arasından kendi görüntüsünün parlaklığına kapılarak ortaya çıktı ve dedi ki:

Gül'ün Hitabı:

“Yardım edici Allah’ın adıyla ve onun yardımıyla, ben güzel kokulu bitkilerin sultanı Gül’üm. Belli bir vakte kadar ruhlara hayat ve keyif verdim. Halifelerin ve sultanların içki arkadaşıyım. Toprak ve çamurun üzerinde değil ebediyen tahtların üzerinde yükselip oturanım. Bahçe çiçekleri arasında kırmızı rengimle beliririm. Bütün çiçekler içinde şerefimle övünürüm. İsrâ Gecesinde Mustafa’nın (s.a.v.), Cebrail’in ve Burak’ın terinden yaratıldığım³⁹ için çiçekler arasında bu şerefle övünürüm. Dikenlerimin gücüyle saldırmak suretiyle her daim muzafferim ve devlet sahibiyim. Beraber olduklarım arasında sayılan ve sevilenim. Dengeli bir yapıya ve tedavi edici özelliklere sahibim. Safra ateşini dindirir, iç organları güçlendirir ve beden kokusu olarak kullanılırım. Her kim beni koklarsa [onunla baş dönmesi ve ateşli baş ağrısı diner] ve mideyi güçlendiririm. Tıkanmış karaciğeri açar, bağırsaklara fayda sağlarım. Ben, suyum ve yağım hangisi kullanılırsa kullanılsın, baştaki iltihaplı hastalık türlerini yatıştırırım ve bazen de hapşırılmayı ve kökü derinlerde olan et benlerini ya da akneleri ondan dışarı atarım. Tomurcuklarımın ezilerek kullanılması yoluyla siğilleri keser, yaralar ve içindeki kurtçukları gideririm. Ben ve kokum, ruhun özünü canlandırırız. Koklanmam beyindeki harareti giderir, ateşli baş ağrısını dindirir. Tohumum, dişetlerine faydalıdır. Çanaklarım, ishali keser ve kan tükürmeyi durdurur. Suyum, midedeki yanmayı dindirir ve safra kesesi iltihabına yararlıdır. Şurubum, sert tabiatlılara uygundur ve safradan kaynaklanan

---

³⁹ Söz konusu cümlenin dipnot açıklamasında Eţ-Ŧavîlî, Es-Seĥavî’nin *Meĥâşidu’l-Husn* adlı eserinden alıntı olarak bu cümlenin geçtiği iki zayıf hadisi işaret eder. Bu hadislerin ilkinde râvi belirtilmeksizin beyaz, kırmızı ve sarı gülün yaratılışına dair bir anlatı yer alır. İkincisi olan diğer zayıf hadis ise Enes’ten (bin Malik) rivayetle, “Resulullah (s.a.v.) dedi ki; *Ben göğe yükselirken yeryüzü ardımdan gözyaşı döktü ve gözyaşından küçük bir dikenli bitki ortaya çıktı. Terimden bir damla ona ulaşınca topraktan kırmızı gül çıktı. Kim benim kokumu koklamak isterse kırmızı gülü koklasın.*” hadisidir.

ateşli salgılara fayda sağlar. Eğer suyum sert beyaz şeker ile karıştırılarak içilirse, susuzluk ve ona sebep olanları engeller. Yüksek ateş sahiplerine yarar sağlarım. Eğer taze yaprağım ile göz kaplanırsa, akıntıyı keserim. Kurutulmuş ya da taze biçimim pişirilerek sıvanırsa, göz iltihabına yararlıyım ve ayrıca kurutulmuşumun pişirilerek kullanılması halinde de kurumuş ve sertleşmiş göz kapaklarını iyileştiririm. Dövülmüş halimin çiçek bozuğu ya da kızamık izlerine serpilmesi yoluyla mikropları gideririm. Kim suyumdan azıcık yudumlarsa, baygınlık ve kalp çarpıntısına genellikle çok fayda veririm. Yağım, yaralar için oldukça etkilidir. Bir miktar ateşte ısıtılırsam -ki buna tahammüllüyümdür- her türden yaralar için çok çeşitli kullanımım mümkündür. Kuran'ın Rahman suresinde, Yüce (Allah) tarafından: “ *Gök yarılıp da kızarmış yağ renginde gül gibi olduğu zaman,*”⁴⁰ şeklinde anılmam benzerlerim arasında beni yüceltmeye yeter. Müminlerin emiri El-Mütevekkil (h. 206-247), tıpkı kırmızı anemonu koruduğu gibi beni de korumuştur. Bu, halifenin beni diğer çiçeklere üstün tutmasıyla başlayan bir gelenektir. Aralarında, uzun zaman ortalıkta görünmesem bile, yöneticilikte halefim olacak bir oğlum var. Bu yüzden dalların üzerinde yükseltildim ve müjdeler hep benim kapımı çaldı ve benden haber verdi.

Şöyle dedi şair:

Gülün gönlümde bitmez tükenmez bir yeri vardır

Bütün çiçekler bir ordu ve o da onların sultanıdır

*Eğer o varsa ancak onların da bir değeri vardır...*⁴¹

---

⁴⁰ Rahman Şûresi/37.

⁴¹ Şiir, İbn Sekere'ye (ö. h.385) aittir.

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Güllerin sultanı güzel elbiselerle geliyor

Çiçekler ordusunun başında

Tüm çiçekler ona itaat ediyor

Çünkü onun dikenini güçlüdür...

Nergis'in Hitabı:

Nergis, gövdesinin üzerinden doğrularak ve bakışlarını Gül'e doğru fırlatarak şöyle dedi: Ey gül, sınırlarını aştın ve tek olduğun halde çok olduğunu iddia ettin. Eğer kırmızı renginle övünüyorsan bu, senin günahkârlığındandır. Nebi (s.a.v.) şöyle dedi: '*Şeytan kırmızıyı sever; kırmızıdan ve göz alıcı her giysiden sakının.*' Tedavi edici faydaların olduğunu söyledin; ancak kaç tıbbi yöntem yoktur ki senin nezle sahipleri ya da üşütenler için zararlı olduğun ve koklanınca beyinlerinde hararet olanlar için hapsirtici olduğun bildirilmesin. Cinsel gücü zayıflatır, dikkatsizliğe sebep olursun. Yaşlılığa neden olduğun halde, parlak giysinle değerini mi yüceltmek istiyorsun? Suskunluğunla saygını koru. Eğer sesini kesmezsen, kılıcımla dikenlerinin gücünü kırmasını bilirim. İbn Rûmî'nin hakkında söyledikleri sana yeter:

Ey hatasından vazgeçmeyen gül övgücüsü

Görmüyor musun toplayıcısının avucundakini

Tıpkı dışkıladığında katır tersi gibidir yedikleri

Ve içinde ondan geriye kalan da pislikleri...

Oysa ben, zifiri karanlıkta gövdemin üzerinde dikilmiş, gözlerimi kırpmaksızın uykusuz kalarak gece boyu Rabbime ibadet ederim. Bununla birlikte musibetler üst üste geldiğinde ilk çağrılan da benim. Görmez misin belime kuşak bağlanmış, kılıcım da kınından sıyrılmış. Güzellik ve ihsan bakımından zamanda biricik ve eşsizim. Bu yüzden Kisra Anuşirvan⁴², hakkımda: “*Nergis, sarı yakuttur; beyaz inciyle yeşil zümrüt arasında.*” Demiştir. Ben, güzellerin gözlerine benzetilmiş, iyileşmek için gerekli tedavi edici özelliklerle ilintilendirilmişim. Faydalarım oldukça çoktur. Saç dökülmesi ve sara ’ya (epilepsi) yararlıyım. Hakkımda azımsanmayacak sayıda râvinin naklettiği şu hadis vardır: “*Nergisi koklayın, çünkü onun kalbindeki tohumda delilik, cüzzam ve fil hastalığına karşı fayda vardır ve nergisin koklanmasından başka bir şey onları durdurmaz.*”

Büyük yaralara karşı tohumumda kaynaştırıcı bir özellik vardır. İktidarsızlığa iyi gelir, sertleşme sağlarım. Koklanmam, soğuk algınlığı kaynaklı baş ağrısını iyileştirir. Çözeltilimde, amaç edinilen biçimde bir güç bulunur. Yağım, baldırdaki kasların ağrıları ile mesane ve kulak ağrılarına fayda sağlar, omurgadaki şişleri iyileştirir. Eğer acıları gidermek konusunda ünlü olmasaydım, çok sayıda gramerci ‘*nergis devadır*’ şeklinde benzetme yapmazdı. İyileştiriciliğime delil olarak, Allah ona mağfiret etsin, Ebu Nuvâs’ın⁴³ beni methettiği beyitleri şöyle der:

Yeryüzünün bahçelerini incele ve bak

Yarattığı eserlere Sultanın

---

⁴² 531-579 yılları arasında hüküm sürmüş Sasani imparatorudur.

⁴³ 750-810 yılları arasında yaşamış Abbasi şairidir.

Dalgın dalgın bakan gümüştan gözler

Tıpkı som altındanmişçasına gözbebekleriyle beraber

Zebercet dallarında Allah'ın ortaksız olduğuna şehadet eden kanıtlar vardır...

Ne güzel söylemiş İbn Rûmî, her hâlükârda apaçık üstünlüğüm hakkında:

Hile ve sahtekârlıkla gül lehine kanıt getiren kişi

Erdemi nergis kaptı, sözlerinde adil ol

Asla mukayese edilmez iri gözle katır tersi...

Yasemin'in Hitabı:

Yasemin ayağa kalktı ve dedi ki: Âlemlerin Rabbine inandım, sen utanmadın ey nergis. Büyük bölümün kir ve pislik içindedir. Saygın oldukça az ve ismin de kusurludur. Bu hizmetçi halinle nasıl sultanlık istersin? Başın tersyüz edilmiş. Başlarında yüksek ateş olanların kusmasını tetikleyici ve erken doğum nedenisin. Mahzuna ağlamazsın. Hastalığın yol açtığından daha sarı ve daha adi bir elbiseyle donanmışsın. Niteliklerini bilen bazı kişilerin hakkında söyledikleri sana yeter:

Taze ve güzel kokulu nergisi görüyorum

Bacaklarının üzerinde canla başla lider gülün hizmetinde

Öylesine düşkünleşti ki başının üzerine sarıncaya dek

Yahudi nişanı gibi sarıklar içinde...

Lakin ben, bahçelerin süsüyüm. Gülün kırmızısı ile güzelliği paylaşan beyaz renkle nişanlıyım. Ancak gelip geçici gülden de daha zarifim. Güzel kokuların yayıldığı gibi yaygın olan bir hadiste anılmışım: “ *Kuran okuyucusu, kabrinde cennet yasemini ile ödüllendirilmiştir.*” Hakkımdaki hadis, dayanak (senet) olarak senin hakkındakinden daha sağlamdır. Gece gündüz yaydığım koku da senin yaydığından daha güçlüdür. Ben, zafer elde etme bakımından sultanlığa senden daha layığım. Soğuk sinir hastalıklarına faydalıyım ve katılaşmış nem için incelticiyim. Kötürüm olmuş yaşlılar için düzelticiyim. Yüz felci, migren ve nezleyle yararlıyım. Melankoli salgısının neden olduğu baş ağrısını gideririm. Rahimlerdeki kanamayı durdururum. Yağım, felçlilere ve eklem ağrılarına yararlıdır. Ter atmaya sağlayarak bitkinliği gideririm. Haklı olarak kendi hakkımda şunu söyleyebilirim ki: yaseminin makamı zayıf değildir. Peltek dilli olanların adımı söylediğinde ‘*pahalı inci*’ anlamına gelmem de bu durumun şahididir. Güzel sözlülerden bazıları hakkımda şöyle dedi:

Ben dileklerine kavuşmuş sevimli yaseminim

Kokum bana uzak olana (ulaşır) gözüm bana yakın olanı görür

Beni koparanlara karşı sabırlı olmamla seçkinleştim...

Mısır Söğüdü’ nün Hitabı:

Mısır Söğüdü büyük bir öfke göstererek dedi ki: Ey yasemin, tavrınla haddi aştin ve uzun köklerinden, derinliğinden uzaklaştın. Senin yaradılışın, en zayıf yaradılıştır. Çok koklanman rengi sarartır. Kuru kısmın, kırılıp dövülse ve siyah saça serpilse beyazlatırsın. İsmi iki kısma ayrılrsa ümitsizlik ve yalan olursun. Eğer

faydalarından bahsetsem, tıpkı şöyle olursun -ki öncekilerden doğru sözlü birisi şöyle demiş:

Hoş gelmedin yasemin

Olsan da süsü bahçelerin

İsmi hatalı okudum

Ümitsizlik (Ye's) ve yalan (Meyn) buldum...

Ancak ben iki isme sahibim, Kök ve dal olmak üzere iki kısma sahibim. Şahinlere yakınım. Salınmada benim boyum bosum darb-ı meseldir. Çiçeklerim yücedir, yağım ise pahalı. Gri sincap kürküyle giyiniğim. Seçkin olanlar özelliklerim hakkında görüş birliği içindedir. Sıcakkanlı olanlar beni koklamakla fayda bulur. Beyni nemlendirir, hararet nedeniyle oluşan baş ağrılarını dindiririm. Yağım, soğuktan kaynaklan tüm ağrılara karşı faydalıdır. Kullanım imkânlarım oldukça fazladır. Baş, kulaklar, dişler, omurga tutulmaları ve çiçek hastalığı bunlardandır. Mide, karaciğer, dalak ile tüm kısa ve sertleşmiş kaslar da. İbn Verdi'nin⁴⁴ hakkımda dile getirdikleri benim için yeterlidir:

Tartışıyorduk biz hangisi daha güzel kokar diye

Çiçek suyu mu, ya da zıttı mı, yahut taze koparılmış bir gül mü?

Tartışmanın sonunda şu kanaate vardık ki

Zıttı uygundur üzerinde anlaşmaya...

---

⁴⁴ 691-749 yılları arasında yaşamış, özellikle öğüt ve hikmet konularında nazmettiği *Mîmiyyesi* ile ünlü Halepli şair.

Nesrin'in Hitabı:

“Nesrin, orada bulunanların arasından ayağa kalktı ve kardeşi yasemine yardım etmek isteğiyle dedi ki: İkiz kardeşim hakkında haddini aştın ey mısır söğüdü! Nerde tutkal, nerde altın lehim? Nasıl övünür kristal, vahşi kedi kuyruğuna benzerken? Şu beyit sana durumunu bildirmiyor mu?

Allah için ne güzel bir bahçe!

Dalları cennette açık kapıları anlatır

Ban ağacını ise vahşi bir kedi sanırsın

Köpekleri görünce hemen kuyruğunu sallar...

Ancak ben, bahçelerin süsüyüm. Yapımda altın ve gümüşten iki renk bulunur. Bademcik iltihabı nedeniyle oluşan şişliklere ve diş ağrılarına faydalıyım. Romatizma ve kabakulak için yararlıyım. Burun tıkanıklığını açarım. Kurtçukları öldürür, hıçkırığı ve kusmayı dindiririm. Kalbi ve beyni kesinlikle güçlendiririm. Baş ve göğüsteki soğuk algınlığı giderir, hapşırığı ondan çıkartırım. Öd kesesinden mustariplere iyileştirici olup kesinlikle çok fayda sağlarım. Tozumla alnın sıvanması durumunda baş ağrısını gideririm. Banyoda iken suyumla ovalanırsa beden kokuları ve ter kokusunu gideririm. Kurutulmuşumdan yarım miskal içilmesi durumunda, üzüntü nedeniyle artarda gelen saç beyazlığını engellerim. Soğuğun neden olduğu rahim sancılarını yağım ile gideririm. Öd kesesi salgıları ile kötü bünyenin neden olduğu hastalıklar ve göğüs zarı iltihabına karşı yararlıyım. Beni kastedenlerin değerim hakkında söyledikleri senin için yeterlidir:

Nesrin ne kadar güzel görünüyor bana

Çiçekleriyle gözümde parıldayışından bu yana

Eğer ismini yanlış okumuş olursam

Onu müjde (Buşra') ve çift servet (Yusreyn) olarak bulurum...

Menekşe'nin Hitabı:

Üzerinde öfkenin maviliğinin görüldüğü menekşe hiddetle ayağa kalktı ve dedi ki: Ey nesrin sen bizim gözümüzde saygın olanlardan değilsin ve şükredilmeyi hak edenlerden de değilsin. Çünkü sen, sadece soğuk algnlığına yakalanmışlara uygun olan sıcak ve kuru tabiata sahipsin ki bu da sadece balgam çıkaran yaşlılara yarar sağlar. Üstelik sen çok yayıcısın ve gizemleri koruyacak güvene de sahip değilsin. Öncekilerden bazılarının senin hakkında şu söyledikleri benim de hoşuma gidiyor:

Gülün şu sözünü unutmadım

Güvenmeyin nesrinin anlaşmasına çünkü yalan atıyor

Görmez misin parmak uçlarındaki lekeleri

Boyanmışsa parmak uçları yoktur güvenilirliği...

Oysa bana gelince, hoş yapılı ve güzel nitelikliyim. Yakut mavisine ve güvercinboynuna benzerim. Soğuk ve nemli tabiata sahibim. Çok yönlü kullanıma uygun faydalarım vardır. Dengeli bir biçimde kan temin eder, yüksek ateş, göz

iltihabı ve öksürüğe yarar sağlarım. Koklanmam ya da sıvanmam suretiyle kan ve safra salgısının neden olduğu baş ağrısını dindiririm. Göğsü yumuşatır, mide iltihabına fayda sağlarım. Gözdeki şişler ile her türden tüm ateşli şişlere ve sürekli tekrar edilmesi halinde makattaki akıntılara faydalıyım. İçilmem göğüs zarı iltihabına (Zatu'l-Cenb), akciğere, böbreklere ve öksürüğe faydalı olup, bol idrar çıkartmak suretiyle şişkinliği giderir. Kurutulmuş halim ise, safra kesesi için kullanılması durumunda yoğun ishali önler. Şekerle karıştırılarak elde edilen reçelim sayesinde boğaz ve karnı yumuşatarak öksürüğe iyi gelirim. Yapraklarımın sarılması yoluyla kan ve safra salgısının neden olduğu uyuz hastalığını iyileştiririm. Çiçeklerim, bronşit ve zorlu nezle hastalığına yararlıdır. Suyla karıştırılarak içilmem halinde bademcik iltihabı ve kuşpalazına fayda sağlarım ya da yutulmam halinde safra salgısından geriye kalan karışımı mutlak suretle boşaltırım.

Bana şeref olarak Adnan oğullarının efendisinden (Peygamber s.a.v.) hakkımda rivayet edilmiş olan yeter ki o da: yağımın yağların en seçkini olduğudur. Yazın soğuk, kışın sıcak olmakla her zaman en uygun durumda bulunurum. Bu nedenle de vesvese ve endişeyi yatıştırır, uykusuzluktan mustariplere uyku veririm. Sakız ağacının meyvesiyle birlikte kullandığımda, parmak aralarında safra salgısının neden olduğu şişkinliğe yararlıyım. Ayaklar, benimle yağlandığında baş ağrısını giderir, kas ve eklem katılıklarını yumuşatırım. Sarılmam halinde uyuzu iyileştiririm. Vücut ısını dengeler ve düzenlerim. Eklemlerin çalışmasını kolaylaştırır, buruna çekilmem suretiyle ateşli baş ağrısını iyileştiririm. Kaplanmam ve muhafaza edilmem halinde tırnakların sağlığına fayda sağlarım. Bedendeki yüksek ateş ve hararete yararlıyım. Yağımın sıvanması yoluyla saçta oluşan bozukluklara uygun gelirim. İdrar yoluna damlatılmam halinde idrar yolu ve

mesanedeki yanmayı sakinleştirir, burundaki kuruluğa fayda veririm ki (bunlar) ulu ve yüce Yaratıcının bende açığa çıkardıklarıdır.

Banyo yaparken ondan iki dirhem içilmesi yutkunamamaya ve nefes darlığına kesinlikle fayda sağlar. Eğer beyaz balmumu içinde çözülür ve bununla da çocukların göğsü yağlanırsa, öksürüğü giderir ve ona karşı güçlendirir. İbn Ebi Hatem⁴⁵ ve diğerleri mezhep sahibi İmam Şafii'den rivayet ettiler ki: “*Veba' ya menekşeden daha faydalısını görmedim, onunla yağlanın ve (ondan) için.*” Faydalarını hesaplanamayacak kadar çoktur. Yaratıcının bende bulundurduğu tedavi edici özellikler, saymakla bitmez. Yakalar benimle kokulanır ve sevgilinin yanakları benimle benzeştirilir. Ben; uğur, bereket ve güzel yüzlerle beraberim. Her kim beni görürse mutluluk ve ferahlık duyar. Hakkımda apaçık ve doğru olarak söylenmiş sözü duymadın mı?

Ey bana güzel kokan bir menekşe armağan eden kişi

Göğsümü ferahlattın ve rahatlattın içimi

Birdenbire sevindirdin yanlış okumamla ismini

*Yoluna koydun tüm sıkıntılı işleri...*⁴⁶

Nilüfer'in Hitabı:

Nilüfer ayağa kalktı ve orduları toplayıp sevk etti. Başıyla bir selam verdi ve şöyle dedi:

---

⁴⁵ 327/939 yılında vefat etmiş önde gelen hadis âlimlerinden birisidir.

⁴⁶ ‘Ubeydullah El-Mîykâlî, 436/1045 yılında vefat etmiş Horasanlı bir şairdir.

Bahçe menekşesi sapıttı birden

Dedi ki benim kokumla doldu her yer

Tüm çiçekler kutlamak için geliyor

Ban çiçeği ise kabardı öfkesinden...

Ey menekşe hangi nedenle emirlik iddiasında bulunuyorsun? Nefsine uyuyorsun ve nefsinde kötülüğü emrediyor. (nefsin de nefs-i emmare'dir.)⁴⁷ Senin yanakta çıkan ilk sakal ve kibritteki ateşe benzemekten başka neyin var. Her ikisi de seni kötü bir şöhrete götürür. Neye yarar isminin anılması, ben senden daha fazlasına sahipken, sağlık için senden daha uygun ve daha layıkken.

Kim kurutulmuş halinden içse kalbinde sıkıntılar çoğalır. Midesinde, bağırsaklarında ıstıraplar oluşur. Reçelin cinsel arzuyu azaltır, mideyi güçten düşürür. Şu aşağıdaki iki beyit sana cevap vermeyi gerektirmeyip, bizi sana yakınlaşmaktan ve seni dinlemekten alıkoyar:

Menekşe cahilce bana karşı mı övünüyor

Ve övünülecek her erdemi de bana mı gösteriyor

Gönüllerde sevilen benim

Onlar da benim gelişimle övünürler

---

⁴⁷ Kurân-ı Kerîm, Yusuf Sûresi, 53. Ayetten alıntı; "(Bununla birlikte) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder;"

Ağlayan gül 'ün hikâyesini anlatan şöyle der:

Bahçe gülünü bizzat gördüm yanağını tokatlıyordu

Ve menekşeye öfkeli bir halde şunları söylüyordu

Yaklaşmayın ona kokusu sizi sarsa da

O düşman olan mavidir aramızda...

Oysa ben, dalgıç kadar narin ve oldukça da seçkinim. Ateşli baş ağrısını dindirir, uykusuzluğu gideririm. Şurubum, safra salgısına dönüşmekten uzak ve oldukça etkin bir hararet gidericidir. Yüksek ateşten mustaripler için dengeleyiciyim. Kuru maddeler, göğüs zarı iltihabı ve öksürük için yararlıyım. Gece ihtilam olmak istemeyen herkes şurubumdan içer. Tohumum ve köklerim, mesane sancısına faydalıdır. Nemlendirici olarak menekşeden daha etkinim. Mideye zarar vermek konusunda ondan daha uzak, sağlayacağım iyilikler konusunda ise ondan daha yakınum. Bazı özelliklerim hakkında ne güzel söylenmiş:

Kalp, sevdasından ve gayretinden vazgeçmeyen nilüfer ile huzur buluyor

Güzel kokanlar arasında gül onun kokusuna köle oldu

Misk gibi kokan Nergis de kölenin hizmetkârı oldu

Ne kadar güzeldir bir göl

Oluşmuşsa buhuruna karışan misk kokusuyla dolu...⁴⁸

---

⁴⁸ Beyitlerin sahibi, Abbasi şairlerinden İbnu'r-Rûmî'dir (ö. 283/896).

Benim ‘El-Beşniyn’ denilen bir türüm daha vardır. Yaratılış olarak bana benzer ancak renklendirme olarak benzemez. Nil’in taşması ile oluşur ve onun da çeşitli tıbbi faydaları vardır. Yağı, göğüs zarı iltihabına faydalıdır. Çelimsiz olanların buruna çekmeleri suretiyle -ki aslı “Beyrun’dur-” cinsel gücü oldukça arttırır ve mideyi ısıtarak, gurultuyu keser. Onun hakkını vermek isteyen biri hakkında şöyle dedi:

Su birikintisinden bir havuz dolmuş

Gözler gibi açılmış nilüferlerle (el-beşniyn)

Sanki onlar ve kıyısında çiçeklendikleri gölcük

Gökyüzü gibidir içinde yüzen yıldızlarla...

Mersin’in Hitabı:

Mersin hazırlanmış olarak ayağa kalktı ve dedi ki: Ey nilüfer haddini aştın. Sen değil misin cinsel gücü zayıflatan, gençlik çağındaki insanların yaşlı görünmelerine neden olan, cinsel organı güçsüzleştiren ve spermleri pıhtılaştıran, evli insanların mutlu hayatlarını çekilmez kılan. Seni tanıdık niteliklerin anlatıldığında:

Nilüfer sahip olduğu gizemini gösteriyor bize

Yeşilli, ejderha kırmızılı görünür rengiyle

Ne zaman onu eleştirmeye yönelecek olsam

Benzetirim hacamatçının kan lekeli şişesine...

Ancak ben daha açık delillere sahibim. İbn Ebî Hâtem, İbn Seniyy ve Ebû Nu‘aym, İbn ‘Abbâs’tan⁴⁹ rivayet ederler ki: “ *Nuh, gemiden çıktığı zaman ilk diktiği şey Mersin’dir.*” İşte bu delil güçlü olmayı hak etmiştir çünkü asli olan önce olandır. Sonra bu kıyası, İbn-i Seniyy ve Ebu Nuaym, İbn Abbas’tan nakletti ki: “ *Âdem, güzel kokulu bitkilerin hanımefendisi Mersin’i cennetten dünyaya indirdi.*” Cümlesiyle destekledi. İşte bu ibare, şüphelerin boynunu kesti. Ben, bedenleri güçlendirenim. İshal, ter ve diğer tüm akıntılı hastalıkların engelleyicisiyim. Nemi kurutarak her türlü rahatsızlık verici kötü kokuyu gideririm. Şişkinlikleri, yılcıncığı, kızarıklığı ya da çibanları, baş ağrısını ve kalp çarpıntısını sakinleştiririm. Taze yaprağımın toz haline getirilerek sirkeyle karıştırılması sonucu oluşan karışımın başa sürülmesi halinde burun kanamasını durdururum. Tohumum, susuzluk ve kusmayı engeller. Dumanlanarak kullanılmam halinde kadınlardaki akıntıya fayda sağlarım. Külümün ilaca katılarak kullanılması halinde aşırı yemenin neden olduğu vücut ağırlaşmasına yararlıyım. Yağım, yanık izleri, mide rahatsızlığı ve sivilcelere iyi gelir. İçecekler arasında benim dışımda bu denli tıkayıcı özelliğe sahip olup, öksürük ve akciğere fayda sağlayan yoktur. Eğer budanmış dalımdan yapılmış yüzük serçe parmağa takılırsa organlardaki şişleri gideririm. Ben, uzun süre kalıcıyım. Bazı ileri gelenler, hakkımda şöyle söyledi:

Mersin efendisidir tüm güzel kokulu bitkilerin

Tüm vakit ve dönemlerinde bahçelerin

---

⁴⁹ Ebu Nu‘aym, (ö. 221/835) Buhari ve Müslim’in kendisinden hadis rivayet ettikleri bir muhaddis ve nesep alimidir. İbn ‘Abbâs, (ö. 69/688), Peygamberim amcası oğullarından olup ilk tefsir alimi kabul edilir. İbn Seniyy, (ö. 365/975) *eş-Tıbbu’n-Nebevî* nin yazarıdır.

Kalıcıdır her mevsim tazeliğini (yeşilliğini) kaybetmeksizin

Hem yakıcılığıyla yazın hem de dondurucu kış günlerinin...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Mersin kalıcılığı ve vefasıyla erdem sahibidir

Yıl boyunca sürekli güzel görünümü de cabası

Dalları ve yaprakları üzerinde hep ayaktadır

Tıpkı birbirlerine bağlı ok uçları gibi...⁵⁰

Fesleğen 'in Hitabı:

Fesleğen kalktı ve dedi ki: Ey mersin, seni öyle bir yerden vuracağım ki, bilgin mezhep imamlarının, en yüce salat ve selam üzerine olsun Nebi'den rivayet ettikleri hadis sana ulaşmadı mı? O, seninle (dişleri) hilallemeyi ve seni misvak olarak kullanmayı yasakladı; çünkü sen, cüzzamlıların damarlarını karıştırır ve sularsın.

Hezâmi konuşursa, doğrudur. Çünkü onun söylediği ne varsa doğrudur.

---

⁵⁰ Beyitlerin sahibi, el-Uhaytîl el-Ahvâzî olup asıl adı Muhammed bin Abdullah bin Şueyb'dir. Bir Abbasi Dönemi şairidir (ö. 247/862).

Kendim hakkında bana ulaşan bilgilere göre, mercanköşklerle birlikte anılırım, onun koklanması burundaki tıkanıklığı iyileştirir. Uykusuzluğa neden olan sinirler üzerinde etkilidir. Melankoliye, yüz felcine ve salya akıntısına faydalıdır. Bağırsakları soğutur, idrara çıkma zorluğunu ve sancısını giderir. Vücudun herhangi bir yerinde su toplanmasını engeller. Soğuk, nem ya da kurumaya bağlı mide ve bağırsak ağrılarına iyi gelir. Mide ve bağırsak nemini kuruturum. Şişkinliği giderir ve tıkanıklığı açarım. Hayız kanını akıtırım. Kim sirkeyle birlikte yağlayarak sıvırsa, akrep sokmasına iyi gelirim. Yağımın kullanılması yoluyla rahimlerde oluşan kasılma ya da kramplar ile boyun tutulması ve sertleşmesine fayda sağlarım. Ayrıca uyluklarda oluşan ağrıları da giderip, cenini çevreleyen fetüs zarını dışarı çıkarırım ki bu, benim uygunluğuma ve doğruluğuma yeterlidir. İsmimin Kur'an'da yüce Allah'ın sözlerinde “*Ona rahatlık, güzel rızık.....vardır*”⁵¹ şeklinde geçmesi, kesinlikle bir cins için en büyük dilektir. Bu ismin kullanımı da bana özel ve benimle sınırlı kılınmıştır. Kinâne oğullarının efendisi (Peygamber s.a.v.) her iki sahihte varit olan sözünde şöyle der: “*Kur'an okuyan kişi tıpkı fesleğen gibidir.*” Hakkımdaki bu benzetmeler sana yeter.⁵² Hakkımda irticalen söylendiği gibi:

*Görmez misin bize hediye (hemahim)⁵³ getirerek tekrar yaşama sevinci veren
fesleğeni*

Sanki o şebnemleri ve çiyleleriyle zümrütler taşıyan mercan gibidir...

---

⁵¹ Vâkıa Sûresi/89.

⁵² Bkz. *Sahih-i Buhari*, “Yiyecekler Faslı”, Bab 29 da şu hadis yer alır; Kuran okuyan münafık, kokusu hoş, tadı acı olan fesleğene benzer. Kuran okumayan münafığın ise tadı da kokusu da Ebucehil karpuzuna benzer.

⁵³ *Hemâhim*, geniş yapraklı bir fesleğen türüdür.

Mersin'in Cevabı:

Mersin, şefkat dolu bir bakışla ona baktı ve şöyle dedi: Ey fesleğen, siyah kölelerin kafataslarına benzediğin halde hükümdar olmak mı istiyorsun? Senin sınırlılığına dair Eş-Şihâb El-Manşûri'nin şu beyti, benim seviyemin altında kalacağına dair bir mesaj olarak yetmez mi sana:

Fesleğenimiz hoş geldiniz

Tıpkı Takrur'luların (Siyahilerin) kafatasları gibi...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Fesleğen kasılarak yürüyor dallarıyla

Kokusunu yayıyor bardaklar gibi

Tıpkı Sudanlılar (Siyahiler) gibi ipekler kuşanmış

Başları kel ayağa kalkmış...

Sonuç Olarak Kınaçiçeği'nin Sultanlığına Karar Verilmesi:

Herkes görüşünü ortaya koyup aklına geleni söyleyince, orada hazır bulunanlar, aralarında adil bir hakem tayin etme konusunda anlaştilar.

Bu kişi; esas ve ayrıntılarda bilgili, belli başlı eserleri ezberden bilen, isimleri, lakapları, sahabeleri, tabileri tanıyan; soyca arif, çok tanınmış, bilgileri ayırıştırıp

toparlayabilme gücüne sahip, tartışma ve münazarada uzman, sorunları çözen; dil bilimlerinde derinlik sahibi, belagat ve hitabet konularına aşina, estetik biliminde geniş bilgi sahibi, en ünlü ve bilinen şiir türünden eserleri ezberden bilen, görüş ve tespitlerinde isabet sahibi, açıklamalarında kullandığı şiir ve düzyazı türünden eserlerin oluşturulması ve şekillendirilmesi konusunda sanatkâr ve divanını oluşturan en önemli ilim olan tarih konusunda da üstün ve ayrıcalıklıdır.

Bütün türler o hakemin huzurunda durup bakışlarıyla ona yönelerek dediler ki: Ey yeryüzündeki eşsiz zat, ey kuzeyden güneye, doğudan batıya yeryüzünün bilgini,⁵⁴ biz, birbirimize saldıran hatta birbirimizin hakkını yiyen hasımlarız. Halimize bak ve mahşer günü bize yarar sağlayacak bir şeyler ver. Aramızda adilce hüküm ver. Hangimizin saltanata daha layık olduğuna sen karar ver.

Dedi ki:

Ey çiçekler, ben, hakemliğine üzüm ve taze hurmanın başvurduğu kişi gibi değilim. Yargıçlığına kayısı, dut, incir ve üzümün başvurduğu kişi de değilim. Ben, ne rüşvet kabul ederim, ne de içimde kin beslerim. Ne rüşvet verene meylederim, ne de Müslümanların malından bir çorbaya tenezzül ederim. Sadece sünnet-i seniyye ile amel ederim. Cennetten başkasına götüren başka bir yola da koyulmam. Bana olanları anlatın ki sizden kim kötülük, kim iyilik yaptı bileyim.

Herkes sözünü anlatıp endişesini ortaya koyunca (hakem) dedi ki: Bana göre içinizden hiçbiri ne saltanata layıktır ne de bu yola koyulmaya uygundur. Ancak, en büyük sultan, en hayırlı efendi, minber sahibi, güzel kokulu, çok değerli, güçlü lider, iyi insan o kişidir ki erdemi yayılıp dağıldı. İşte o, beşeriyetin efendisinin en çok

---

⁵⁴ Özgün metinde “enlemiyle-boylamıyla bütün yeryüzü” denmesine rağmen yukarıdaki çeviri tercih edildi.(ç.n.)

sevdiği çiçektir. Güzel kokulu bitkilerdeki güzellikleri de kendisinde toplamıştı. Peygamber, (s.a.v.) onun çiçeklerin efendisi olduğuna hükmetmiş ve buna şahitlik etmiştir ki onun şahitliği size yeter.

Ey imam bu sözü bize açıkla ve peygamberden bize ulaşanı da rivayet et ki ona tabi olmakta amaca ulaşalım ve (birbirimizi) kınamayı keselim.

Dedi ki:

“Taberânî, Beyhakî, İbnu’s-Seniy, Ebû Nu‘aym ve diğerleri, güvenilir senetlerle, Bureyde’den alıntılarla Peygamber’in (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet ettiler: *“Hem dünyada hem ahirette güzel kokulu bitkilerin efendisi Kınaçiçeği’dir.”* Taberânî, İbn ‘Umar’dan; *‘Cennet ehli için güzel kokulu bitkilerin efendisi, Kınaçiçeği’dir.’* Hadisini rivayet ettik ki, bununla (o çiçeğin) üstünlüğü hakkındaki deliller artık yeterlidir. Beyhakî, *Şu‘ebu’l-İmân* adlı eserinde Enes bin Mâlik’ten rivayet ederek der ki: *‘Resulullah’ın (s.a.v.) sevdiği güzel kokulu bitki, Kınaçiçeği’dir.’* Bu bilgi sana yeter.

Kınaçiçeğinin sinirsel ağrılar ve felç tedavisinde faydalı olduğunu, baş ağrısı, göğüs ve dalak sancıları içinde yararlı olduğunu, eğer yün elbiseye koyulursa her halükarda güve ve sebep olacağı zararlardan koruyacağını, yağının sinirleri yumuşatmakta ve bitkinliği gidermekte kullanılabileceğini, bademcik iltihaplanması ile kemik kırıklarında da uygulanabileceğini, göğüs zarı iltihabı ile rahim sancıları için faydalı olduğunu, ağrılı şişlikleri giderdiğini, saçı güçlendirip güzelleştirmek ile kızılaştırılması ve güzel kokması için kullanılabileceğini, toz halinde kullanılması durumunda ağzın derinliklerinde oluşan ateşli ve salgılı şişlerin neden olduğu tıkanıklıkları açacağını, ciltte oluşan yaralara iyi geldiğini, cüzzam başlangıcına karşı

koruyucu olduğunu, çiçek bozuğundan mustarip kişinin ayaklarının kınalanmasıyla güven içinde olacağını, alına sarılması ve gözün ovalanması durumunda büyük yaraları def edeceğini, bala karıştırılarak içilmesi durumunda beyni canlandıracağını iddia eder.

Tirmizî ve Ebu Nu‘aym, Selma’dan⁵⁵ şunu rivayet ettiler: Dedi ki: ‘Peygamber’in (s.a.v.) vücudunda nerde bir yara yahut bir benek varsa üstüne kına sürmemi bana emrederdi.’ El Bezzâr, İbn Seniy ve Ebu Nu‘aym, Ebu Hureyre’den rivayetle şunu aktarırlar: ‘Peygamber’e (s.a.v.) vahiy geldiği zaman başı ağrır, o ‘da başını kınayla sarardı.’ El Bezzâr, ‘Kına sürünün, çünkü o gençliğinize ve cinsel gücünüze güç verir.’ Hadisini rivayet etmiştir. İbn Seniy de ‘Sürünülenlerin baş tacı kınayı kullanın, o teninin güzel kokmasını sağlar ve cinsel gücü artırır.’ Hadisini rivayet etmiştir.

Saçı kınayla boyamaya teşvik eden hadisler çok olduğu gibi, kadınların ellerine kına yakmalarına teşvik eden hadisler de ünlüdür.

Ben de buna bağlı kalıp, hakkı yerine getirmek için diyorum ki:

Kına ağacı soyulup parıltıları bekleyen kişinin gözüne gözüktüğünde

Güzel bir gelin gibi tecelli eder

Şeffaf elbisesinin altında yeşillik ve süslendiği inciler belirir...

---

⁵⁵ Selmâ, Peygamber (s.a.v.) in hizmetçilerinden olup, Ebu Râfi’nin eşidir.

Onun fazileti hakkında ki bu hadisleri duyunca başları huşu içinde öne eğildi. Ona itaat ederek boyunlarını büktüler ve onun emrine girdiler. Üstünlüğünü kabul ederek biat elini uzattılar. Allah'ın üstün tuttuğu şeyi yayma konusunda da birbirlerine tavsiyede bulundular ve dediler ki: “...biz bu durumdan habersizmişiz; hatta biz zalim kimselermişiz.”⁵⁶, “...Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz.”⁵⁷, “...Artık aralarında adaletle hükümlenmiş ve ‘Âlemlerin Rabbi olan Allah’a’ hamdolsun denilmiştir.”⁵⁸

---

⁵⁶ Enbiya Sûresi/97.

⁵⁷ Maide Sûresi/106.

⁵⁸ Zümer Sûresi/75.

II. Güzel Koku Makâmeleri

Güzel kokuların önde gelenleri, belagatte hatip bir kimsenin huzurunda toplanıp dediler ki: Allah efendimizi güçlendirsın ve gözetsin, onu erdemli niteliklerle desteklesin, ona nimetini bahşetsin -ki o, buna ne kadar da layıktır!- onu kötülüklerden korusun ve onu şerefın zirvesine yükseltsin. Biz kardeşler topluluğu, hayır konusunda birbirimize yardım etmeyi severiz. İyiliği amaç edinip eziyet ve zararı defetmeye yöneliriz. Bizden kötülük belirmez. Arif olan biri bize geldiğinde, onu bizden ürkütüp zayıflatacak bir şey olmayacağı gibi, bizden onu üzecek bir şey de çıkmaz. Bütün hayırlar güzellikler bizden çıkıp dağılmıştır. Kokumuz saçıldığı zaman kazancımız da nice olmuştur. Hangimiz en güzel koku derecesinde daha üstünüz ve yararlı olma bakımından daha iyiyiz diye neredeyse aramızda kavga çıkacak. Topluluk içinden birisi bize, ey cemaat size şunu öğüt veriyorum: Allah'a ve Resulüne itaat edin ve kendi aranızda çekişmeyin, yoksa başarısız olursunuz ve gücünüzde kaybolur. Diye seslendi. Bizde güzel yolda yürümek üzere birbirimize tavsiye de bulunduk ve uzlaşma konusunda anlaştık ki zaten sulhta hayır vardır. Kavga ve tartışmayı terk etme hususunda da uzlaştık. En uzak yerden sana geldik. Bütün deniz ve vadileri kat ettik. En saygın ziyaretçiler olarak sana geldik. Muhtaçların barınağı olan himayene sığındık. Büyük insafını ve saygın niteliklerini özleyerek her türlü lezzeti barındıran su pınarına geldik. Gizli kalmış vasıflarımızı açıklaman, gizli sırlarımızdan saf olanı ortaya koyman, bize güzellik elbiselerini giydirmen, işlediğimiz günahları affetmen, uçurumun kenarında olana şifa olacak inci gibi sözlerinden bize bahşetmen için (sana geldik.) Gelişimizin sebebi de senin yazmış olduğun güzel kokulu bitkiler makâmesinin, dokuyup sakladığın büyük izinin, ondaki güzel niteliğin, belîğ anlatışının, ortaya çıkardığın faydalarının ve

parıltılarının, (yüzlerden) çekip ayırdığın örtülerinin ve ortaya koyduğun güzelliklerinin, açığa çıkardığın güzelliklerinin, belirgin kıldığın simalarının ve en köşelerden çekip çıkardığın gizemlerinin kulağımıza ulaşmasıdır. Senden bir şeyler kapmamızı uygun görürsen, yazından bir kelime bile yazdırırsan, dostlarınla birlikte bize de bir nasip verirsen, ilim ve anlayış sahiplerinin nesilden nesle aktaracağı doğru bir konuşma verirsen... Onlara hemen şöyle cevap verdi: Değerli misafirler hoş geldiler, sizi eziyete düşürmekten ve zenginlik sonrası fakirliğe düşmekten Allah'a sığındırırım. Allah sizi en iyi yerde oturtsun. Başıbozukluğu sizden def etsin. Sizin gibilere sorulduğunda cevap verenlerden olun. Davet ettiğinizde davetinize icabet edilsin. Övgünüz hoş olsun. Güzel kokunuz her yeri doldursun. Konuşan kişi de sizin güzelliklerinizle süslensin. Sizi, hikmet ve neticeye götüren son sözle ödüllendireceğim.

Sonra misk ve amber sürünmüş olarak minbere çıktı ve insanlara yöneldi. Toplantıya katılanlar kendisine kulak kesilince dedi ki: Güzel kokuları böylesine çeşitli ve bol yarattığı, onların yayılmasını sağladığı ve onları sevdiklerine, elçilerine, meleklerine sevdirdiği için Allah'a hamdolsun. Varlığı evvela cennette yaratıp daha sonra kudretinin bir göstergesi olarak dünyaya indirmiş olan Allah'ın birliğine ve tekliğine şahadet ederim. Ve yine kendisiyle en temiz şeriatın geldiği ve onunla Allah'ın güçlü bir millet yaratıp, getirmiş olduğu sünnetin doğruluğu, güzel yaradılışı ve miskten daha güzel yayılan soyuyla efendimiz ve sahibimiz Peygamber'e (s.a.v.) ki salat ve selam onun, ailesinin, sahabelerinin üzerine olsun, şahadet ederim.

Konuya gelirse ey insanlar, Allah Teâlâ, bize şümüllü ve geniş bir şekilde sunduğu çeşitli güzel kokuları, dünya, ahiret ve berzah âlemi için büyük faziletlerle etkin kılmış ve aynı zamanda resulü, nebileri, melekleri ile avam ve seçkin tabakadan

herkese sevdirmiştir. El-Ḥakem'in *Müstedrek*'inde Peygamber'in (s.a.v.) hizmetçisi ve kölesi olan Malik bin Enes'ten (r.a.) naklen rivayet etmiş olduğu: '*Sizin dünyanızdan bana üç şey sevdirdi; kadın, güzel koku ve namazdaki göz aydınlığı*' hadisi ile yetinmeniz size şeref olarak yeterlidir.

Sihâh'ta rivayet ettiğimiz bir başka hadiste de '*Dört şey peygamberlerin sünnetindedir: Misvak, güzel koku, hayâ⁵⁹ ve nikâh.*' Bir hadiste de: '*Kime güzel koku sunulursa onu geri çevirmesin, çünkü o, taşınması kolay, kokusu da hoş olmalıdır.*' denilmiştir. Enes'ten rivayetle Resulullah'ın (s.a.v.) güzel kokuyu geri çevirmediği Buhari tarafından *Sahih*'inde zikredilmiştir. El-Bezzâr, *Müsned*'inin yücelik babında '*Allah güzeldir, güzeli sever, temizdir, temizliği sever.*' Hadisini rivayet etmiştir. İslam şeriatında Cuma günü, iki bayram, güneş ve ay tutulmaları, yağmur duası ve ihrama girme gibi birçok durumda güzel koku sürülmesi emredilmiş, canlı ya da ölüye, her kabile ve her aşirete kesinlikle şart koşulmuştur. Ebû Yâsir el-Bağdâdî, güzel kokunun insanlığın en büyük lezzetlerinden biri olduğunu ve ihtiyaçları giderdiğini söylemiştir. Sahih bir hadiste '*erkeğin sürdüğü güzel kokunun kokusu görünen ama rengi gizlenen yani misk ve amber; kadının ise rengi görünen ama kokusu gizlenen şey mesela safran olduğu*' varittir. Bu yüzden erkeklere safran kokusu haram kılınmıştır.

Sonra siz, ey üç emir: Misk, amber ve safran, üçünüzde efendilik ve önderlikte akransınız. Dolayısıyla sizin hakkınızda Kur'ân'ın ardından gelen sünnette akranlık kanıtı vardır. İbn Ebi'd-Dunyâ⁶⁰, Enes'ten naklen minbere çıkan en

---

⁵⁹ Bazı rivayetlerde *hayâ* yerine *hinna* yani "kına" şeklinde de nakledilmiştir.

⁶⁰ Genellikle ahlaki konularda 30'a yakın eser kaleme almış zühd sahibi bir âlimdir (ö.282/895).

büyük Peygamber'den (s.a.v) şu hadisi rivayet eder: *'Allah, cenneti döşemesi misk, çayırları safran, çakıl taşları inci ve toprağı amber olarak yaratmıştır.'*

Misk'in Ayrıcalıkları:

Ancak aranızdan Misk'in farklı özellikleri ile üstün ayrıcalıkları vardır. Şeref ve saygıya layık olmasına gerekçe olarak indirilmiş olanda (Kur'an-Kerim) adı anılmıştır. Yüce Allah orada, okuyanların da göreceği gibi, şöyle dedi: *'Kendilerine mühürlü, halis bir içki sunulur. Onun içiminin sonunda misk vardır. İşte yarışanlar ancak onda yarışsınlar.'*⁶¹ Doğru sözlü haberci ve öğretmen Peygamber (s.a.v.) ise dedi ki: *'Misk kokusuyla, kokulanın.'* Ebû Sa'îd el-Hudrî nakletti. Müslim'de yer aldı.⁶²

Arapların kadim zamanlardan beri söyleyegeldiği ve Temim lehçesinde yer alan bir söz şöyle der: *'Misk'ten başka güzel koku yoktur.'* Peygamber (s.a.v.) vefat edince, bedenine onun kokusu sürüldü. (Peygamber s.a.v.) Ali'ye (r.a), onun kokusundan bereket alsın diye onunla kokulanmasını vasiyet etti. Selman Farisi'nin de vefatında evinin onunla sulanmasını vasiyet ettiği sahih'te yer alır ki o şöyle dedi: *'Melekler benimle beraberken ne yiyecek ne de içecektirler; ancak kokulanacaklar.'* Misk'in erdemleri hakkında nice sahih hadis vardır. Bunlar arasında da açıkça onun şehit kanına benzetildiği, oruçlunun nefes kokusunun misk kokusu olarak kabul edildiği şeklinde zikredilmiş olanları sayılabilir. O, özellik sahibi kılınmıştır. Cennette misk dağlarının altından akan ırmaklar vardır. Hayvanlar nasıl bu dünyanın

---

⁶¹ Mutaffin Sûresi/25-26

⁶² Müslim'in Sahih'inin 7. Cilt, 48. Sayfasında yer almaktadır.

kumlarında yuvarlanıyorsa cennette de miskten çayırlarda yuvarlanırlar. Salih bir arkadaş tıpkı onun taşıyıcısına benzetilir ki onu kendine faydalı bulursun yahut da ondan gelen bir güzel koku duyarsın. Peygamber (s.a.v.), adetli kadınların onunla temizlenmelerini ve yıkanmalarını emretti. O, diğer çeşitli güzel kokulardan bilinen ve bilinmeyen özelliği nedeniyle öne çıkmıştır ki bu yüzden o, ısı bakımından ikinci derecededir. Sperm tutması için daha elverişlidir. Kocasına ona temas ederse, hamile kalır.

Tıbbi faydaları ile koku olarak güzellikleri arasında: Ter kokusunu giderip organları ısıtır. Bağırsaklardan kaynaklanan kötü kokulara faydalıdır. Kalbi güçlendirir. Sinir bozukluklarına yararlı olup sıkıntılı olanları ferahlatır ve tıkanıklıkları açar. Düşünceleri toparlar. Kendi kendine konuşmayı ve hoşnutsuzluğu giderir. Görülür organları sürülmesiyle güçlendirir; görünmeyenlere de içilerek etkide bulunur. Bitkinliği giderir. Cinsel gücü belirginleştirir. Soğuk algınlığı ve baş ağrısına faydalıdır. Şebboy bitkisinin yağıyla birlikte idrar yolu başlangıç noktasına sarılması halinde boşalmayı hızlandırır ve cinsel isteği çoğaltır. Beyni güçlendirir. Soğuktan kaynaklanan tüm rahatsızlıklara yararlıdır. Yılan sokması sonucu alınan zehri etkisizleştirir. Baygınlığa, güçsüzlük ve sıkıntıya karşı iyileştirici özelliği vardır. Göz ve sair organlara sürüldüğünde kokusuyla gözün beyazını yumuşatarak kuvvetlendirir ve nemini kurutarak tüm diğer kusurlardan arındırır. Yüzdeki sarılığı giderir. Tekrarlayarak görünen kısımlarına sarılması halinde basur ağrısına fayda sağlar. Dört duyunun tamamını arındırır. Müshil ilacıyla karıştırılması halinde iyileşmesini kolaylaştırır ve müshil ilacının etkisini zayıflatmaya da faydalıdır. Mısır söğüdünün yağıyla karıştırılarak başa sürülmesi halinde tüm akıntılara yararlıdır. Felçli ve inmeliler için uyandırıcı olup; yağla birlikte ısıtılarak omurga kemiğine

sürülmesi halinde, özellikle soğuk memleketlerdeki kronik hastalık sahipleri ve yaşlılar için, çiçek hastalığı, felç ve benzeri rahatsızlıkları iyileştirir. İsmi büyük, mekânı yücedir. Onu seven şairler tarafından ayrı tutulmuş, bir şeye benzetilmeyip aksine asıl benzetilen kılınmıştır. Sevgilinin rengi ve hali onunla benzeştirilip koku olarak kullanılan ne varsa onunla benzetilmiştir. Rengi hakkında bazıları sözlerinde şöyle dedi:

Ben sana benzerim misk renk olarak sen de bana

İster otururken ister ayakta

Şüphesiz ikimizin rengi birdir

Çünkü yaratıldığımız toprak birdir...

Yanakta beni olan hakkında şöyle dedi:

Yanağında belirdi kızarmış bir ben

Şaşkına döndü bundan kapındakiler

Dedim ki; bu güzel bir ceylan değil midir?

Misk ise bazı ceylanların kan bileşeninden...

Yaratıcı şair Ebu't-Ṭayyib⁶³, benzetmesinde övgü dolu ve saygın sözlerle şöyle dedi:

---

⁶³ Ebu't-Ṭayyib El-Mutenebbî: 905-965 yılları arasında yaşamış; asıl adı Ahmed olan, ancak gençliğinde peygamberlik iddiasında bulunduğu için bu adla anılan Abbasi Döneminin ünlü Arap şairi.

Seni sultanlarla birlikteyken gördüm
Sanki yerinden oynatılamaz gibiydin
Eğer insan olmak bundan önce ve sende onlardan biriysen
Miskin de öncesi bazı ceylanların kanındaki bileşenden...

El-Saruci'de⁶⁴ şöyle dedi:

Yanağının sağ tarafında,
Öpmeyi arzuladığım miskten bir nokta var.
Onu, yanaktaki beni sandım,
Güzelliğinin de etrafa yayıldığını gördüm...

İbn 'Abdu'z-Zâhir'de⁶⁵ şöyle dedi:

Sabahlatıp beni uyutmayan bir amber kokusu,
Göz ovuşturmalar, nice aşığı uykusuz bırakmıştır.
Ben ne kadar "miskten bir ben" dediysem de,
Misk: "hâşâ, ben onun kölesiyim" dedi...

---

⁶⁴ Abdullah bin Ali bin Muncid es-Surûcî, (ö. 693/1294) Memluk Dönemi şairlerindedir.

⁶⁵ Ali bin Muhammed bin 'Abdu'z-Zâhir Alâ'u'd-Dîn Es-Sa'îd, (ö. 717/1318) kılıç tasviri üzerine söylediği şiirleriyle tanınır.

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Sarhoşluğundan dolayı yana eğilmesinde şaşılacak bir şey yok

Çünkü salyası, boğazdan rahatça geçen sahbâ şarabıdır

Misk onun yüzündeki ben iken, onun nefesleri nasıl olur da güzel kokmaz...

Sonra bazı şairlerin onu gençliğe benzettiklerini gördüm. Buna delil olması mahiyetinde ilk örnek olarak Vecîhu'd-Dîn [Ebu El-Hasen bin 'Abdu'l-Kerîm] El-Munavî, Allah Teâla ona rahmet eylesin, şöyle dedi:

Misk kokulara can verendir

Tıpkı gençlik ve albenisi gibi

Zarafet ve güzellikle oluşmuştur

Renk ve koku bakımından

Eğer göz kokudan olsaydı

İnsanın gözü miskten olurdu...

Ve şöyle dedi:

Miskin üstünlüğü vardır kokular üzerinde

Eğer onu ödüllendirmek gerekirse

Raĥîķ şarabının kokusuyla kokması,

Onu ölümsüzleştirmeye yeter...

Amber'in Ayrıcalıkları:

Sana gelince ey amber; sen, erdem bakımından ikinci misk, hararete eşit, mizaç olarak ikinci derecede olan, yaratılış bakımından geriye kalan ne varsa hepsinden daha şerefli olansın. Hakkında İbnu'l-Baytâr⁶⁶ dedi ki: '*Misk kabul etmese de amber, güzel kokuların efendisidir. Çünkü o [misk], sevgili ve her zaman doğruyu söyleyen kişinin sözüyle önceliklidir.*' Hadislerde, '*Amber, cennet toprağıdır.*' sözü kesinlik kazanmıştır ” Buhârî, *Târihi*'nde Hz. Aişe'den (r.a.) rivayet ettiği bir hadiste, Nebi'nin (s.a.v.) kokulanıp kokulanmadığı sorulduğunda (Hz. Aişe) '*evet, misk ve amberin güzel kokusunu sürerdi.*' cevabını vermiştir. İbn Abbas'a da amberin güzel kokusu hakkında sorulduğunda demiştir ki: '*O, denizin kendi içinde alıkoyduğu ve geride ancak beşte birinin kaldığı şeydir.*'

Onda Aziz ve Celil olan Allah'ın kendi kulları için sakladığı ve keskin zekâya sahip her tabibin çıkarsayacağı faydalar vardır. Onlardan bazıları: Onun kalp, duyular ve beynin güçlenmesinde yararlı olması, kokusunun, kaba salgılı hastalıklara, inme ve yüz felcine fayda sağlamasıdır. Mideye sürülmesi yöntemiyle soğuktan kaynaklanan ağrılara iyi gelir. Bağırsakların yol açtığı kötü kokulara engel olur. Beyin, eklemler ve tıkanıklıklara faydalıdır. Migren, soğuk algınlığı kaynaklı akıntılar ve karışık tüsülerin sebep olduğu baş ağrısına iyi gelir. Mısır söğüdü yağında çözülüp, bu yağ ile belkemiğinin bolca yağlanması halinde, her türlü sinirsel ağrılara ve uyuşmalara karşı yarar sağlar. Eklenmiş olduğu bir pamuk parçasının daldırılması yöntemiyle mide kapakçığını kuvvetlendirir. Yenmesi, soğuk ve mide zayıflığı ile güçsüzlüğünün neden olduğu iç hastalıklara yararlıdır. O, bütün ruhların

---

⁶⁶ İbnu'l-Baytâr: 1197-1248 yılları arasında yaşamış olan Endülüs asıllı ünlü botanikçi ve tabip.

özünü güçlendirir ve önemli organların yaşam enerjisini çoğaltır. Şairler onu benzetmelerinde onurlandırmış ve saygınlık vermek istediklerini onunla benzeştirmiştir. Bazı benzetme ehli şöyle dedi:

Dolunayın ışığı parlar esmer yüzünde

Kıvırcık saçlar geceleyin görünürse

Onun renginin kaynağı kalptir

Kokusu da misk ve gül renkli amberdir...

Bedr b. Eş-Şâhib, şöyle dedi:

Amberden beni var

Gül(den güzel kokan) yanağının üstünde

Allah için ne güzel kokudur

Gül renkli amber kokusuyla...

Ebu'l-Hasen El-Cevherî, fili nitelerken şöyle der:

Gövdesi el-Havarnak⁶⁷ Sarayı gibi olup zamanla yorgunluktan dolayı

bükülmüş,

Salınan dolgun kalçalar üzerinde amberden bir kuşak...

---

⁶⁷ El-Havarnak: Irak'ta, İslam'dan önce Hire hükümdarları tarafından inşa edilen ünlü iki saraydan biri olup diğerinin adı es-Sedîr'dir.

Safran ve Ayrıcalıkları:

Sana gelince ey safran; sahih hadislerle, senin cennetin yeşilliği ve toprağı olduğun kesindir. Allah'ın hurileri senden yaratmış olduğuna dair kaynağı sağlam, söylenegelen haberler yeter de artar. Sen, mertebelerin üçüncüsüsün. Hakkındaki övgüler gerçektir. Her dostun sevgilisisin. Erdemi peşinden sürüklersin. Ne var ki sen erkekler için sürünecek bir koku değilsin; seninle onların arasında bir muhabbet bağı da yoktur. Sen, onlara kesinlikle yasaklanmışsın; onlar da senden bir şeyler alma konusunda tehdit edilmişler ve kıyamette de cezalandırılmak üzere korkutulmuşlardır ki bu da onlara sıkı sıkı tembih edilmiştir. Sen, iki kardeşinle, kuruluk ve hararete ortaksın. Safranın delil ve kanıtlarla kesinleşmiş yararları vardır. Rengi güzelleştiren ve tazeliğe donatan safran, çürüme ve bozulmayı giderir. Bağırsakları güçlendirir. Cinsel isteği artırır. Organlara kuvvet verir. Görüşü keskinleştirir. Şişlikleri giderir. Dalak büyümesi ya da iltihabına faydalıdır. Mide ve rahim sancularına yararlı, ateş düşürücü, idrar söktürücü, yiyeceklerin hazmını kolaylaştırıcı, rahimdeki sertleşme ve yaralara fayda sağlayıcıdır. Kalbin ve ruh özünün güçlenmesi konusunda şaşırtıcı derecede güçlü ve etkili özelliklere sahiptir. Gerektiği kadar kullanıldığında açıklık ve ferahlık sağlar. Koklanması, göğüs zarı iltihabı hastalarına faydalıdır. Damarları ve tıkanmış karaciğeri açar. Bir ceviz büyüklüğü miktarınca yoğrularak, doğum sonrası kadın ve ata asılması durumunda göbek bağı ya da "plasenta'yı" düşürür. Kaynatılıp suyunun başa dökülmesi halinde tuzlu salgıların neden olduğu uykusuzluğu giderir,

Karışımın seviyesi korunduğu müddetçe onun kendine has özellikleri kesinlikle değişmez. Yapısında var olan özellikleri nedeniyle bulunduğu eve zehirli kertenkele girmez. Hastalıklardan (dolaylı ciltte) oluşan mavimsiliklere sürülür ancak

uygulama esnasındaki kullanım miktarına (doz) karşı dikkatli olun çünkü onun yan etkileri vardır. El-Harezmi⁶⁸, onun hakkındaki mükemmel benzetmesinde şöyle dedi:

Görmez misin taze safranı

Külün içinde tutuşmuş kömürden kor gibi görünen

Sanki onu sarmalayan yapraklar arasındaymış gibi

Alımlı benler bir çift yanağa sıralanmış

Görünümü kan benzeri kokusu yayılır miskten

Zaten miskin aslı da kan bileşeninden...

Misk Kedisinin Özellikleri:⁶⁹

“Sana gelince ey Misk kedisi, her mecliste hem şehirlinin hem de bedevinin nezdinde şöhretin varsa da, akranların arasında adın geçmez. Çünkü ne Kur’ân ayetleri ne de Adnân oğullarının efendisinin (s.a.v.) sahih olsun zayıf olsun ya da hasen olsun, hiçbir hadisinde yer almadığın gibi sahabenin ve tâbî’nin geride bıraktıkları arasında güzel bir şekilde de anılmazsın. Sınırlarını aşma! Hedefini şaşırma! Ne zaman onların (güzel kokuların) dördüncüsü olduğunu iddia edersen sana, *hadi oradan, çek git!* Denilir. Ne zaman da onlarla yarışmaya kalkarsan, yazıklar olsun (sana), bedbaht olasınca! Başka bir noktaya değinecek olursam,

---

⁶⁸ El-Kasım bin El-Huseyn bin Ahmed El-Hârezmî, (ö. 617/1221) Abbasi Döneminin ünlü edip ve şârihlerindendir.

⁶⁹ Özgün metinde, “misk kedisi” anlamına gelen الزباد kelimesi yer aldığı ve adı geçen hayvandan elde edilen güzel bir kokuyu anlattığı için biz de bu başlık altında çevirmeyi uygun bulduk.

fikhçılar, senin pis olduğuna hükmetmişlerdir ki bu da senin güzel kokular pazarındaki değerini düşürür. Kısaca sen, bir yaban kedisi soyundan ya da denizkedisi salgısından (elde edilirsin). Asalet bakımından değersiz ve yetersizsin. Ne bir selefin ne de halefin vardır. Saygınlık noktasında düşüksün ve hor görülensin. Senin tüylerin gereğinden fazla yolunduğunda, artık bitmişsin demektir. Ancak biz hatanı bağışlarız, fakirliğini zenginliğe çeviririz. Yüce Allah, seni çeşitli faydalarla rızıklandırmış ve gizemli maddeleri sende bulundurmuştur ki: nezle sahibi seni kokladığında nezlesine fayda sağlar iltihaplı apse yahut yaranın sıvanması durumunda ondan kaynaklanan acıları hafifletir. Besili tavuk suyuna bir dirhem miktarınca safran ile birlikte aynı ölçüde konulmasının ardından serpilmesi suretiyle kadınlarda doğumu kolaylaştırır ve iyi sütü muhafaza eder.

Sonra iletilmiş bir haber gördüm, hayırla gönderilmişsin (Peygamber s.a.v.) hanımı Umm-u Habîbe kaynaklı ki; Habeş Kralı Necâşi'nin hanımlarından birisinin çok sayıda misk kedisi varmış ve onlardan birini misk kedisiyle birlikte müjdeleyici ve uyarıcı Nebi'ye (s.a.v.) sunmuş. Böylece misk kedisi şeref sahibi sayılmış ve yücelikler sınıfının derecesine erişerek güzel kokuların dördüncüsü olmuş. Onun değerini düşük bildirdiysem Allah'tan af dilerim. Bilgisizce onun özelliklerini yok saydıysam bağışlanmayı dilerim. Bizleri tövbe edenlerden, sadece hakka kulak verip alçakgönüllülüğü dileyenlerden eylesin. Bizleri rahmetiyle tüm şirklerden korusun. Bizi, bütün hatalardan, yalandan ve iftiradan sakındırsın. Bizi temiz kullarıyla aynı yolda birleştirsin. Bizi, sonu misk olan leziz içeceklerden içenlerle beraber eylesin. Efendimiz ve sahibimiz Muhammed'e (s.a.v.), ailesine, sahabelerine çokça salât ve selamlar olsun.

III. Meyve Makâmeleri

Anlayış sahibi bir grup, meyvelerin marifetleri, nitelikleri ve yakınlıkları ile bu konuda dile getirilmiş örnekler ve benzerlikler hakkında sordu. Bu konuda onlara, her yetenekli doktorun, edebiyatçı ve şairin söylediğini söyledim ve içlerinden zamanın güzelliklerini açıkça gösterdiği yedi bitkiyi seçtim. Tüy kalem arzulandıkça güzellik ve zarafet içinde kendiliğinden akıyordu ve böylece biz niteliklerdeki saygınlıkların en saygın olanları ve inceliklerin en ince olanlarıyla başlıyorduk.

Nar'ın Özellikleri:

Nar, narın ne olduğunu bilir misin? Onun ismi Kur'an'ın Rahman suresinde Allah'ın sözleriyle şöyle açıklanmıştır: *'İkisinde de her türlü meyveler, hurma ve nar vardır.'*⁷⁰ Hadislerde ise: *'Yeryüzünde aşılana hiçbir nar ağacı yoktur ki taneleri cennetlerden olmasın.'* Beyhağî'nin Hz. Ali'den (r.a.) rivayet ettiği ve yine ona isnat ettiği: *'Narı posasıyla yiyin çünkü o midenin temizleyicisidir.'* (Hadisleridir.)

Doktorlar dedi ki: Onun tatlısı serinlik ve nem bakımından ilk sırada yer alır. Mideyi tabaklar ve böylece hasar görmüş kaslarını onarır. Safradan kaynaklanan kötü kokulu nemi ondan (mideden) boşaltır ve onu arındırır. Yemekten sonra ağızda emilirse (yenirse) hazmını sağlar. Kalpteki uzun süreli yanma ve ağrı ile uyuz hastalığı, kaşıntı ve çarpıntıya karşı yararlıdır. Yemekle birlikte kabuğu emilirse, bedeni kuvvetlendirir, göğsü güçlendirir ve kalbi parlatır. Ekmekle birlikte yenmesi

---

⁷⁰86/ 68. Ayet.

halinde zayıflamayı engeller. Besleyiciliği az olmakla birlikte sindirilmesi kolay olup öfke sahiplerini ıslah edici ve sıkıntılardan koruyucudur. Az miktarda gaz yapması nedeniyle sertleşmeye faydalıdır. Sebep olduğu gazın çabuk dağılmasını nedeniyle ıslah gerektirmeyen kurutucu, hafif bir kabızlık etkisi vardır. Bu noktada en güçlü (etkin) olanı; tohumu ardından kabuğu sonra tomurcukları ve son olarak ta çiçeğidir. Sıkılmış suyu güneşte bekletildikten sonra -ki bu su ne kadar çok bekletilirse o kadar faydası çok olur- göze sürme olarak çekilmesi yoluyla görüşü keskinleştirir. Suyunun bakır bir kapta pişirilerek kullanılması halinde ise mikrop bulaşmış yaraları iyileştirir, kulak ve burundan kaynaklanan kötü kokuları giderir. Narın ekşi olanı ise, iltihaplı mide için faydalı, idrar söktürücü ve bollattırıcıdır. Şiddetli soğutuculuğu nedeniyle özellikle bağımlılar için karaciğeri temizleyici, yüksek ateşli kan ve safra salgısını düşürücü, mide asitlerini ve kusmayı durdurucudur. Her iki cinsin posalarıyla birlikte sıkılıp yirmi dirhem şekerle karıştırılarak yarım ölçü içilmesi halinde safra kesesini düzeltici ve mideyi sıkıntılara karşı güçlendiricidir. On ölçü şeker ile on ölçü bu suyun karışımın 'sarı halile' bitkisine yaklaşık olan ve içimi yoluyla bozulmuş beden salgılarının yok olmasını sağlayan özelliği vardır. Her iki cinsin öz sularının birlikte içilmesi, hararetili mideyi güçlendirir ve susuzluğu, kusmayı, bayılmayı durdurur. Her iki cins, sularıyla pişirilerek kullanıldığında küçük çocukların dudaklarında oluşan 'pamukçuk' hastalığını iyileştirir. Öz suları bakır bir kapta pişirilerek sürmelendiğinde göz kapaklarında oluşan kaşıntılı yanmayı iyileştirir. Yemekten sonra ısıtılmış narın emilmesi, yükselen buharı engeller; ancak yemekten önce yapılması halinde idrara çıkmayı zorlaştırır. Tatlı narın kızartılarak sarılması, göz iltihabını iyileştirir. Narçiçeğinin mideye sarılması, ani ve gereksiz kusmayı keser. Tanelerinden ayrılarak iç kısmına gül yağının doldurulması suretiyle

yüksek ateşi dindiren ve kulak ağrılarını gideren, menekşe yağıyla doldurulup sarılması vasıtasıyla kuru öksürüğe fayda sağlayan özellikleri vardır. Ekşi nar tanelerinin güneşte kurutulduktan sonra dövülmesinin ardından yemekle birlikte pişirilerek yenmesi, mide ve bağırsaklardaki gereksiz atıkları giderir ve olumlu etkide bulunur. Yağmur suyu ile demlenerek içilmesi yoluyla kanlı tükürüğü iyileştirir. Kabuğu toz haline getirilip on dirhem yutulursa, larva ve kurtçukları tahliye eder. Balla yoğurulup sıvanması durumunda ise çiçek hastalığı izi ve benzerlerine bir gün içinde etki ederek iyileştirir. Suyunun pişirilip gargara yapılması yoluyla da dişetlerini güçlendirir, idrar yollarında tıkama meydana getirerek idrar tutamamayı ve ishali keser. Bununla (pişirilmiş suyuyla) temizlenilmesi halinde mideyi güçlendirip basur memeciklerine giden kanı keser. Kadınların bu suya oturması yoluyla temizlenmelerini sağlayarak akıntılarını keser ve çocukların dışkılamalarına yardımcı olur. Narçiçeğinin kullanılması yoluyla diş etlerini güçlendirerek yaraların kapanmasını sağlar. Pişirilmişinin sarılması vasıtasıyla diş etlerindeki kanamayı durdurur ve sallanan dişleri yapıştırır (tutturur). Önemli sayıda tecrübe sahibi insanın iddiasına göre; en küçük üç tanesinin yutulması suretiyle yıl boyunca trahoma bulaşmasını engeller. Nar ağacının köklerinin kor ateşte pişirilerek içilmesi yoluyla yara kurtçuklarını öldüren ve dışarıya atan faydaları vardır. Onu yoktan var edip içine bu faydalar ve hikmetleri yerleştiren, şekil olarak bir oyun topu ya da yeni tomurcuklanmış bir göğüs biçimi verip içine inci ve yakut taneleri dolduran (Allah'ı) tenzih ederim. Cennetteki narların deve palanı kadar olduğunu söyleyerek narı cennet meyvesi olarak anan Adnan oğlu seçkin kişi (Hz. Muhammed s.a.v.) ve onun benzetmiş olduğu gibi çok sayıda şair onun saygınlığı hakkında benzetme icat ettiler ve şöyle dedi şair:

Yeni tomurcuklanmış genç kız göğsü gibi bir nar

Övgüye değer görüntüsüyle böbürlenerek

Düzensizce saçılmış yakutlarla dolu

Bir altın kutu sanki...⁷¹

Ve bir başkası şöyle dedi:

Kabuğu zamanla boyanmış bir nar gülümsüyor parlak dallarda

Sanki o, altın bir kutuymuş da içi mercan boncuklarıyla doldurulmuş...

Ve bir diğeri de şöyle dedi:

Narın niteliklerini benden öğren (dinle)

Çünkü bende onun niteliklerine dair hiç de kısa olmayan bir bilgi (dil) var

Küçük birer kutudur sanki kızıl akik taşlarını içeren

İpek örtüler arasında yüzük taşlarıymışçasına...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

---

⁷¹ Ebu'l-Kâsım bin El-Kaṭâ'a eş-Şıḳillî Ali b. Ca'fer, (ö. 509/1116) Fatımi Dönemi şairlerindedir.

Kavuşmanın tadı, ayrılığın tadını bertaraf etmiş

Bu ağacı da ötekisini de yaratan Allah'ın adını her şeyden münezzeh kılarım

Sanki o ve yeşil yaprakları

Genç kızların göğüslerinin üzerinde yeşil bir elbisedir...

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

Nar ağacı var ya! Sanki onun meyvesi

Yeşil elbise giymiş bakirelerin göğsü gibidir

Kabuğunu kırsan ve açsan

İnciden bir kutuda kızıl akikten yüzük taşları gibidir

İnci taneleridir hiçbir şeyin kirletmediği

Suyla doludur ama taştan mahzenler içinde...

Bir başkası da şöyle dedi:

Nar ortaya çıktı ve bizi mutlu etti

Bütün ve parçalanmış haliyle

Sarı safran rengi üstün geldi

Güzellikle nitelenen her şeye

Sanki o bir küçük kutudur da açtığımızda

Bir keseye dönüşür yakuttan yüzük taşlarıyla dolu...

Ve bir diğeri de şöyle dedi:

Narçiçeği parlıyor ağacının üzerinde

[Tıpkı başında kırmızısı ve sarısıyla]

Altından bir parça nakşedilmiş bir ceket üzerine...

Bir başkası ise şöyle dedi:

Parlak bir narçiçeği alev almış yanıyor

Görünüyor bize sallanan titrek yeşil dallarında

Anlatıyor kızıl akikten yüzük taşlarını zebercetten kubbesinde...

Turunç'un Özellikleri:

“Turunç, bilir misin turunç nedir? İndirilmiş olanda (Kur'an-ı Kerim) adı anılmış, sahip olduğu üstünlükler çeşitli hadislerde övülmüştür. Allah Teâlâ *'Ve onlara dayanacak yastıklar verdi...'*⁷² Dedi ve turunçla ilgili görüşünü açıkladı.

---

⁷² Yusuf Sûresi/31

Sahih bir hadis, Peygamber'in (s.a.v.) sağanak bir yağmur gibi olan ' *Kur'an okuyan müimin tıpkı turunca benzer, onun yenmesi de güzeldir, kokusu da güzeldir.*' şeklindeki sözünü aktardı. Yine hafızların engin denizlerden çıkardıkları bir başka hadiste ise: ' *O, (s.a.v.) turunca bakmaktan hoşlanırdı.*' dendi.

Serinlik ve nemlilik bakımından birinci derecededir. Sağlıklı bir besin maddesi olan turuncun yenmesi ve koklanması deva özelliği taşır. Hararetli karaciğeri soğutur. İştah açar, safra kesesi salgısını durdurur, üzüntüyü giderip neşeyi getirir. Susuzluğu giderir. Belirgin yüz felcine yararlıdır. Müzmin kusma ve ishali keser. [Ekşisi, yüksek hararetli kalbi güçlendirir.] Melankoliye sebep olan salgılara faydalıdır. Yüksek ateşi, safra salgısını, kusmayı ve çarpıntıyı kontrol eder. Akrep sokmasına karşı içilmesi ve sarılması yoluyla faydalıdır. Sürmelenmesi sarılığa yararlıdır. Sarılması cilt lekeleri ve çillere iyi gelir ve cildi parlatır. Karaciğerin neden olduğu mide ve bağırsak rahatsızlıklarına iyi gelir ve bu yolla karaciğerden kaynaklanan ishal hastalığını giderir. Gül suyunda demleyip göze damlatılırsa müzmin göz iltihabına yararlı olur ve kusurlarını temizler. Peltesi mide şişkinliğine, reçeli boğaz ve akciğer rahatsızlıklarına iyi gelir. Besilisinin pişirilmesi, hummaya ve onun ateşine yararlıdır. İç kısmı sirke ile pişirilerek içilirse sülük ısırığına ve onun çıkarılmasına faydalıdır. Sıkılmış suyu, kadınların şehvetini dindirir. Kabuğu, mideyi güçlendirir ve çalışmasını rahatlatır. Yenmesi, basura iyi gelir. Isırılarak ağızda tutulması, ağız kokusunu güzelleştirir. Kabuğu ısıtılırsa kurtçuk ve güveyi engeller. Suyunun içilmesi, yılan sokmasına ve zehrine karşı etkilidir. Kavrulmuşunun sarılması, abraş hastalığını iyileştirir. Dövülmüş tanelerinin sarılması akrep sokmasına fayda sağlar. Tohumu, dişetlerini güçlendirir ve ağrılarını giderir. Yaprağı; mide ve bağırsaklara kuvvet verir, hazmı kolaylaştırır, mideyi düzenler, şişkinliği

giderir, ruhu ferahlatır, tıkanıklıkları açar. Yağı, sinirsel rahatsızlıklar ve felç tedavisinde kullanılır.

Hikmet sahibi bir grup dedi ki: O, güzelliklerden ve ihsan edilenlerden çok çeşitli olanları bir araya topladı. Onun kabuğu koku, eti meyve, ekşisi katık, tohumu ise yağdır. Şairlerin birçoğu onun hakkında şiir nazmetmiştir. Şair dedi ki:

Sultanın ustalığına bak ki

Görünmekte yeryüzünün harikalarında

Gümüştten bir beden ve gömleği altından

Her bir oluşumu güzellikle donanmış

Onda bulur, koklayan ve bakan

Aşığın rengiyle maşukun kokusunu...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Bahçemizi sanatkârane süsleyen turuncumuz

Âdeta altın olup

Cevher dolu keseleri görünce

Onları toplamaya koşar...

Ve bir diğeri şöyle dedi:

Sevdiğin kişi,

Seni taze, k6rpe bir turunęla selamladı.

Seni seven bir g6znel

Cildi sıvı altından

Yumuşak bedeni de g6m6şten...

Ve bir diğerisi ise ř6yle dedi:

Ne hoş bir turunę

Ruha neşe katıyor

Tıpkı bir okalıpt6s

Kabuğu da altından...

Ve bir başkası da ř6yle dedi:

Boyanmış turunca bakın ki

Nice araştırmacılar benzetmiştir onu

Sanki o, bir avuğtur

Dar bir kaba giren parmakların içinde toplandığı...

Bir diğeri ise şöyle dedi:

*Ne kadar güzel bir turunç görünüyor ona bakanlara
Şeffaf yeşil giysiler gibi yaprakların arasından
Ayrılık başına neler getirdi, onu anlatmış,
Ayrılık günlerini parmaklarıyla saymış...*

Ve bir başkası da şöyle dedi:

*Dokundum merhametle bir portakala ve benzettim onu
Bazı yoksulların sarı rengine
Şaşırdım, onun bu sararması,
Daldan ayrı kalmasından mı?
Yoksa bıçak korkusundan mı?*

Bir diğeri ise şöyle dedi:

*Bahçelerin ortasındaki turuncun sarı rengi
Âşıkların sararmış rengini çağrıştırıyor
Kırmızılığı da olmasa, parmaklarıyla dokunduğun zaman,
Adeta bir Türk cariye'nin ellerini andırıyor...*

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Allah için ne güzel bir turunç

İnsanlara cenneti hatırlatan

Sanki bütün ruhlar orada toplanmış

Kulların bağışlayıcısının erdemli heybetinden...

Ayva'nın Özellikleri:

Ayva, bilir misin ayva nedir? Sahih isnat ile Talha'dan ulaşan Hadis'te, Peygamber (s.a.v.) ona bir ayva itekleyerek dedi ki: '*Onu ye, çünkü o, kalbi ferahlatır (güçlendirir).*' Saygın İmam Ali'den (r.a.) rivayet edilen bir hadiste: '*O, kalbi güçlendirir, nefes kokusunu giderir ve göğüsten kasveti yok eder.*' denir. İhtişam ve güzellik dolu bir hadiste ise: '*Ayvayı aç karnına yiyin.*' dendi. Çokça isnat edilmiş bir hadiste ise: '*Ayva yiyin; çünkü o, kalbi ferahlatır, kalbe cesaret verir ve çocuğu güzelleştirir*' denir.

Soğukluk bakımından birinci derecede ve kuruluk bakımından da birinci derecenin ikinci sırasında yer alır. Yapısında faydalar bulunan ayva, mideyi güçlendirir, yenmesi suretiyle yoldan çıkmış şehveti iyileştirir. Susuzluğu ve kusmayı dindirir. Dizanteriye yararlıdır. Serinletir, kanamayı ve terlemeyi durdurur, mideye girdiğinde yiyeceklerin tahliye edilmesine yardımcı olur. Suyu ile astıma faydalı olup ferahlık sağlar, idrar yoluna damlatılması suretiyle idrara çıkmada yaşanan yanmayı giderir. Suyu vasıtasıyla yemek borusunda oluşan kuruluğu ortadan kaldırır,

bağırsaklardaki fuzuli akıntıyı engeller. Sert yaradılışa faydalıdır ve yemek borusunu yumuşatır. Yağının kullanılması yoluyla uyuşma ve karıncalanma ile yarık ve çatlaklara fayda sağlar. Uyuz nedeniyle oluşan yaralara yararlı olduğu kesindir. Böbrek sancısı ve mesanede idrara çıkmaya bağlı olarak oluşan yanmaya iyi gelir. Gözdeki yanmalı şişliklere ve kızarıklıklara yarar sağlar. Pişirilmiş halinin bastırılması suretiyle mide, makat ve rahimlerdeki şişkinliği gidericidir. Ayva tutkunlarının çocuklarını güzelleştirir. Pişmişinin göğüslere konması suretiyle pelteleşmiş sütün yol açtığı şişliklere yararlı olup, zararlarını ortadan kaldırır. Seçkinliği dile getirilmiş nice tıbbi faydalara sahiptir. Hakkında birçok ün kazanmış şiiirler vardır. Şöyle dedi şair:

Ayva dört özelliği birleştirir ki

Bunun harika bir anlamı vardır

Altının rengi ve yemeğin tadı ile

Aşığın rengi ve maşukun kokusu...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Ayvanın gizli ve açık ayrıcalıkları vardır

Bilinen meyvelere üstün gelen

Yiyecek olarak lezzeti ve misk kokusu ile

Altın rengi ve dolunaya benzer şekli gibi...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Ayva sarısı anlatıyor rengiyle

Sevgilisinin ayrılığında endişe eden aşığın halini

Kokladığında özlem sahibi benzetir onun kokusunu

Kucaklaşma anında tattığı sevgilinin kokusuna...

Ve bir diğeri de şöyle dedi:

Sanki o ayva

Genç kızın göğsü gibi

Renginin sarılığı [andırıyor]

Altın rengiyle boyanmışlığı...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Altın tozundan parlak küreler

İnce yeşil peçelerle maskelenmiş

Parfüm kokusu ve ondan da üstün

Koku verir şarabın koklanması...

Elma'nın Özellikleri:

Elma, bilir misin elma nedir? Soğukluk ve nem bakımından birincidir. Kaba karışımların neden olduğu gereksiz şişkinliklerle duçar olan mide kapakçıklarını takviye eder. İsmi güzellikle anılanlar arasındadır. Sıcakkanlılar için yeterince uygun değildir. Kalp ferahlığı ve kuvvetlenmesi bakımından özellik sahibidir. Güzel kokulu ve ruha şifa verici olup, besleyiciler arasında sayılır. Koklanması ve yenilmesi suretiyle solgun ve kuruntulu kimselere faydalıdır. Özü ve yapraklarının yağıyla beyni güçlendirir. Herhangi bir nedenle kızaran göz onunla sarılarak iyileşir. Hamurla kızartılması suretiyle cinsel isteksizliğe ve dizanteriden kaynaklanan kurtlanmaya yararlıdır. Kadınların doğumu için yapısında özellik bulundurduğu görmezden gelinmez bir biçimde doktorlar tarafından eserlerinde ifade edilmiştir. İçimi doğuştan gelen harareti kontrol altına alır. Safra kesesinin neden olduğu baygınlık ve kusmayı dindirir. Özünün bacağı sıvanması, mafsalları ağırlarına ya da gut hastalığına iyi gelir. Koklanması ve yenmesi ruha mutluluk verir ve onu güzelleştirir. Ağacında henüz olgunlaşmamış olanları hastalıklı olabileceğinden ve çok yenilmesinin uzun süreli hummaya yol açabileceğinden dikkatli olunmalıdır. İbn Baytar'a göre ayva, elma türlerinden bir türdür, bu manada bize ulaşan bilgilere göre; turunç, sulu elma olarak isimlendirilir ve sulak bölgelere nispet edilir. Havuç, Fars elması olarak isimlendirilirken, mişmiş te, Ermeni elması olarak adlandırılır ve böylece bütün bunlar, anlayan için elmanın seçkinliğine birer delildir.

Edebi bakımdan sahip olduğu güzellikler arasında; sarısında inci, beyazında gümüş ve kırmızısında altının bir araya toplanması sayılmıştır. Seçkin kişiler, ondan göze hoş gelmesi, buruna hoş koku vermesi ve yendiğinde dudaklara hoşluk vermesi

şeklinde üç sebeple lezzet alırlar. Edebiyat uzmanı usta şair onun hakkında nice şiir söyledi. Şöyle dedi şair:

*Kırmızısı ve sarısıyla elma
Dört bir yan kokusuyla donandı
Güzellik onunla olgunluğa ermiş
Tıpkı öpülen bir yanağın kızarması gibi...*

Ve bir başkası şöyle dedi:

*Elma ortaya çıktığında
Yeşil elbisesi içinde salınarak
Sanki gül suyu ve bal bırakılmış da bir fiçıya
Katılmış şarapla birlikte süzölmeye
Ki biz onunla hayat buluruz
İçimize çektiğimizde korlanmış buğusunu...*

Ve bir diğeri şöyle dedi:

*İki rengi buluşturmuş bir elma
Aşığın ve maşukun yanağı bir arada
Sarılmışlar birbirlerine rengârenk bir görünümde
Mahcubiyetten bir kırmızılık ile ayrılığın getirdiği sararma...*

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

Küçük bir ceylan, avucunda bir elma

Benzerleriyle dolu dalından alınmış

Yumuşak, pürüzsüz ve nefesi kokulu

Dudaklarında tat, yanağında kızarıklık...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Şarap elmada erimiş

Böylelikle elma katı şarap olmuş...

Armut'un Özellikleri:

Armut, bilir misin armut nedir? Soğukluk bakımından ikinci, nem bakımından ilk sıradadır. Yaratılış bakımından elmaya benzer ancak elma, iyilik bakımından önce gelir. Hastalıklı mide ve kalbi güçlendirir. Ateş, kusma ve ishali dindirir. Mide iltihabı nedeniyle yükselen ateşi, soğutucu özelliğiyle giderir ve bu konuda başarı sağlayarak başka bir çözüme de gerek bırakmaz. Bazıları onun sindirim bakımından elmadan hızlı ve iyileşmesi için ondan daha uygun olduğunu söylerler. Bazıları ise, aç karnına yemenin beslenme açısından zararlı olacağını söyler. İbn Baytar ise; kimin onunla tat alma ve beslenme yoluna giderse ilaç almasına gerek kalmayacağını ama ilaç niyetiyle aç karnına yenmesinin daha iyi ve

daha uygun olacağını söyler. Çünkü o, yemekten sonra zayıftır ve zayıf mideye de fazla yük olur. Ekşi olanı mideyi temizler, gücünü artırır, yemek için mezedir. İdrar söktürücüdür. İçimi ve marmeladı mide için güçlendiricidir. İshali durdurucu ve tıkayıcıdır. Şairler onu göğüs ve göbeğe benzetmişlerdir. Bu benzetmelerde güzelliklerini abartarak şöyle dedi şair:

Armut belirdiğinde görürsün

Yeşil giysiler içinde dallarda

Tıpkı bir genç kızın çıplak hoş göğüsleri

Ve şarap gibi tatlı tadı vardır...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Diri bir armut ki onun rengi

Sarılığını kaybetmiş aşığın rengidir

Bir kızın göğsüne benzer kesilince

Ve göbeğini andırır döndürülünce...

Ve bir diğeri şöyle dedi:

Gülsuyu ile karıştırılmış misk kokusu gibi bir armudun tadı beni esir aldı,

Öyle leziz ki, bize geldiğinde onu tam manasıyla bir esmerin göğüsleri

sandım...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Bahçesine girince armudun

Yenmesi ve görünüşü arzulanır

Tıpkı göğüs tasvirlerini andırır

Yeşil ipekler arasında

Yenmesinde lezzet vardır

Tıpkı gül suyu ve şeker tadında...

Sidre'nin (Arabistan Kirazı) Özellikleri:

Sidre, bilir misin sidre nedir? Tapınılan Sultan (Allah) dedi ki: “*Düzgün kiraz ağacı*”⁷³ve insanlığın efendisi de (Peygamber s.a.v.) hadiste: “*Sidretu'l Münteha'da iken bir sidre (meyvesi) gördüm, tıpkı testi gibiydi.*” dedi. Sidre, Kur'an'da anılmıştır⁷⁴ve çok sayıda sahih ile hasen hadisler arasında da.

Soğukluk ve kuruluk bakımından birinci derecenin ortasında yer alır. Midede meydana gelen gereksiz şişkinlik için yararlıdır. Safra salgısını düzenler. Mide ve bağırsakları toparlar. Harareti kontrol altına alır. Çok hızlı akıntı halindeki ishale faydalıdır. Tıpkı soğutucu ve bozulmaya karşı etkin olan ‘karahalile’ gibi kesici ve makuldür. Eşi ve benzeri olmayan, zıtlıkların yüce Yaratıcısı (Allah) tarafından mide için hem zayıflatıcı hem de güçlendiricidir. Bağırsak yaralarına faydalı ve

---

⁷³ Vakıa Suresi, 28

⁷⁴ Necm Suresi, 14-16

temizleyicidir. Saç dökülmesini engelleyici, saçları güçlendirici ve uzamalarına yardımcıdır. Yaprakları ateşli şişler ve yumrular için yumuşatıcı ve iyileştiricidir. Akciğer hastalıklarına iyi gelir. Astımı giderir ve düzeltir. Pişirilmiş rahim akıntılarını durdurur. Reçinesi baştaki kaşınmaya yararlı olup, onunla yıkanması halinde mantar, kepek ve mayasılı temizler. Nice şiirlerde onun nitelikleri ve özellikleri hakkında şöyle dedi şair:

Sidre bütün gün çeşit çeşit güzellik içinde

Tıpkı hünnap gibidir ki onlarda gözleri görünmekteydi

Altından küçük çanlarmışçasına dallara asılı...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Muntazam dallardaki sidreye bak

Güneş, budanmış dallarında parlamaya başladı

Sanki onun sarı rengi seyredenler için

Altından dökülmüş küçük çanları andırır oldu...

Ve bir diğeri şöyle dedi:

Sidreye bak ki onun

Her tadımında şifa vardır

Sanki onun ağacının dalları

Gece boyunca gerilmiş bir çadır gibidir

Kuyumcuların sahte altına çevirerek

Mancınıklarla atılan birer taşa dönüşmüşlerdir...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Yaşaman için seçtim

Ve sidreyi sana hediye ettim

Hem senin hem de bizim için

Mutsuzluk içermeyen bir hediye...

Şeftali'nin Özellikleri:

Şeftali, bilir misin şeftali nedir? Soğukluk bakımından diğer birinci, nem bakımından baştan ikincidir. Kuru, ateşli ve dayanıksız bedenler için faydalıdır. Mide yanmasını iyileştirir; sıkıntısını, susuzluğunu ve yangının keser. İştah açar. Cinsel isteği ve şehveti artırır. Yüksek ateşi söndürür. Nöbet geçirme nedeniyle yükselen ateşin neden olduğu hummaya faydalıdır. Yaprakları ezilerek çıkarılan suyu tekrar tekrar sürekli içildiğinde sivilce ve yılancıkları iyileştirir. Göbeğe sıvanması halinde karındaki kurtçukları yok eder. Kireçle birlikte sıvandıktan sonra ovularak masaj yapılması halinde bedeni güzelleştirir. Yağı, migren ve kulak ağrılarına faydalıdır. Onda nice şairler için güzel benzetme örnekleri vardır. Şair dedi ki:

Şeftali bahçesi kokuyor esintiyle
Misk ve kâfur yoğunluk kazanıyor yayıldıkça
Yarısı altından bir elbise giyinik
Ve diğer yarısı da sanki kırmızı yakuttan...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Şeftali tat ve kokuyu bir araya toplamış
Görünüştüyse ne güzel bir görünüş
Onda tat olarak çift nitelik vardır
Meyve olarak dalından toplanır
İçinde bir çekirdek içilince şifalı
Baş ve bedende oluşan her derde
Koklanması ve yenmesi şifalı olur
Ülke ve kentlerdeyse meyvelerin süsü...

Ve bir diğeri şöyle dedi:

Dalları üzerinde şeftali kızarmış olmuş koyu kırmızı
Altın sarısından küreler boyanmış yarıları kan kırmızı...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Şeftalinin bir yarısı bize

Gözetleyen kişinin gördüğü sevgilinin gamzelerini andırıyor.

Ve öteki yarısı da benziyor

Ayrılıkla boyanmış aşığın yanağına...

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

Ne güzel bir şeftali ne kadar güzel

Beyazıyla bir kırmızıya daldırılmış

Sanki bir ceylan yanağı ve hala

Görünmekte üzerindeki ısırik izi...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Ne güzel bir şeftali ve tadımcısı

Onun güzelliği zirveye ulaşmış

Sanki çevresinde kan var

Aşığın emdiği yanağın...

Bu konuda son olarak İbn Şeref El-Ğayrevânî⁷⁵ şöyle diyor:

Allah hayatımı yeşertsin yemyeşil ağaçlar

Ve serin gölgeler altında

Gölgeleri üzerime uzandığında,

Sanki giysimin üzerine inciden zırhlar örtmüş gibiyim.

Yapraklar üzerindeki yağmur damlaları

Adeta inciden taneler ya da gökteki yıldızlar idi

Eşiğindeki ince ipekten kaftanlar

Adeta yakıcı öğle sicağından korurdu

Üzerimizdeki kameriyeler sanki

Halhallerini boyunlarına takmış kadınlar gibidir

Sanki koparılan meyvelerinden

Berrak su katılmış bir bal elde ediliyordu.

Dalları üzerindeki turunçların ışığı,

Adeta öd ağacıyla yakılan buhur gibidir.

Narçiçeklerinin görüntüsü parmak uçları gibi olup

Okların ucundaki kana bulanmıştır adeta.

---

⁷⁵ 390-460/1000-1068 yılları arasında yaşamış ve *Ebkâru'l-Efkâr* ve *A'lâmul-Kelâm* adlı kitaplar yazmış bir ediptir.

Sanki narların uçları salınan göğüslerdir

Yüce tahtlar üzerinde gezinen

Şeftalinin meyveleri adeta, tırmalanıp tahriş edilmiş

Yanaklarını göstermektedir.

Sanki sidrenin meyveleri altından yıldızlar olmuş ta

Hilalin parlaklığı ve güneşin ışınlarından farklı parlıyor

Koparılmış gül birleşmiş hep birlikte

Adeta akik ve inci ile göğüsler üstünde

Sanki yaseminin keskin kokusu ve güzelliği

Güzelce karşılanma için bol hediyeler gibidir

Ne kadar güzel bir hal içindeyim ki eğer geçip giderse...

Şimdi çekip gitsem ve ondan da bundan da mahrum kalsam,

Bu halim (yine de) ne güzel bir haldir!

[Allah'a cömert nimetleri için şükürler olsun, O'ndan merhametini ve cenneti ile bizleri Kitap ve Sünnet ehlinde kabul etmesini diliyoruz.]

IV. Sebze Makâmeleri

Soru sahibi, mektup sanatında ilmi çalışmaları amaçlamış bir grup saygın kişiden yedi sebze türü hakkında hangisinin daha zarif ve parlak, hangisinin daha faydalı, hangisinin daha itibarlı, hangisinin daha hızlı, hangisinin daha şifalı olduğu ve hangisinin tıbbi kanunlara göre daha saf olduğunu sordu. O da şöyle dedi: Bir âlimle karşılaştınız, sorunuzla amaçlamış olduğunuzu denizi buldunuz. Onu, size Hipokrat'ın hikmetine uygun olarak, ne daha az ne daha çok, bildireceğim.

Kabak:

Kabak, bilir misin kabak nedir? Yaygın üstünlük sahibidir. Öyle ki insanlığın efendisi onu sever. Hakkında nice makbul hadis vardır. *Sahih*'te geçen bir rivayette: *O, (Peygamber s.a.v.) elinde bir tabak olmak üzere etrafındakiler ardından gidiyordu.*' dendi. Nesâ'i, Enes b. Mâlik'ten (r.a) rivayet etti: '*Nebi (s.a.v.) kabağı severdi.*' ki bu, ödül olarak sana yeterlidir. Hafız'ın önde gelenlerden ve üstünlük sahiplerinden rivayet ettiği hadiste: '*Eğer bir tencerede pişirdiğinizin içindekinin çoğu kabaksa; o, kesinlikle kalpteki üzüntüyü giderir.*' dendi. İmamların duyurduğu bir hadiste: '*Kabak yiyiniz çünkü o, anlayışı çoğaltır.*' dendi. Soğukluk ve nemlilik bakımından üçüncü sırada gelen kabak, zararlı hastalıklar için faydalı bir ilaçtır. Onun meyvesi yazın az; çoğu da acı olur ve midede daha az kalır. Tanınmışlar arasında adı geçen; adı geçenler arasında da tanınmış olandır. Sıcakkanlılar için tavsiye edilen bir yiyecek olan kabak, safra ve benzerlerini iyileştirir. Karaciğerinde hararet olanlara iyi gelir. Zatülcenp hastaları ve sıcakkanlılar için ondan daha faydalı, daha çabuk tesirli ve daha etkili bir ilaç tedavisi yoktur. Karnı soğutur, ateşini

söndürür ve yumuşamasını sağlayarak şekerleme yaptırır. Susuzluğu ve ateşlenmeyi dindirecek koruyucu özelliğe sahiptir. Pişirilmiş yemeğinin suyuyla baygınlık geçirenlere hayat verir. Safra salgılarının neden olduğu huysuzluğa karşı koruyucudur. Ateşli şiş ve yumrulara sarılması durumunda soğutur ve ateşini söndürür. Bu özelliği beyin, göz ve gut hastalığı ile benzerleri için de eşdeğerdir. Suyunun içilmesi ya da onunla başın yıkanılması durumunda baş ağrısını dindirir. Uyku hastalığından kuruyan beyni güçlendirir. Hamurla karıştırılıp kızartılınca ve suyu çıkarılınca, iltihaplı hummanın neden olduğu ateşi dindirir. Susuzluğu giderir ve besleyiciliği güzel olur. Bu su ve menekşe marmeladı, migren için en iyi seçenektir. Safraya damlatılarak sıkıntı ve üzüntüleri izale eder. Sürme olarak çekilmesi suretiyle gözleri belirginleştirir ve sarılık ile kaşınmayı yok eder. Kabak eğer başa bulanırsa ondaki baş ağrısı ve ateşi dindirir ya da göze sarılırsa ateşli iltihabı ve ondan oluşan ağrıları giderir. Ayrıca kızamığın neden olduğu cilt lekelerini de iyileştirir. Kabağın kabuğunun suyu buruna çekilirse diş ağrılarına fayda sağlar. Gül yağıyla birlikte damlatılırsa kulaktaki ateşli ağrılara yararlıdır. Kabak, sirke ile birlikte pişirilirse sindirim güçlüğü azaltır. Kan ve safra salgılarını söndürmekte etkilidir. Kökleri öksürüğe, göğüsteki yanma ve boğaz ağrılarına iyi gelir. Kabak yağı, menekşe ve nilüfer yağları gibi, ateş ve uykusuzluğu iyileştirir, öyle ki veremliler ve ateşliler ile birlikte bütün kullananlar için uyku ilacı kadar etkindir. Çiçeğinin suyuyla sürme çekilmesi halinde ateşli iltihaplanma ve sıtma nöbetini giderir. Kurutulmuş kabak kabuğu haşlanır ve suyu akan kanın üzerine serpilirse kanamayı durdurur. Yoğrulmuş şeklinin sarılması durumunda cüzzama fayda sağlar. Dişi koyun yağı ile yoğrulmuş kabak ateşte kızartılması halinde sünnet nedeniyle oluşan yaralara faydalı, bağırsakları temizleyici ve arındırıcıdır. Kabuk ve tanelerinden dövülmesi suretiyle çıkarılan yağı,

bağırsak yaralarına ve kulak ağrısına faydalıdır. Tohum ve çekirdeği ateşli öksürüğe yarar sağlar, göğsü düzenler ve keskin karışımların neden olduğu mesanedeki yanmayı soğutur. Fazilet ve kerem sahibi Allah'ın gönderdiği habercilerin en temiz olan Resul'ü (s.a.v.) vasıtasıyla bildirdiğinden başka deva sağlayıcı yoktur. (Allah) Teâla şöyle dedi: “ *Ve üstüne (gölge yapması için) kabak türünden geniş yapraklı bir nebat bitirdik.*”⁷⁶

Bu konuda şair diyor ki:

Kabak görünmekte gözlere sanki

Paslanmış bir fil hortumu gibi

Geçerken göründü ekinler arasında

Hoşlandı güzelliğinden bakanların hepsi...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Olgunlaşmış kabağımızdan ilk ürün

Cilveli ve tatlı bir Bağdatlının avuçlarında

O tıpkı kâfurdanmış gibi geldi

İpekli yeşil elbiseler içinde...

---

⁷⁶ Saffât Sûresi/146

Hindibâ:

Hindiba, bilir misin hindiba nedir? Hakkında çok sayıda hadis vardır. Yolların bazısı diğesine tanıklık eder. Hindiba yapraklarından birisi yoktur ki onlardan birine cennetten bir damla düşmemiş olsun. Bu büyük, erdemli ve önemli bir ifadedir. Doktorlar onu ‘berekatli bakla’ olarak adlandırırır çünkü onlar, tıbbi yöntemleri arasında onun kullanımını överler.

Soğukluk ve nemlilik bakımından ilk sırada yer alır. Yenmesi mideyi iyileştirir. Zayıf kalp ve mideye faydalıdır. Tıkanık karaciğer ve dalağı açar. Mide ve karaciğer için en iyi ilaçtır. Pişirilerek yenilmesi halinde kan ve safra hararetini söndürür. Böbrekleri ağırlıklarından kurtararak arıtır ve düzenler. Mideyi ve karaciğeri, sarılması yoluyla ya da yenmesi suretiyle sakinleştirir. Şişlikler ve su toplanmalarına karşı koruyucu olup, haşerat sokmaları sonucunda oluşan zehirlenmeleri kandan boşaltıcıdır. Baygınlığa iyi gelir. İnsan gözünde oluşan kızarıklık şişlikler, gut, hafakan ve yılancağı karşı sarılması yoluyla kullanılır. Akrep ve yılan sokmalarına karşı da köklerinin sarılması, faydalıdır. Suyunun kaynatılıp arıtıldıktan sonra sirkeli bal şerbeti ile birlikte içilmesi; çürümüş, bozulmuş ıslaklıkları giderir ve sürekli koruyucu özellik gösterir. Şişliklere sürülmesi onları soğutur ve iyileşmelerine yardımcı olur. Tohumu, zayıflık bakımından suyuna yakındır. İbn Sina'nın “*El-Kanun*” adıyla bilinen kitabında hindiba karaciğere fayda bakımından “en temizleyici” ve “en acı” olan olarak bildirilir. Öksürük sahipleri için tehlikelidir ve hiçbir şekilde uygun değildir. Bu konuda şair sözleri arasında şöyle diyor:

Ne kadar güzel bir bakladır hindiba değil mi?

Her şeyi kapsayan faydalı özellikleriyle

Tıpkı yumuşacık yaprakları vardır

Dört bir yanı yeşil bahçelerde

Hastalıklı olan ondan edinse

Şifa bulur zarar değil de...

Marul:

Marul, bilir misin marul nedir? Soğukluk ve nemlilik bakımından hindibadan daha etkindir. Harareti kesme konusunda daha uygun, susuzluğun giderilmesinde pay sahibidir. Uyuşukluk veren karın için soğutucudur. Devamlı kullanılması halinde idrar söktürücüdür. Pişirilirse çok besleyicidir. Mide sıkıntısı çekenler için kökünden sökülerek yıkanmadan yenmesi uygundur. Kızarık ateşli şişkinlikler için faydalıdır. Çok yenmesi midede acılığa yol açar. İbn Baytar dedi ki: *'Uykusuzluk ve benzerleri için bakladan daha uygun tedavi edici bir şey bulunmamıştır.'* Ondan oluşan soğuk ve nemli iksirin iyileştiriciliğine eşdeğer bir başka bakla yoktur. Karın, onunla dengelenir ve düzenli çalışır. Yenmesi insanın iştahını açar. Mide yanması ve ekşimesine faydalıdır. Safra salgıları nedeniyle oluşan mesane yanmasına yararlıdır. Uykusuzluk çeken başa hafifçe damlatılırsa boğazı tıkayan öksürüğe de fayda sağlar. Sütü bollaştırır ve sarılığı giderir. Baştaki ateşlenmeyi ve hezeyanı sakinleştirir. Göğüs ağrısını dindirir. Hava, su ve yerden kaynaklanan ihtilaflara devadır. Çiğ sirke ile yendiğinde safra salgısından kaynaklanan baş ağrısı ve safra sancısını giderir. Arpa unuyla suyu yoğrularak kullanıldığında gözdeki ateşli şişlikleri dindirir. Çok

yenmesi görüşü zayıflatarak gözü perdeler. Tohumu, göğüs sancısını, akrep ve haşerat sokmasını dindirir. İçilmesi, cinsel isteği ve ihtilam olmayı keser. Onun hakkında şair şöyle diyor:

Bir çocuk getirdi bana yemekten önce

Ateşlenmişken bedenim taze bir marulu,

Gümüş bir çubuk gibi olup etrafında,

İpek püsküller (yapraklar) görülür.

Semizotu:

Semizotu, bilir misin semizotu nedir? İhtilaf olmaksızın zayıf hadislerde bulunur. Baş ağrısına yakın yetmiş hastalığa şifadır. Semizotu hakkında, (Peygamber s.a.v) bereket duası ettiği için yetişmesi yaygınlaşmıştır. Böylelikle ayakta oluşan apse, çıban türü yaralara deva ve gidericidir. Bu yüzden doktorlar bereketli bakla diye adlandırmışlardır.

Soğukluk bakımından üçüncü, nem bakımından ikincidir. Yapısında çok sayıda fayda bulunur. Çok bereketlidir. Özellikle hararet yapmaya meyilli akıntı ve damlamayı engeller. Yapısal olarak var olan bu dengesiz maddeler onunla değişir. İlaç olarak sayısız iyileştirici etkisi vardır. Safrayı tam bir kontrol altına alır. Harareti soğutarak giderir ve güçlü bir şekilde soğutur. Yenilmesi, suyunun içilmesi yahut mide ve göbek ile göğüs arasına konulması suretiyle ateşli ve iltihaplı karaciğer ve mide rahatsızlıkları için bulunmuş ne varsa hepsinden daha faydalıdır. Dişlere

konularak diş kanamalarına, mideye ulaşan gereksiz akıntılar ve bağırsaklardaki yanma ve yaralara karşı da yenilmesi yoluyla şifalıdır. Göğüsteki kötü kan, kusma ve ishali giderir. Kadınların temizliğinde kullanılır. Mesane ve böbreklerdeki yara ve tümörleri tedavi edicidir. İdrar esnasındaki yanma ve susuzluğa karşı da övülmüş ve tenzih edilmiş yaratıcısı tarafından şifalı kılınmıştır. Sıcakkanlılar ve yüksek ateşliler için faydalıdır. Cinsel isteği ve spermi çoğaltır. Sıvanması; baş ağrısına, göz ve çevresindeki şişliklere faydalıdır. Mesane ve makattaki iltihaplı kızarıklıklar ile ateşli yanmalara ve bundan oluşan hasarlara karşı yararlıdır. Özünün içilmesi; basur ve sivilcelere karşı fayda sağlar. Baştaki sivilceler ve baş ağrısına karşı dökülerek yıkanması suretiyle iyileştiricidir. Rastık taşı ile karışımı, rahim için ilaç faydası sağlar. Kaynatmadan bastırılması yoluyla safra kesesinden bağırsaklara dökülerek ishale yol açan aktivitenin kesilmesine fayda verir. Tohumu, çocukların dudaklarında oluşan ateşli pamukçuklara yararlıdır. Böbrek taşlarını tedavi edici olup, idrarı bollatıcıdır. Kavrularak kullanılması yoluyla doğal bir engelleyici olarak bağırsakları güçlendirir. Bacaklara onunla masaj yapılması halinde siğilleri söküp atar. Yatağa konulması halinde rüya ve kâbus görmeyi engeller. O, düzeltici ilaçlar arasında yer alır. Bütün zaman, mekân ve mizaçlar için iştah kesicidir. Gündüzü gece yapar.

Bamya:

Bamya, bilir misin bamya nedir? Soğukluk ve nemlilikte ikinci derecedir ve diğer bütün baklalardan en nemli olanıdır. Üzerindeki idrardan kaynaklanan kan nedeniyle zararlıdır. Sıcak mizaçlılar için uygundur. Besleyicilik bakımından oldukça yetersizdir. Onun hakkında diyorum ki:

Bamyanın lezzetli bir tadı

Bakanlar için güzel görünümü vardır

Bahçe süslerini andırır

Zümrütten kutulara doldurulmuş boncuklar gibi...

Mulhiye:

Mulhiye, bilir misin mulhiye nedir? Soğuklukta birinci, nem bakımından ikincidir. Tıkanık karaciğeri açar. Göğsü düzenler ve öksürüğe iyi gelir. Tohumuyla karnın yağlanması suretiyle ishale karşı etkilidir. İbn Sina'nın *El-Kanun*'unda açıkça onun hakkında; ebegümececinin alt bir türü olması sebebiyle aynı faydaları bünyesinde barındırdığı ifade edilmiştir.

Ebegümece:

Ebegümece, bilir misin ebegümece nedir? Soğuk nemlilikte birincidir. Üzerindeki idrar nedeniyle mide için zararlıdır. Bol süt ile birlikte çok faydalıdır. Tıkanık karaciğeri açar. Pamukçuğa konulur. Kuru öksürüğe faydalıdır. Mesane sancıları ve ondan kaynaklanan diğer acılara iyi gelir. İdrar bollatıcı ve doğal yumuşatıcıdır. Göğüs ve akciğerdeki sertliği giderir. Tohumu bu konuda daha etkilidir. Budanmış kısımları mesane ve bağırsaklara faydalıdır. Yaprakları çiğ olarak çiğnenirse ve göze sarılırsa büyüyen eti (et benini) ve kirleri temizler. Yılan, arı ve eşek arısı sokmasına karşı sarılması yararlıdır. İdrar ile birlikte sarılırsa baştaki yaralardan kaynaklanan nemliliği giderir. Yaprakları pişirilir ve yağ ile karıştırılarak

yanıklara ve kızarıklıklara konulursa hasarlarını giderir. Şişlere veya apseli iltihap ya da çibanlara bir tanesi konulursa onu patlatarak içinden cerahatlarını çıkarır. Kadınlar pişirilmişinin üzerine oturduğunda rahim ve makat sertleşmesini giderir. Tohumu ilaçlara eklenirse, ilaçların zararlarını (yan etkilerini) giderir ve onları arındırır. Yaprakları, kökleri ile birlikte pişirilirse zehirli örümcek sokmalarına karşı faydalı olur ve bu manada sürekli içmek gerekir.

Onun hakkında şöyle dedim:

Ebegümecini zebercetten kubbeler gibi görüyoruz

Sayırsız tıbbi faydaları ve övülmüş konumuyla

Gerçekten de ulaşmıştır tıbben altın ve gümüş değerine...

V. Kuruyemiş Makâmeleri

Bir grup bakliyat uğradı, sahip oldukları faydaları ve doğal yapılarının açıklanmasını istediler. Seçkin delillerle onları cevapladım. Size söylediklerimi iyi dinleyin ve yazdıklarınızı ezberleyin.

Fıstığın Özellikleri:

Fıstığa gelince; sıcak nemlilikte ikincidir. Isı derecesi badem ve cevizle göre sınırlı olarak daha şiddetlidir. Tıkanıklıkları açar. Karaciğeri arıtır. Mideyi güçlendirir ve yükselen buğusunu giderir. Belki de göğüs ve akciğere de faydalıdır. Yemek borusunu temizler ve sıkıntı veren ağırlıkların izale eder. Mide bulantısını giderir. Yılan ve benzeri zehirli mahlûkatın sokmasına karşı faydalıdır. İnsanın kalbini ve mide kapakçıklarını güçlendirir. Eğlendiriciler ve panzehirler arasında sayılır. Kabuğu suda demlenip içilirse susuzluk, kusma ve ishale faydalıdır. Güzel kokululardan olduğu için ağız kokusunu güzelleştirir. Yapısal özelliği olarak yağı mideye zararlıdır. Hakkında şair şöyle diyor:

Bütün muhafaza edilmiş Şam fıstıkları

Korur gözbebeklerini karındaki tabutta

Zebercet sarılmış ipeklere

Yakut ve inci de beraberinde...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Yemiř nedir diye dūřündüm de bulamadım

Sadece safiyane güzelliğiyle bir yemiş

Taze fıstığın dışında ki o

Ziynetleriyle parıldıyor apaçık

Gümüşten bir beden üzerine mercani bir şeffaf kıyafet

İçi yakuttandır kalbiyse zebercet...

Ve bir diğeri şöyle dedi:

Bakınca benzetiverdim fıstığı

İçi mutlulukla dolu gözbebeklerine

Yeşil zebercet içi ipekten

Kabuğuysa bir kutu fildişinden...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

şeffaf bir kıyafeti andırıyor fıstık

Sanki kalbi muhabbete tutkun bir âşık

Görürsün onu mahcubiyetten sarındığı bir giysiyle

Sonra bir daha görürsün bu kez elbisesizliğiyle

Çağrıştırıyor içi gümüş ve yakutu

Mavili ve sarılı sedeften bir kutu

Hem koklanıp hem yendiğinde bir arada

Sevgiliye kavuşturuyor sürekli kasılmayla...

Bademin Özellikleri:

Bademe gelince; sıcak nemlilikte birinci derecenin ortasında yer alır. Midedeki nemi ıslah eder ve içindeki nem ile fazlalıktan ne varsa dışarı attırır. Görünmeyen organları temizler ve arıtır. Ayrıca bağırsak ile ona yapışmış ne varsa temizler. İdrarı bollatır ve idrar çıkış yolunda oluşan yanmayı giderir. Dalak ve karaciğerdeki tıkanıklığı açar. Boğazı yumuşatır ve öksürük nedeniyle kuruyan boğaza yarar sağlar. Zayıf görüş gücünü güçlendirir ve geliştirir. Kalın bağırsağın neden olduğu mide sancısına ve köpek ısırığına faydalıdır. Göğüs, akciğer ve mesanedeki sertliğe yararlıdır. Şekerle birlikte yenmesi halinde spermi ve ısını artırır. Kaynatılmış badem, midenin temizlenmesini sağlar. Eğer ceviz ve badem, şekerle birlikte yemek niyetine çok yenirse, bedenin verimini ve beynin gücünü artırır. Yeşil badem, diş etleriyle dudakları temizler; onlardaki yanma ve kanamaları dindirir. Onun hakkında şair şöyle der:

Bademe bak sana geldiğinde yeşiliyle

Ey güzelliğiyle gururlanan

Bak ona övgü dolu gözlerinle

Görebilmek için ondaki güzelliği kulak ver teşbihime

O tıpkı bir inci tanesidir kabuğu sedeften

Yaratıcısı yüce Allah olan...

Ve bir başkası dedi ki:

Bademde bir özellik gördüm ki

Bulunmaz onun dengi

Sanki o bir inci tanesi

Zebercetten kisvesi...

Ve bir diğeri de şöyle dedi:

Bademden bir beşik (hediye) geldi bize ve içinde

Sarılmış iki kalp vardı bakınca

Sanki o ikisi baş başa iki sevgili

Dalgınlık içinde koyun koyuna...

Cevizin Özellikleri:

Cevize gelince; yüksek ateşli ve ısıtıcıdır ancak insan için zararı yoktur. Mide için soğutucu faydası vardır. Sivilce ve yaralardaki kurtçukları iyileştirir. Zehirlerin tümüne karşı devadır ve malum gaz sancılarını dindirir. İlaç olarak en fazla sinirlerin ezilmesi ve kıvrılması ile bir tür cilt hastalığı olan ‘Temriye’ tedavisinde haricen sürülerek kullanılır. Ayrıca bu (merhem) özelliği, göğüs yaralarına, insan ve köpek ısırıklarına karşı da kullanılır. Bu konuda şair şöyle der:

Cevizi katmanları içinde incele de

Üstünde elle çizilmemiş güzellik alametlerini gör

Sanki o sandal ağacından yapılmış bir toptur da

İçi incelikle işlenmiş hayret verici bir sanat eseri...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Sayısız yeşil ceviz

Kabuğundan soyulmuş

Sanki onun çeyreği

Bir çiğnemlik Kendir sakızıdır.

Fındığın Özellikleri:

Fındığa gelince, cevizden daha kaba ancak daha besleyicidir. Bademden daha düşük ısıya sahiptir. Lafzen Farsça olup Arapçası; el-Cellûz'dur. Düşük bir ısı ve kuruluğa sahiptir ancak faydaları ve özellikleri büyüktür. Onlardan bazıları: Çokça yenmesi beynin verimini artırır. Yılan ve akrep sokmalarına karşı faydalıdır. Oruçlunun boş bağırsaklarını güçlendirerek, bu nedenle oluşacak hasarları engelleyen ve ona iyi gelen özelliğe sahiptir. Müzmin öksürüğe ve göğüs ile akciğerden kaynaklanan balgama karşı faydası vardır. İbn Baytâr, bir grup insanın akrep sokmasına karşın bir dizi fındık takındıklarını zikretmiştir ki bu değeri büyük bir faydadır. Kabuğundan soyulması sayesinde sindirim kolaylığı ve şişkinlik giderici olup, bu şişkinliğin sebep olduğu guruldama sıkıntılarını da azaltır. İç kabuğu güçlü bir tıkaçıcıdır ki onunla karın tutulur ve mevcut şişkinlik çoğalır. Kavrularak yenmesi halinde nezle akıntılarını engeller.

Kestanenin Özellikleri:

Eş-Şahbalut ya da kestaneye gelince, soğuk ve kurudur. Baş ağrısına neden olur ve besleyici olarak insanlarca övülmemiştir. Sindirimi zordur, kabızlığa neden olur. Şekerle karışımı, vereceği zararı azaltır. Organları güçlendirir, bağırsak yaraları ve dizanteriye karşı onları temizler ve arıtır. Kanlı balgam ve midedeki nem için faydalıdır. Eti (meyvesi) zehirlenmeleri iyileştirir ve idrar bollatıcıdır.

Yer Fıstığının Özellikleri:

Yer fıstığı tanesine gelince ki o azizdir. Isı bakımından üçüncü, nem bakımından birincidir. Yenmesi sperm sayısını artırır. Yemeği ile suyu, lezzetli ve güzel kokuludur. Eğer çiğnenip yüzdeki çillerin üzerine konulursa (onları) giderir.

Çam Fıstığının Özellikleri:

Çam fıstığına (tanesine) gelince; ısı bakımından ikinci, nem bakımından birinci derecedir. İkinci dereceden kuru olduğu söylenmektedir. Kuvvetli bir ısıtıcıdır. Yaşlılar için uygun, gençler için değildir. Titreme, felç ve nefes darlığı için faydalıdır. Çürümüş nem ve balgamı söküp çıkarır. Mesane ve böbrekteki taş ile kumu arındırıp iyileştirir. İdrar yapma zorluğuna karşı mesaneyi güçlendirir. Cinsel isteği ve yellenmeyi çoğaltır. Böbrekleri başarılı bir şekilde ısıtır. Vücuttaki gevşekliğe neden olan hastalıklara faydalıdır. Organların zayıflığından ileri gelen nemi hafifletir. Sindirimi yavaşlatır. Özellikle sıcak dönemlerde sıcakkanlı insanlar başta olmak üzere uzak durmak gerekir.

Allah'ın birliğine hamd olsun, efendimiz Muhammed'e (s.a.v.), ailesine ve sahabelerine kıyamete kadar bolca ve daima salat ve selam olsun. Allah Tebareke ve Teâla, bilcümle sahabelerden ve tâbiîn ile onlara tâbiî olanlardan razı olsun.

VI. Mücevher Makâmeleri

Yedi değerli taş, övgülerinden, günahkârlıklarından, varlıklarından ve büyüklüklerinden vazgeçerek hangisinin derece bakımından daha yüksek, [süs eşyası olarak daha pahalı], görünüşü daha güzel, aslı daha parlak olduğunu belirlemek üzere belli bir noktada bir araya geldiler. Bir halka etrafında dizilerek, her şeyi güzel bir surette yaratana yücelttiler. Onların her biri, kendilerine gösterilen parmaktaki yüzük taşı olarak yerlerini aldılar.

Yakutun Hitabı:

Yakut şöyle dedi: Beni en güzel surette yaratmış olan, gözdeki inci taneleri kadar parlak kılan, benzerlerimden daha çok şereflendiren, ismimi açıkça Kur'an'ın Rahman suresinde: *'Sanki onlar yakut ve mercandırlar.'*⁷⁷ Ayetiyle, yüce sözleri arasında anılmış olan Allah'a hamdolsun. İsmimin mercandan önce anılmış olması, benim ondan daha seçkin olduğumu, derece ve makam bakımından ondan daha soylu olduğumu kanıtlar. Nice sahih ve hasen hadisler arasında ismim geçer. Niteliklerim cennetlerin güzellikleri arasında yer alır. Allah'ın tüm soylu nitelikleri bolca lütfettiği hadislerde (ismim) şöyle geçer: *'Allah Adn cennetinin tuğlalarını kırmızı yakuttan, taşlarını yeşil zebercetten ve çakıl taşlarını da beyaz inciden inşa etti.'* Övülmüş Hafız'ın rivayet ettiği merfû' bir hadiste *'İkinci kat cennetin evleri, kapıları, yatakları ve avizeleri; yakut, inci ve zebercettendir.'* Sahihliği kesin olan bir hadiste ise: *'Döşeme taşları inci ve yakuttandır.'* şeklinde geçer. Hasen bir hadiste ise: *'Basamakları inci ve yakuttan, çakıl taşları amberden ve toprağı da safrandandır.'*

---

⁷⁷ Rahman Süresi/58

denir. Beyhaki'nin rivayet etmiş olduğu ve namaz kılanlara ödöl olarak vaat edilmiş olarak: ‘ *Ramazan gecesi namaz kılan mümin kulun (ödölü), Allah'ın onun için cennette kırmızı yakuttan inşa ettiği evden başkası değildir.*’ şeklindedir. Yine sahih ve hasen hadislerden birinde: ‘ *Cennette kendisi yakuttan ve iki kanadı da altından bir at vardır, sahibi ona binecek ve onunla cennette uçacaktır.* ’ dendi.

Kendimi tanıtmak amacıyla anlattıklarım, benim için övgü, seçkinlik ve soyluluk vesilesidir. Sahip olduğum soyluluk ve övgü değerlik; ‘ *yakut yüzük takın, çünkü o, fakirliği giderir.* ’ şeklinde ulaşmış olan hadislerle kesindir.

Bendeki seçkin ve soylu özellikler ile sahip olduğum faydalardan bazılarına gelince: Kim beni yüzük ya da kolye olarak takınırsa ona kesinlikle veba bulaşmaz. Bende ferahlık, yaralı kalp için kuvvet, zehirlere karşı mukavemet, keder, tasa ve endişeye karşı korunma bulunur. Çok bilinen ünlü bir sözde seçkinliklerim -ki onlar; soğukluk bana işlemez, ateşe atılsam da beni etkilemez, ulaşılmaq istenen hedef bendedir, şeklinde anılır. Tanıklardan bir şairin sözü sana yeter:

Yakutun aslı bir dayanılmaz kor

Kor ateş sönlüp gider, yakut yine yakuttur...

Ve bir başkası şöyle dedi:

İnsanlar, “cömertlik yumuşak huylu insana mahsustur” derken,

Ne oluyor da uzaklaşıp kaçıyor?

*Zarif, kırmızı gamzesi sakın seni aldatmasın,
Çünkü yakutta, sert kayanın özelliği vardır...*

Şairler beni en yüce ve en değerli ne varsa ona benzettiler. Şair dedi ki:

*Görmez misin gülü dalında
Seyredenleri için gülistanda
Yaprağı yakuttan
İçi de bezenmiş sarı altından...*

Ve bir başkası dedi ki:

*Güzel günlerden bir gün geçirdim
Dostlarımızın yemek verdiği bir bahçede
Giyinikti yeşil çimenden bir elbise
Yakut kırmızısı gülden düğmelerle...*

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

Daha güzelini gördün mü nergisin gözlerinden

Meclisin ortasında gözlemediklerinden

Yakuttan ve zebercetten işlenen boncuklar

İpekten kilimler üzerinde...

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

Nergise bak yepyeni bahçede

Toplanmış şarkı söylüyorlar birlikte altı çiçekle

Sanki dallarına sarı yakut baskılanmış

Çevresinde altı inciyle...

İncinin Hitabı:

İnci dedi ki: Bana beyaz elbise giydirene hamdolsun. Beni bahçelerdeki değerli taşlar arasında çiçek kıldı, beni onurlandırdı ve beni övgüyle indirilmiş olana (Kur'an) yerleştirdi. [ve ismimi indirilmiş olanda defalarca zikretti.] İsmimi Kur'an'da öne geçirerek andı. Rahman suresinde yüce Yaratıcının sözü şöyledir: *'İkisinden de inci ve mercan çıkar.'*⁷⁸ Beni, Huri ve Vildanlara benzetti. İyi korunan kitabında Yüce (Yaratıcı) şöyle dedi: *'Saklı inciler gibi, iri gözlü huriler.'*⁷⁹ Yüce (Yaratıcı), inananları teşvik edip, günahlardan ve inkârcılığa saptırmaktan uyararak için

⁷⁸ Rahman suresi, 22

⁷⁹ Vakıa suresi, 22-23

şöyle dedi: ‘ O insanların etrafında öyle ölümsüz genç nedimler dolaşır ki, onları gördüğünde, etrafa saçılıp dağılmış inciler sanırsın.’⁸⁰ Ve Yüce (Yaratıcı), büyük cömertliğiyle cennet ehli hakkında haber verirken şöyle dedi: ‘Orada altın bilezikler ve incilerle süslenirler. Orada giyecekleri elbiseleri de ipektendir.’⁸¹

Çok sayıda hadiste anıldım. Bir insan ve uyarıcı olarak gönderilmiş olanın (Peygamber s.a.v.) diliyle cennetin özelliklerini niteledim. Kevser ırmağının yanında bulunan evler hakkındaki hadiste şöyle yer aldım: ‘Cennetteki odalar, inci ve değerli taşlardan yapılmıştır.’ Hadis rivayet eden hafızlar ve onların erbablarında yer almış olan bir hadiste: ‘Cennette en alt seviyede bulunan müminlerin evleri; tek bir inciden olup, odaları ve kapıları dahi incidendir.’ Dendi. Ezberinde çok fazla hadis bulunan Ebu Nu‘aym’dan alınan bir hadiste ise: ‘Cennetteki nehirlerin dünya yüzeyine ulaşmış olanlarının her iki kıyısında bulunan çadırlar inciden, çamurları da misk ve safrandandır.’ denilir. Tâğutların yıkılması hakkında gelmiş diğer bir hadiste ise: ‘Kevser ırmağının kıyıları; inci, zebercet ve yakuttandır.’ denmiştir. Arapça konuşanlar için ‘ziynet’ hakkındaki ayeti açıklamak için anlatılmış bir hadiste de: ‘Başlarında öyle taşlar var ki, taşlardaki en değersiz inci bile doğu ile batı arasındaki mesafeyi aydınlatır.’ denilmiştir. Kanıt olmaya Buhari ve Müslim tarafından rivayet edilmiş olmasının yeterli olduğu bir diğer hadiste ise: ‘Uzunluğu atmış mil olan içi boş inciden bir çadır.’ denmiştir. Bir din bilgini olan Mücâhid ise şöyle demiştir: ‘Sedirler, inci ve yakuttandır.’ İsnadı gerçek kabul edilen bir sözde: ‘Cennetteki müzik, içinden rüzgârların geçtiği nemli ve taze bir inci kamıştıdır.’

---

⁸⁰ İnsan suresi, 19

⁸¹ Fatır suresi, 33

denilmektedir. İkrime'den alınan bir sözde ise: '*Allah'ın gökten indirdiği bir tek damla yoktur ki, yeryüzünde çimen ya da denizde inci olarak bitmesin.*' denir.

Rahman'ın bende bulundurduğu sayısız fayda vardır ki onlarla insan kalbini güçlendiririm. Melankoli ve çarpıntının neden olduğu korkulara iyi gelirim. Dişleri parlatırım. Gözün beyazına faydalı olup, onu her türlü kir ve görüşü engelleyen pisliklerden arındırırım. Ağrıları hafifletip, sinirleri güçlendiririm. Nemi kuruturum. Kanı tutar, üzüntüyü ferahlığa çeviririm. Faydalarım ıslah edici ve herkes içindir. Süslenmek isteyen ya da felaketten korunmak isteyen için ticaretim kazançlıdır. Şairler beni dolup taşan değerli taşlara benzetir. Hakkımda şair şöyle dedi:

Acı veriyor bana incecik bir dal kumullar üzerinde

Dâhil olup yumuşaklığına eklendiğinde

Kıskanırım yaklaşırsa bardağı bile

Öpücüğünü camdan bir inci üzerinde...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Ey güzel badem ağacı

Suluyor yağmur yüklü bulutlar tam üzerinde

Saçılmış çiçekleri çevresinde

Sanki avuçta toplanmış incilermişçesine...

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

Salatalık yemek de güzel, ondan bir şeyler kazanmak da!

Keşke ondan kazanılan biriktirilebilse!

Sanki (onlar) zebercetten dallarmış ta içine taze inciden boncuklar yerleştirilmiş...

Zümrüdün Hitabı:

Zümrüt dedi ki: Beni derece bakımından yükseltmiş olan, donattığı kıyafetlerimi eksiksiz ve bolca veren, göğün rengini rengimle bezeyen, beni sudan daha saf ve daha berrak kılan, hastalıklara şifalı, erdem bakımından nasibi bol eyleyen Allah'a şükürler olsun. Hatıralarım, nice hadislerde ve haberlerde varittir. Onların arasından Beyhaki'nin değer bakımından görkemli *Şu 'eb 'ul-İmân* adlı eserinde Ensar'dan biri olan Enes bin Mâlik'in Seçkin Nebi'den (s.a.v) naklederek: ' *Kim Çarşamba, Perşembe ve Cuma günleri oruç tutarsa; Allah cennete ona inci, yakut ve zümrüitten bir ev yapar ve ateşten kurtuluş belgesini yazar.*' Merfû bir hadiste ise Yüce Yaraticının ' *Güzel meskenler* '⁸² ayetini açıklamak gayesiyle Ahiret için hazırlanmış: ' *Orada inciden bir köşk vardır ve içinde de yakuttan yetmiş hane ile zümrüitten yetmiş odası vardır.*' denir. İbn Abbas'ın yaymış olduğu bir diğeri hadiste ise: ' *Cennetteki hurma ağaçlarının kökleri yeşil zümrüttendir.*' dendi.

Büyük faydalarım, sayısı az olmayan özelliklerim vardır. Sürüngen sokmaları sonucu oluşan zehirlenmelere yararlıyım. Kim benden sekiz vezin miktarınca

---

⁸² Tevbe Sûresi/72

tırşlar ve zehir içmiş olana içirirse kişi ölmekten kurtulur, saçları ile cildi dökülmez ve şifaya kavuşur. Bana bakanın bakışlarındaki yorgunluğu gideririm. Kim beni yüzük ya da başka bir takı olarak kullanırsa sara nöbetinden korurum. Bu nedenle doktorlar, sultanlara, çocuklarının doğumunda beni takınmayı buyurur. İçilmem ya da takınılmam suretiyle kanın temizlenmesine fayda sağlarım. Engerek yılanı bana bakarsa derhal gözleri boşalır. Beni, yücelik ve pahada en değerli olarak ismi geçen ne varsa, onlara benzetmişler. Şair şöyle dedi:

Görmedin mi huzuruna çıkan gül ordusunu

Artlarına düşenlerden sararmış

Yeşil dikenleriyle peçelenmiş

Zümrüitten mızrak uçlarını takınıp altın tozuyla zırhlanmış...

Ve bir başkası da şöyle:

Söğüt ağacının onu güzelleştiren kırmızılığına bak

Yeşil çayırlar arasında kuşandığı yağmurlukla yakut kırmızısından

Yaprakları süslenmiş zümrüitten

Üzerindeki çiy taneleri de saçılmış inciden...

Mercanın Hitabı:

Mercan dedi ki: Bana kırmızı bir giysi bahşeden, beni yüce Kitabında anarak yücelten, ismimi açıkça ve iki kez tekrar eden, hatıramı Rahman suresinde iki kez yineleyen, beni hurilere benzeten, kaynağımı denizler ve yerleşim yerlerimi de göğüsteki kolyeler eyleyen Allah'a hamdolsun. Ben, yüce Kitapta açıkça anılan üçüncü değerli taşım. Som altının hizmetimde olduğu seçkin özelliklerim, anıldığım hadislerde varittir. Bu nedenle değerim onunla övülmüştür. El-Hasan tarafından rivayet edilmiş bir hadiste: “ *Cennette müminin evi tek bir inciden olup, ortasında ‘El-Hellil’ ağacı biter. Yaprakları inci ve mercandan oluşan yetmiş adet hellil bitkisini o, iki parmağıyla alır.*” denir. Adnan oğullarının Efendisi'nin (Peygamber s.a.v.) bir hadisinde: “*Cennette Kur'an taşıyıcıları (hafızları) için ‘El-Reyyan’ isminde bir nehir, yanında ise mercandan bir şehir vardır. Onun, altından ve gümüşten yetmiş bin kapısı vardır.*” dendi.

Yaratıcım bende sayısız faydalar var etti (ki onlar): Sürmelenilmem gözdeki ağrıya ve göz yaşarmasına yararlıdır. İnsan kalbi için ferahlık vericiyimdir. Kalbi endişelere karşı güçlendiririm. Kanı, akıyor olduğu tüm damarlarda hızlandırırım. Tozlarımla ovalanması ya da fırçalanması halinde diş etlerini güçlendirir, diş taşlarını gideririm. Pelesenk ağacının yağında tozlarımın eritilmesi suretiyle kulaklara damlatılırsam sağırlığa fayda sağlamam konusunda garanti veririm. Kavrayıcı ve kurutucuyumdur. Nemi kuruturum. Sara hastasının ya da bacakları yaralı (gut'lu) olanın boynuna takılırsam ona en büyük faydayı sağlarım. Eğer suyumdan içilirse dalaktaki şişlikleri iyileştiririm. Her türden idrar güçlüğüne karşı uygunum. Şairler, tüm hallerimle beni benzeterek şöyle dediler:

Görmez misin, fesleğen bize güzel bir hediye vermiş

Ve hayat bahşetmiştir.

Sanki (o hediyein) şebnemleri ve çiyleri

Mercan taşıyan zümrüttendir...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Güzel ve parlak bahçeye bir bak

Sanki çiçekleri düzgün ve sırayla dizilmiş

Dalları üzerindeki narçiçeği tıpkı

Zebercedin üstüne mercandan derilmiş...

Ve bir diğeri ise şöyle dedi:

O, güzellikle korunan bir inci gibidir

Saf yakutlar ve mercanlardan

Yahut koparılmış gül beyazlığıdır

Kırmızı anemona daldırılan...

Zebercedin Hitabı:

Zebercet dedi ki: Beni ve zümrüdü iki kardeş kılıp, gece ve gündüz gibi seyrimizi art arda sıralayan, ismimi hadislerde ve rivayetlerde dile getiren, hatıramı, çok sayıda haberde doğrulayan Allah'a hamdolsun. İsnadı merfu' olan bir hadiste: '*Cennetteki kolonlar yakuttan, odalar zebercettendir.*' denir. Merfu' olan bir başka hadiste ise: '*Odalar kırmızı yakuttan veya yeşil zebercetten ya da beyaz incidendir.*' dendi. Taberani'den varit bir hadiste ise: '*Kim ramazanda sükût ve sakinlik içinde bir gün oruç tutarsa, cennette kırmızı yakuttan yahut yeşil zebercetten bir evi vardır.*' dendi. Çok sayıda ayrıntılı sözler bulunmaktadır ki birinde: '*Cebrail'in iki kanadı ve ayaklarının benimle taçlandırılmış olduğu*' söylendi. En seçkin ve en yüceliklerin sahibi olmasam da sahip olduğum tek bir özellik bana yeter ve yaygın makâmeler de bunun tanığıdır ki; Mustafa'nın (s.a.v.) yüzüğünün taşı bendendir. Bu haber varittir ve de metni doğrulanmıştır. Değerli taşların benden başka hiçbir türü bunu elde edemedi ve hiç biri bu yolda seyredemedi. Mustafa'nın (s.a.v.) eline dokunmuş olmak ve '*Allah'ın elçisi Muhammed*' yazısının işlenmesi hususunda, kim benimle boy ölçüşebilir? Bu, şeref olarak bana yeter. Osman'ın (r.a.) elinden 'Aris' kuyusuna düştüğümde bozgunculuk uyandı ve güvenlik kayboldu. Müminler birbirini kılıçladı. Çünkü bende de Süleyman'ın (a.s.) yüzüğünde bulunan gizli güç vardı. Ben ve zümrüt, tek bir türden yaratıldık. Faydalarımız ve özelliklerimiz birdir. İnsanlar arasında anılan özelliklerim: Törpülenmiş kısımdan içilmesi cüzzama faydalıdır. Şairler değerimi açıkça ve yüksek bir şekilde şiirlerinde benzetmişlerdir. Şair şöyle dedi:

*Kırmızı anemon tomurcuk verip büyüdüğünde,
Adeta zebercetten bir mızrak üzerine yayılmış yakuttan bayraklar gibidir...*

Ve bir başkası şöyle dedi:

*Güzel ve parlak nergis andırıyor
Huri ve ceylanların uykulu bakışlarını
Zebercetten bir ince dal
Gözbebekleri saf altın, kâfurdan göz kapakları...*

Ve bir başkası da şöyle dedi:

*Sanki yanaklardan biri senin güzellikle nitelenmiş yanağının üzerinde
Zebercetten bir asa ve üzerine yerleşmiş yakuttan bir küre...*

Ve bir diğeri de şöyle dedi:

*Görmez misin hurmaları saçılmış hurma ağacını
Müjdesini veriyor taze hurma zamanının
Zebercetten biçimlenmiş sürmedanı
Altınla kaplanmış başları...*

Akik 'in Hitabı:

Akik dedi ki: Beni gösterişli kılan, çok güzel ve parlak bir kıyafetle donatan, en güzel giysileri bahşeden, arkadaşlarla bereketlendiren Allah'a hamdolsun. En doğru sözlü olan (Peygamber s.a.v.) hakkımda şöyle dedi: ' *Cennet ehlinin en küçük takısı, akiktir.*' Sıkıntılara karşı kullanılmamdaki faydalardan bahsederken: ' *Kim akik yüzük takınrsa ondan iyilik eksilmez.*' dedi. Düzeltilmiş bir hadiste: ' *Akik yüzük takın, çünkü o bereketlidir.*' Övülmüş bir hadiste: ' *Akik yüzük takın, çünkü o fakirliğe faydalıdır.*' Müsned olan bir hadiste: ' *Kim akik yüzük takarsa, ona şanstan başka bir şey isabet etmez.*' Kusurlu bir hadiste: ' *Kim akik bir yüzük takarsa, iyilik bulur ve iki melek (Kirâmen-Kâtibin) onu severler.*' dedi.

Önde gelen özelliklerim arasında: Beni yüzük olarak takınanın, tartışma esnasında oluşacak korkusunu sakinleştiririm. Bedenin herhangi bir organında oluşan kan kaybını -ki özellikle kadınların rahimlerinde oluşan mutad özel hallerinin neden olduğu- durdururum. Her kim yongalarımı yahut tozlarımı dişlerine sürerse ondan tüm pas, diş taşı ve acıları giderir; onu kavrayarak sallanan bütün dişlerini de yerine sabitlerim. Çok sayıda şair beni uzun uzun teşbih etti. Değerimi överek beni yüceltmek istediler. Şöyle dedi şair:

Özetlersem aslımın niteliklerini

Tüm incelikli düşünce ve niteliklere dair

Zebercetten bir bıyık inciden dişler

Üstüne de akikten dudaklar...

Ve bir başkası şöyle dedi:

Havuca bir bak ki o

Andırıyor bize yangın alevini

(Tıpkı bir büyük bıçak (?)) ipekten

Kabzası da akikten...

Ve bir başkası da şöyle dedi:

Ortaya çıktığında ham hurmaya bak

Rengi kırmızı anemonu andırıyor

Sanki onun yaprağı zebercetten

Meyvesi de akikten...

Ve bir diğeri şöyle dedi:

Serilmiş bahar bize halı olarak

Zevkle nakşedilmiş güzel bir bahçeden

[Hatmi çiçekler] onunla parlıyor

Akikten yontulmuş oklar gibi...

Ve bir başkası ise şöyle dedi:

Derilmiş bir gül yumuşacık kırmızı renkli

Büyüleyici gözlere sahip gencecik ceylanların avuçlarıyla

Birlikte görüldüğünde sandım ki avucunda

Zebercetle kaplanmış akik taneleridir...

Turkuazın Hitabı:

Turkuaz dedi ki: Beni iki renkle donatan ve iki elbise giydiren, kimyevi olarak bende göz ilacı özelliği bulduran, kendimi geliştirme iyiliğinde bulunan, havanın saflığıyla rengimi saf, bulanıklığıyla bulanık kılan Allah'a hamdolsun. Nişabur dağlarından başka bir yerde bulunmam. [Kim toz halimden içerse faydalarımın sağladığı hayırlarından yararlanır.] Karın bölgesinde meydana gelen yaralara [ve korkutucu derecede zehirli akrep sokmalarına] karşı faydalıyım. Göz merceğinde oluşan görüş bulanıklığını, pürüzleri bir noktada toplamak suretiyle iyileştiririm. Yanan göz kapaklarını toplarım. Şairler beni övülmüş olanlara benzetiyor, güzel bulup açıklamak istiyorlar. Şair dedi ki:

Söyle kim ayıplanabilir üzerinde taşıdığı hoş bir benle

Bırak ayıplamayı

Dedin ki ayıptır taşımayı uğursuz saymak

Yüzük taşı firuzeden bir yüzük diye...

Ve bir başkası dedi ki:

Ne kadar güzeldir keten tarlası salındıklarında

Çiçekleri eğilip bükülerek bir araya toplandıklarında

Sanki onların sapsarı yeşil zebercetten

Çevrelerindeki çanakları da firuzeden...

Altı makâme, Allah'a şükürler olsun, O'nun güzel yardımıyla tamamlandı ve sona erdi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GENEL DEĞERLENDİRME

Es-Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmelerinin Yapısı ve Makâme Sanatına

Kattığı Yenilikler

Giriş bölümünde de dile getirilmiş olunduğu üzere, (h.) X. yüzyıl itibarı ile bir edebi tür olarak ortaya çıkmış olup, XIII. yüzyılda son şeklini alan Makâme sanatı, gerek içerik gerek şekil yönüyle çeşitli farklı yaklaşımlara rağmen genel kabul görmüş biçimiyle hatırlanır. Söz konusu genel kabul görmüş olan biçimi ise; merkezinde sahtekâr ve dolandırıcı bir kahramanın yer aldığı, hileli yollarla para ve mal kazanmaya yönelik olaylar silsilesi olarak ifade edilebilir.

Özellikle “En-Nahda” hareketi dolayısıyla XIX. yüzyıl Arap Edebiyatı bağlamında görülen yenileşme hareketinin başlangıcında taklitler yoluyla canlandırılan Makâme sanatı da bu form üzerine inşa edilmiştir. Bu durum ise sayısı az da olsa Makâme sanatı adı altında ifade edilmiş olmasına karşın farklı biçim ve içerik özelliklerine sahip bazı örneklerin, yeterince tanınmamış ya da üzerinde araştırma yapılmamış olması nedeniyle -tabir yerindeyse- gölgede kalmalarına yol açmıştır.

Bahsini etmiş olduğumuz bu farklı içerik ve biçim özelliklerine rağmen Makâme sanatı adı altında yer alan ve çalışmamızın merkez noktasını teşkil eden; مقامات السّيوطي الأدبيّة و الطّبيّة (Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri) adlı XV. yüzyılda yazılmış olan eserin bünyesinde taşıyor olduğu farklı özellikler, burada çözümlenmeye çalışılacaktır.

Eserin ele alınıp incelenmesi esnasında göze çarpan ilk özelliği, bölümler halinde tasnif edilmiş olan makâme başlıklarının her birinin alt kümesini oluşturan başta güzel kokulu bitkiler olmak üzere tüm türlerin ayrıntılı tıbbi yararlarının çeşitli

kullanım yöntemleri ile birlikte veriliyor olmasıdır. Bu durum, eserin çözümlenmesi esnasında dönemin tıbbi yaklaşım ve anlayış biçiminin kısaca da olsa irdelenmesini zaruri kılmaktadır.

Tıbbi açıdan döneme yakın plandan bakıldığında, başlangıçta eski Mısır tıbbına dek takip edilebilir olan “Ahlât-ı Erba‘a” kavramı ile karşılaşılmaktadır. Söz konusu kavram, insan bedenini oluşturan dört ayrı karışım ve bunların buldukları yer ile etkilerini ifade etmektedir. Tıp tarihi açısından eski Mısır, eski Yunan ve ardından tercüme yoluyla İslam dünyasına dâhil olan bu yaklaşım, gelişerek günümüz modern tıp anlayış biçimine dek varlığını sürdürmüş olup, modern tıbbi yaklaşımlar arasında da özellikle hormonların keşfi ve bağışıklık fikrinin yaygınlık kazanmasının ardından önemini korumaya devam etmektedir.⁸³

Söz konusu kavramın مقامات السّيوطي الأدبية و الطّبيّة (Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri) bağlamındaki önemi ise, Ahlât-ı Erba‘a kavramının anlaşılmasının, eserin anlatım dili içinde kullanılan birçok kavramın anlaşılmasına sebebiyet verecek olmasıdır.

Ahlât-ı Erba‘a kavramı içinde söz edilen dört sıvıdan bahsedecek olursak bunlar: Kan, balgam, kara safra ve sarı safradır. Dönemin tıp anlayışına göre bu sıvılar, vücutta dengeli bir biçimde bulunmaktadırlar ve hastalık da bu dengenin bozulmasının bir sonucudur.

Bu sıvıların dengeli bir halde bulunuyor olmasının sağlıklı olmayı; dengenin bozulmasının ise hastalık sebebi olmasına ek olarak, her bir sıvının vücutta bulunduğu yer, bunların insan karakterinin şekillenmesindeki etkileri, hangi

---

⁸³ Erdemir, Ayşe Demirhan, “Ahlât-ı Erba‘a” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II. S. 24.

mevsimde hangi sıvının hareketleniyor oluşu ve bunun da insan davranışlarına yansımaları şeklinde ifade edilebilecek kavrayış biçimleri, dönemin tıbbi yaklaşım yöntemlerini de belirlemiştir.

Ortaçağ İslâm dünyası literatüründe sıkça rastlanabilecek bu yaklaşım tarzı, sadece Arap-İslâm coğrafyası ile sınırlı kalmamış, Divan Edebiyatı bağlamında birçok Türk şairin eserlerinde özellikle de Fuzuli'nin *Sihhat-u Maraz* adlı müstakil eserinde dahi işlenmiştir.⁸⁴ Fuzuli, sıhhat, hastalık ve tedavi olarak üç bölüm altında oluşturmuş olduğu eserinde, Ahlât-ı Erba'a adı altında sınıflandırılmış dört sıvının insan bedeni açısından taşıdığı anlamı edebi bir dille ifade ederken, tıbbi konularda da ilim sahibi olduğunu vurgulamak ister gibidir.

Tıp tarihi içinde taşımış olduğu anlam bakımından kısaca değinilmiş olunan Ahlât-ı Erba'a kavramı ile ilgili olarak tasarlanmış bilgilerin yer aldığı bir tablo ve yine söz konusu kavramın İbn-i Sina tarafından insan mizacı ve ona olan etkilerinin tasnif edildiği ikinci bir tablo, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla aşağıda sunulmaktadır:

---

⁸⁴ Eliaçık, Muhittin, “Fuzûlî'nin *Sihhat u Maraz*'unda Ahlât-ı Erbaanı İşlenişi ve Bir Tıp Eseri *Terceme-i Hulâsa-i Tib İle Mukayesesi*”, Seçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, XXVII (2010), s. 136.

Anâsır-ı Erba' a ve Ahlât-ı Erba' a

Dört Unsur	Hava	Ateş	Toprak	Su
<u>Dört Hılt</u> (SIVİ)	<u>Kan</u>	<u>Sarı safra</u>	<u>Kara safra</u>	<u>Balgam</u>
<u>Organı</u>	<u>Kalp-Akciğer</u>	<u>Karaciğer-Öd</u>	<u>Dalak-Mide</u>	<u>Beyin</u>
<u>Mevsimi</u>	<u>İlkbahar</u>	<u>Yaz</u>	<u>Sonbahar</u>	<u>Kış</u>
<u>Yaş dönemi</u>	<u>Çocukluk</u>	<u>Gençlik</u>	<u>Erişkinlik</u>	<u>İhtiyarlık</u>
<u>Fiziksel özelliği</u>	<u>Nemli-Sıcak</u>	<u>Kuru-Sıcak</u>	<u>Kuru-Soğuk</u>	<u>Nemli-Soğuk</u>
<u>Rengi</u>	<u>Kırmızı</u>	<u>Sarı</u>	<u>Siyah</u>	<u>Beyaz</u>
<u>Tadı</u>	<u>Tatlı</u>	<u>Acı</u>	<u>Ekşi</u>	<u>Tuzlu</u>
<u>Zamanı</u>	<u>Sabah</u>	<u>Öğle</u>	<u>İkinci</u>	<u>Akşam</u>
<u>Karakteri</u>	Sıcakkanlı	Öfkeli	İçine kapanık	Soğukkanlı
<u>Burcu</u>	<u>İkizler-Boğa-Koç</u>	<u>Başak-Aslan-Yengeç</u>	<u>Terazi-Akrep-Yay</u>	<u>Balık-Kova-Oğlak</u>
<u>Musiki makâmı</u>	<u>Şehnâz-İsfahân-Nevâ</u>	<u>Rast- Hicaz - Büzürk</u>	<u>Irak- Bûselik-Zengûle</u>	<u>Hüseynî- Uşşâk-Nevrûz</u>
<u>Tedavisi</u>	Kuru, Sıcak İlaçlar	Nemli, Soğuk ilaçlar	Nemli, Sıcak İlaçlar	Kuru, Sıcak İlaçlar

<u>İbn-i Sina'nın dört unsur ve mizaç teorisi</u>				
Olgular	Sıcak	Soğuk	Nemli	Kuru
Marazi haller	<u>İltihap</u> /Yangı Ateş'e yol açar	Ateş ciddi bir unsur sorunudur.	Yorgunluk	Enerji kaybı
İşlevsel güç	Enerji eksikliği	Hazım gücü eksikliği	Sindirim zorluğu	
Özel duyular	Acı tat, aşırı susuzluk, midede yanma	İştah kaybı	Uykululuk	Uykusuzluk
Fiziksel işaretler	Yüksek nabız artışı, Yorgunluk	Zayıf eklemler	<u>İshal</u> , Gözde kızarıklık, şişlik, pürüzlü cilt, bağımlılık	Pürüzlü cilt, bağımlılık
Yiyecekler & İlaçlar	Zararlı,	Faydalı	Zararlı,	Faydalı
Havayla ilişkili durumlar	Yazın daha kötü	Kışın daha kötü		Sonbaharda kötü

Yukarıda tablo şeklinde özetlenen bu tıbbi yaklaşım biçimi, makâmelerin incelenmesi ve okunması esnasında anlaşılmasını ve yazarın neden bu tarz bir anlatım dili tercih etmiş olduğunun açıklanmasına yardımcı olacaktır.⁸⁵

⁸⁵ <http://tr.wikipedia.org> İslam Tıbbı Maddesi, (01.02.2011)

Eserin tıbbi yaklaşım biçimi hakkında kısa bir fikir vermesi ve anlaşılmasında yardımcı olması amacıyla değinilen bu kısa bilginin ardından, daha çok bir din âlimi olarak tanınan yazarın, tıbbi konulara olan yakın ilgisi ve bu ilginin de edebi bir tür olan Makâme başlığı altında yazmış olduğu eserine nasıl yansımış olduğunun üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Varlık âleminin külli olarak kavranması anlayışı uyarınca bir ortaçağ âlimi olarak Celâleddin es-Suyûfî, ilim sahasının neredeyse tüm öznel biçimlerinde bilgi sahibi olmuş ve sahip olduğu bu bilgileri de neredeyse kalem oynatmadık bir saha bırakmamacasına yazıya dökmüştür. Bu durum, hem dönemin âlim kişisi olmanın bir gereği olduğu gibi, hem de es-Suyûfî'nin kişisel yapısı ve kendisine biçtiği makam ile rolü açısından hayati derecede önemlidir.

Hayatına dair bölümde kısaca değinmiş olduğumuz iddialı yapısı ve tartışmacı kişiliği ile birlikte düşünüldüğünde es-Suyûfî, döneminin en bilgin şahsiyeti olarak öne çıkıyor ve hatta birçok düşman kazanmasına neden olan “müceddidlik” iddiasında bulunmaktan da çekinmiyordu. Bu iddialarının destek noktasını ise ilmi sahanın her dalında bilgi sahibi olup, eser vermiş olmasıyla kanıtlamaya çalışıyordu. Onun, tıbbi konularda dahi kalem oynatması, bu durumun bir ifadesi olarak anlaşılabilir.

Aslında bu durum, onun gibi bir ilim adamı, özellikle de hadis bilgini için çok görülmemelidir. Zira kendi ifadesi ile iki yüz bin hadisi ezberden bildiğini ve eğer bulabilseydi daha fazlasını da ezberleyebileceğini ifade eden birisi için bu hadislerin içeriğinde yer alan maddelerin bölüm başlıklarının incelenmesi yoluyla dahi es-Suyûfî'nin böyle bir bilgi dökümünde bulunabileceği aşikârdır.

Onun özelliği, sahip olduğu bu büyük hadis bilgisini, döneminde yerleşik olarak bilinen ve kullanılan tıbbi bilgiler ile eşleştirip, bu bileşimi de yine fevkinde bulundurduğu şiirler ve edebi ifade yetkinliği ile harmanlayarak sunmasıdır. Üstelik bu sunumunu gerçekleştirirken de döneminin sosyo-politik ve kültürel yapısının bir sonucu olan insani ilişkilerin bozulmuş ve hastalıklı yapısını, deşifre edercesine, eleştirel ancak estetik bir tarzı yakalamayı başararak sunmuş olması, onun dehasının bir göstergesidir.

Tam da bu noktada, dönemin sosyo-politik ve kültürel yapısına değinmek, varsayımlarımızın anlaşılması bakımından önem taşımaktadır. XV. Yüzyıl başında gerçekleşen Moğol istilalarının neden olduğu yıkımın, başta İslâm coğrafyasında yer alan insan toplulukları ve devletler olmak üzere, uzun süre etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Bu yıkıcı etki, söz konusu coğrafyayı manen olduğu kadar maddi yönden de oldukça tahrip etmiştir. Bu tahribatın sonucu olarak da halkın üzerindeki vergi yükünün ve doğudan batıya gerçekleştirilen ticaretin içerdii malların fiyatlarının artışı kaçınılmaz olmuştur. Zira doğudan batıya mal ticareti, o günlere değin kullanılmış olunan ve ana hatlarıyla İslâm coğrafyasından geçen ticaret yollarının yerine, yeni yolların keşfi çabası sonucunda Ümit Burnu dolaşılarak Hindistan'a ulaşılmış olunmasının ardından (1497-98) bu güzergâhtan gerçekleştirilmeye başlanmış ve böylece eski ticaret yolları önemini kaybetmeye yüz tutmuştur.

Eserimizin yazılmış olduğu tarihin XV. Yüzyılın ikinci yarısı ve mekânının da o dönemin önemli devletlerinden Memlukler Devletinin yer aldığı bugünkü Mısır ve çevresindeki coğrafya olduğu hatırlanırsa, az önce bahsedilmiş olunan sosyal ve ticari değişimlere neden olan etkenlerin önemi daha iyi anlaşılabilir.

XVI. Yüzyılın hemen başında Osmanlı İmparatoru Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır seferi sonucu gerçekleşen Ridaniye savaşının (1516) ardından yıkılan Memlukler Devletinin yaklaşık son elli yıllık döneminde yaşamış olan Celaleddin es-Suyûfî, işte bu yozlaşmaya ve çökmeye yüz tutmuş devlet yapısı ve onun çevresinde gerçekleşen menfaat ilişkileri ağını neredeyse en üst seviyeden görmüş, yaşamış bir bilgin olarak döneminin bu köhnemiş yapısına vermiş olduğu yüzlerce eser aracılığıyla ışık tutmuştur.

Derin bilgi sahibi olmasının vermiş olduğu özgüven ve sahip olduğu yeteneklerini, bulunduğu mevkilerde cüretkâr bir biçimde sergilemekten kaçınmayan hatta bu konuda dönemin sultanlarıyla bile karşı karşıya gelmekten çekinmeyen es-Suyûfî, oldukça çok sayıda rakip ve düşmana sahipti. Bu durumun ayrıntıları bu çalışmanın kaynakları arasında yer alan ve Celâleddin es-Suyûfî hakkında yazılmış en kapsamlı biyografi olarak kabul edilebilecek olan Elisabeth Sartain'in *Celâleddin es-Suyûfî* isimli eserinde rahatlıkla görülebilir. Ancak söz konusu çalışmamızın içeriğinin çözümlenmesi için kısa bir özet niteliğinde de olsa dönemin sosyo-politik yapısı hakkında bilgi vermek kaçınılmaz görülmüştür.

İçinde yaşamış olduğu yoğun baskı dolu ortama rağmen es-Suyûfî, açık sözlülük içinde düşüncelerini savunmuş, kendisine yönelik suçlamalara karşılık vermiş olmasına rağmen özellikle Müceddidlik iddiasının ardından düşmanlarının ayak oyunlarının bir sonucu olarak hayati tehlike içinde hatta bir süre kaçak olarak yaşamıştır.

İşte elimizde bulunan es-Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri adlı eser, böyle bir dönem ve yapının sonucu olarak okunduğunda, eserin biçim ve içerik yapısı çok daha iyi anlaşılabilir ve çözümlenebilecektir.

Eseri baskıya hazırlayan Et-Ṭavîlî'nin yapmış olduğu birkaç alıntıda ilgililerin temas etmiş olduğu gibi, özellikle birinci makâmeler, yani 'Güzel Kokulu Bitki Makâmeleri' bölümünde kullanılan üslup ve dil, yoğun bir mecazi anlatım içerir gibidir. Bu bölümde güzel kokulu bitkiler, aralarından hangisinin daha değerli ve türlerinin lideri olmaya daha layık olabileceğine yönelik bir rekabet içine girerek sadece sahip oldukları özellikleri dile getirmekle kalmayıp, birbirlerini sert bir biçimde eleştirirler ve her biri söyleyeceğini söyledikten sonra hepsinin ittifakıyla aralarında hüküm vermesi için bilgin kişinin görüşünü beklerler.

Bu durum, dönemin yapısı dikkate alındığında merkezinde Sultanın yer aldığı ve ileri gelenlerin sultanın huzurunda görüşlerini kabul ettirmek ve onun gözünde değerli bir konuma ulaşmak için sergiledikleri performanslarını, mecazen dile getirmek üzere kurgulanmış gibidir. Ancak burada seçici ya da karar verici olarak merkeze oturtulmuş kişi, nitelikleri dikkate alındığında bize es-Suyûṭî'yi hatırlatır ki onun da gayesi bu olmalıdır. Zira düşünceleri ve iddiaları dikkate alındığında ilim dünyasının sultanı ondan başkası değildir.

Söz konusu davranış biçiminin insani yapısı tarihsel bağlamda ele alındığında, göstermiş olacağı benzer ya da farklı yaklaşımların tartışmasını bir kenara bırakacak olursak; bu çalışma özelinde dikkat edilmesi gereken durum, bu davranış biçiminin gerçekleşmesi esnasında doğru-yanlış, güzel-çirkin, iyi-kötü, gerçek-sahte ayrımlarının dile getirilmesi sürecinde yazarın almış olduğu tutum ve bu tutumun gerekçelerinin neler olabileceğinin ortaya konmasıdır. Bu noktada ise makâmelerin yapısal özelliklerine bakmak kuşkusuz açıklayıcı olacaktır.

Makâmelerin yapısal özelliklerine baktığımızda dikkatimizi çeken ilk husus, birinci makâmeler olan 'Güzel Kokulu Bitki Makâmeleri' ile kısmen 'Güzel Koku

Makâmeleri' başlığı altında derlenmiş olan anlatıların, eserin geri kalanını oluşturan makâmelerden daha zengin ve daha nitelikli olduğu tespitidir. Altı farklı başlık altında toplanmış olan makâmelerin içinde sanki birinci ve ikinci makâme başlığı altında toplanmış olan anlatılar, asıl söylenmek istenen fikir için oluşturulmuş; geri kalanların ise bu ilk iki makâmeyi tamamlamak ve belki de kamufle etmek amacıyla yazılmış olduğunu söylemek neredeyse kaçınılmazdır. Zira ilk iki makâme ve diğerleri arasındaki fark, içerik olarak taşıdıkları bilgileri bir kenara bırakacak olursak, biçim olarak oldukça keskindir.

Bu tespitimizi kanıtlamak için öncelikle birinci ve ikinci makâmelerin yapısal özelliklerini çözümlenmeye çalışacak ve ardından da diğer makâmelerle olan farklılıklarına temas edeceğiz. Bu bağlamda, birinci makâmeler yani 'Güzel Kokulu Bitki Makâmeleri' bölümü, oldukça anlaşılır ve okuyucu da merak uyandırır bir giriş bölümünün ardından dokuz ayrı güzel kokulu bitkinin sırayla kendi özellikleri ve bir önceki rakibinin konuşması esnasında dile getirdiklerine yönelik eleştirilerini sıraladıkları bir ana düzlem üzerine kurgulanmıştır.

Bu ana düzlemde konuşma sıralamasının neden bu şekilde yapıldığına dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu yüzden Gül'ün hitabıyla başlanmasını özel bir nedene dayandıramadığımız gibi; onun ilk konuşmacı olması hasebiyle sadece kendisi ve özelliklerine dair övünç dolu konuşmasını ve herhangi bir başka rakibi hakkında eleştirel yaklaşımının olmamasını, tercih edilen sıralamanın doğal neticesi olarak kabul edebiliriz. Bu konuda çeşitli faraziyeler ileri sürmek mümkün olmakla birlikte kanıtlanma imkânı olmaması nedeniyle bu ayrıntılara girilmeyecektir.

Söz konusu ana düzlem üzerinde sırayla yer alan anlatılar tek tek yapısal olarak incelendiğinde ise dört ana bilgi kaynağı ile çerçevelenmiş tıbbi bilgiler

dökümünün, yoğun olmayan bir seci'li anlatım biçimiyle adeta nakış gibi işlendiği görülür. Bu dört ana bilgi kaynağı ise sırasıyla: Kur'ân ayetleri, hadisler, atasözleri ve şiirlerdir. Konuşmacı, konuşması esnasında öncelikle hakkında eğer varsa Kur'ân ayetleri, ardından hadisler, atasözleri ve son olarak da şiirler olmak üzere dayanak noktaları sunarak önemini vurgulamaya çalışır.

Bu bilgi kaynaklarının veriliş sıralaması genelde yukarıda dile getirildiği gibidir. Ancak bazı durumlarda konuşmacının, öncelikle rakibi hakkında olumsuz eleştiri sunarken konuyla ilgili hadis yahut şiir kullanması da mümkündür. Konuşmaların tıbbi içeriği ise dönemin tıbbi yaklaşımlarının kaynaklandığı başta “Tıbb-i Nebevi” olmak üzere çeşitli ana kaynaklardır.

Ana düzlem üzerinde süregelen konuşmaların bahsettiğimiz yapı içinde gerçekleştirilip tamamlanmasının ardından eserde dikkat çeken önemli bir diğer özellik ise; aslında bir konuşmacı olarak diğer rakiplerin arasında bulunmayan ve bu nedenle kendisi hakkında bir konuşma yapmadığı gibi her hangi bir rakibi de eleştirmeyen Kınaçiçeğinin konuşmalar sona erip tüm konuşmacıların bin bir övgüyle methederek adeta yeryüzünde bu konuda karar vermek üzere ondan daha layığı bulunmayan karar verici, “Adil Kişi” tarafından Güzel Kokulu Bitkilerin Sultanı olarak seçilmesi ve faziletlerinin de bizzat bu Adil Kişi tarafından dile getirilmesinin ardından tüm katılımcıların bu kararı yerinde bulmuşçasına kabul edip razı olduklarını anlatan final bölümün yapısıdır.

Böylelikle yazar, var olan sarsılmaz bilgi kaynaklarının bir gereği olarak, sultanlığı hak etmiş olan Kınaçiçeği'nin hakkını teslim etmiş ve bir sultanın kendisi hakkında övgü dolu konuşma yapması ile diğerlerini kendisine rakip görüp onların seviyesinden eleştirilerde bulunarak değerini düşürmesini de engelleyerek karar

verici “Adil Kişi” olarak kendi kıymetini de ortaya koymuştur. Yazar bu tarz bir yaklaşımla mecazen kendisinin de içinde bulunduğu Sultan meclislerinde gerçekleşen sunumların içeriğine göndermelerde bulunuyor olduğu gibi aynı zamanda sultanlık makamında bulunan kişiye de sultanlığın gereğine dair ders veriyor gibidir.

Mecazi olarak taşıdığı önemin yanı sıra bu beklenmeyen sonuçla tamamlanan yapı, Klasik Arap edebiyatı ve hassaten Makâme bağlamında rastlanılmayan ve bu özelliği ile araştırılmaya değer bir nitelik arz etmektedir. Söz konusu araştırmanın sonuçları Arap edebiyatı için önemli tespitlere neden olabileceği gibi, Dünya edebiyatı bağlamında da çarpıcı sonuçlar ortaya çıkarabilir. Zira beklenmeyen son ile biten yapısal özelliğin, ancak modern edebiyat dönemine hasredildiği düşünülmektedir.

Farklılığını vurguladığımız ikinci makâme olan “Güzel Koku Makâmeleri” başlığı altında ise dört koku konuşmacı olarak yer alırlar ancak bu kez onları değerleri bakımından anlatacak ve haklarında seçimde bulunacak kişi Güzel Sözlü Hatip’tir. Daha giriş bölümündeki sunumu esnasında söz konusu dört kokudan ilk üçünü bir hadisi dayanak göstererek baştan eşit sayan Güzel Sözlü Hatip, haklarında konuşmaya önce Misk ile başlar ve her ne kadar eşit olsalar da onun farklı özellikleri olduğunu vurgulayarak, onun faydaları ve hakkında var olan bilgileri dile getirir.

Bu bölümde de izlenen usul aynıdır; Güzel kokuların değerleri varsa Kur’ân ayetleri ardından hadisler, atasözleri ve şiirlerle çerçevelenerek sahip oldukları özellikler ve faydalar dile getirilir. Son konuşmacı olan “Misk Kedisi” her ne kadar başlangıçta hatip tarafından yerilse de son kısımda onun da bir hadiste zikredilmiş olması hasebiyle eğer hakkında yanlış sözler söylediyse bağışlanma dileyen hatibin

herkesi Allah'tan af dilemeye çağırmasıyla son bulur. Bu yapı, her ne kadar bilgi sahibi olursa dahi insanın hatadan beri olmadığını ve her hangi bir konu hakkında kesin yargı hükmünün ancak ayet ya da hadisle mümkün olabileceğinin ikrarı gibidir.

Geriye kalan dört farklı başlık altında toplanan makâmeler ise her ne kadar benzer bir yapı ile haklarında var olan ayet, hadis, atasözü ve şiirlerle desteklenerek fayda ve özellikleri anlatılmışsa da bu makâmelerde bir anlatıcı, her bir tür adına konuşur ve herhangi bir sultan ya da lider seçimi gerçekleşmez. Söz konusu olan sadece ana başlıklar altında toplanmış olan alt türleri tanıtmaya, fayda ve özelliklerinden bahsetmeye ve haklarındaki ayet, hadis, atasözü ve şiir nev'inden hangi bilgiler varsa dile getirmeye yöneliktir.

Yapısal olarak övgü ve yergi eksenli bir ana düzlem üzerine oturtulmuş, dört bilgi türü yani; ayet, hadis, atasözü ve şiir eksenli ikinci bir düzlemde inşa edilmiş bu anlatılar bütünü, dil olarak hafif seci'li bir anlatım dilini kullanmıştır. Arap Edebiyatının yapısından kaynaklanan sık tekrarlar ve eşdeğer kelimelerin bir arada kullanılmasının yanı sıra birbirine bağlantılı uzun atıf cümleleri ile bezenen eser, okunması esnasında konu bütünlüğü ile seci'li anlatımın bir arada sunulmasının zorluğunu yer yer hissettirmektedir.

Klasik medrese eğitiminin bir gereği olarak bilgilerin ezberlenerek muhafaza edilmesi geleneği nedeniyle düz yazı metinlerinin dahi mümkün olabildiğince kafiyelenerek şiire yakın bir anlatım biçiminin kullanılmasına yönelik bu çabalar, cümleler arasında dikkat edilmesi gereken ses uyumu ve konu bütünlüğü seçimlerini ses uyumu lehine tercih etmiştir. Bu durum ise okuma eylemi esnasında birbirinden farklı konuların bir arada sunulmasına yol açması nedeniyle çeviri yapılan dillerde tuhaf karşılanabilir. Ancak unutulmaması gereken husus, bu tercihin bir kültür

meselesi olup amacın sadece kuru bir bilgi yığını vermek olmayıp aynı zamanda kulakta bir ses ahengi yaratırken ezberinin de kolaylaştırılması çabasına dayalı fayda ve estetiği bir arada hedefleyen bakış açısıdır. Zaten klasik Arap Edebiyatı söz konusu olduğunda, yetkin ve eşdeğer kalemler arasındaki farkı ortaya çıkaran da işte bu kendine özgü yaratıcı bakış açısıdır.

Es-Suyûfî'nin makâmelerini, Arap Edebiyatı makâme sanatı açısından değerlendirdiğimizde, türün bilinen ilk örneklerinden oldukça farklı bir yapıda olduğunu görmek işten bile değildir. Türün yaratıcısı el-Hemezânî ve türü geliştirerek son şeklini veren el-Ḥarîfî tarafından meydana getirilmiş eserlerle bilinen makâme sanatı, her ne kadar modern dönemlerde dahi bu bilinen şekliyle taklit edilerek sürdürülmüş olsa da değerini ancak biçimsel yapısındaki seci'li düz yazı türü olmasıyla bulmuştur. Bu yapı ise her ne kadar bazı edebiyat araştırmacıları tarafından Arap Edebiyatındaki kısa hikâye ve roman türünün ilk örneği olarak ileri sürülse dahi genel bir kabul görmemiştir.⁸⁶

Oysa es-Suyûfî, makâmeleri aracılığıyla biçimsel olarak bu yapıyı koruyor olmasına ek olarak; bitki ve cansız maddeleri kişileştirerek onlarla insanların dünyasına benzer bir dünya kurmak ve insanların dünyasındaki olayları mecazen onların üzerinden anlatmak, eleştirmek yoluyla zamanın ilerisinde bir yapı geliştirmiştir. O, bu katkısıyla klasik makâmelerin bilindik tekrarlanaduran her türlü yoldan mal sahibi olmaya matuf olaylar silsilesinin tekdüzeliğine yaratıcı bir katkıda bulunmuş ve makâme sanatına bunca taklidinin yapamadığı denli köklü bir katkıda bulunmuştur.

---

⁸⁶ Bu konudaki tartışmalar için bkz.: 8 no'lu dipnot.

Es-Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri adlı eserin, anlaşılmayan yahut eksik kalan yönü, neden bütün makâmelerin aynı yapıyı sürdürmediği ve yapısal özellikleri aynen devam ettirmediği sorusudur. Bu sorunun cevabını bulmak mümkün değildir. Zira bu tercihin sebeplerine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu durum, makâmelerin tek bir yapısal özellik altında sınıflandırılmamasına neden olmakla birlikte, biz yine de birinci makâme olan 'Güzel Kokulu Bitki Makâmeleri' adlı bölümü esas kabul ederek bu makâmelerin yapısal özelliklerinin ana eksenini deşifre etmek üzere şöyle bir sıralama yapabiliriz:

1-Katılımcıların bir platformda toplanması;

2-Aralarından liderlerini seçmek üzere bir müsabaka yapmada anlaşmaları;

3-Liderlik iddiasında bulunan türlerin konuşmaları;

4-Konuşmaların tamamlanmasının ardından seçimi yapacak hakeme müracaat;

5-Hakemin dinlediği konuşmaların ardından liderliğe uygun bulduğu ismi açıklaması;

6-Hazır bulunanların tümünün liderliğe seçilen türü ve gerekçelerini kabullenmesi;

7-Oturumun tamamlanmasının ardından yeni bir platformun oluşturulması;

Elbette bu tasnif tüm makâmelerin yapısını açıklamamaktadır. Ancak ana eksenin anlaşılması için yardımcı olabilir ve üzerine kurgulanmış her bir konuşmanın

içerik olarak bünyesinde bulundurduğu dört ana bilgi türü ve bu bilgi türleri tarafından desteklenmiş tıbbi ve estetik özelliklerin üzerine kurgulandığı zemini göz önüne serebilir.

Ayrıca, makâmelerin başrol oyuncularını olarak niteleyebileceğimiz bu bitki ve cansız varlıkları üslup açısından incelediğimizde ise her birinin sadece canlandırılıp, konuşmaları sağlanmak suretiyle bir takım insani özelliklerle donatılmış olmakla kalmayıp aksine her birinin seçkin birer insanmışçasına performans sergilediklerini vurgulamak zorundayız. Çünkü bu türler, sıradan benzerlerinin ya da daha yerinde bir ifadeyle ‘avam’ olarak nitelendirilebilecek türdeşlerinden farklı olarak dini, edebi, tıbbi bilgilere haiz olmakla kalmayıp; aynı zamanda tartışma usulü ve yöntemleri konusunda da bilgi sahibi birer kişilik görüntüsü arz ederler.

Makâmeler, dil ve sanat açısından da zengin bir görüntü arz etmektedir. Es-Suyûfî, makâmelerinde Arapça’daki kelimelerin çoğunu kullanmıştır denilse abartılmış olunmaz. Hemen her paragrafta yer alan seciler, büyük bir ustalıkla ve aşırıya kaçılmadan yapılmıştır. Araya, başta ayet ve hadisler olmak üzere çok sayıda vecize de tazmin olarak serpiştirilmiştir. Özellikle tıbbi açıdan bakıldığında, makâmeler, adeta bir tıp sözlüğü niteliğindedir. Burada hemen hemen her hastalığın adı: *baş ağrısı* (صُدَاع), *ishal* (إِسْهَال), *öksürük* (سُعَال), *sıtma* (حُمَّى), *kalp çarpıntısı* (خَفَقَان); ayrıca bunlarla ilgili çok sayıda terim de yer almaktadır. Bazı kelimelerin, sık kullanılmayan ve Arapça’da nâdir kullanılan ya da eski edebi ürünlerde yer alan lafızlar olduğu da göze çarpar. Meselâ, *مَثَلٌ بَيْنَ يَدَيْهِ* (huzurunda ayakta durdu), *الْبَسِيطَةُ* (yeryüzü) gibi kelimeler buna birer örnektir. Ancak genellikle kelimeler, el-Ḥarîrî’de olduğu gibi; anlaşılmayan, arkaik, unutulmuş, dolayısıyla her birisi için şerh

gerektiren kelimeler olmayıp belli bir düzeyde Arapça bilgisine sahip olanların anlayabileceği düzeyde kelimelerdir. Tabii, bazı kelimelerin, yapılan atıfların, hastalık adları ve tedavi yöntemlerinin anlaşılması için şerhe ihtiyaç vardır. Bu da, makâmelere değer katan bir başka özelliktir.

Konu; hastalıklar ve tedavi biçimlerinin yanı sıra bitkiler ve cansız maddeler arasında müsabaka ve mukayese olunca, çok sayıda zıt anlamlı kelimeye de rastlanılmaktadır. Ayrıca eserde, gerek Klasik Arap şiirinde ve gerekse nesrinde olduğu gibi, birçok eş anlamlı kelime de kullanılmıştır. Meselâ: *İşaret, gösterge* anlamında دليل ve ⁸⁷أمارة; *akrep, yılan sokması* anlamında نَهَشَ ve ⁸⁸كَلَسَعَ gibi.

Dile getirmeye çalıştığımız tüm bu özellikler bir arada düşünüldüğünde ve klasik makâme formu ile kıyaslandığında, es-Suyûfî'nin Makâme sanatına getirmiş olduğu yenilikler ve katkıları ortaya çıkacaktır. Her ne kadar eserin bir yapısal bütünlük sunmayan yapısı nedeniyle bütün makâmelerde eşdeğer bir katkı ve yeniliği göremiyor olsak da sadece birinci bölümün yapısal niteliği ve kurgusal yaratıcılığı dahi övgüyü hak etmektedir.

---

⁸⁷ Bkz. Safranın Ayrıcalıkları

⁸⁸ Bkz. Turuncun özellikleri

SONUÇ

Arap Edebiyatında kendine özgü bir tür olan *Makâme* sanatı, türün en bilinen örnekleri doğrultusunda biçim ve içerik yönünden bir kimlik kazanmıştır. Söz konusu kimlik, hileli yollardan mal kazanımına yönelik bir dizi eğlendirici anlatının bir araya getirilmesi ve bu esnada da ayet, hadis, şiir vb. yazılı eserin konuyla ilgisi bağlamında zikredilmesi şeklinde genel kabul görmektedir.

Bu çalışmanın esasını oluşturan مقامات السبوطي الأدبية و الطبية (*Suyûfî'nin Edebi-Tıbbi Makâmeleri*) adlı eserin incelenmesi esnasında ise, makâme kavramının bilinen kimliğinin dışında birçok özellik tespit edilmiştir. Her ne kadar es-Suyûfî'nin "Makâme" adı altında yazılmış başkaca eserleri olsa da onun Edebi-Tıbbi Makâmeleri, yapısında barındırdığı biçim ve içeriğe dair farklı unsurları dolayısıyla dikkat çekmektedir.

Bahis konusu farklılıkların ortaya çıkarılması çabasına matuf olan bu çalışmada, ilk olarak Makâme kavramının anlamı ve bir edebi türe dönüşme süreci ele alınmıştır. Hemen ardından ise bu farklı Makâme örneğinin yazarı Celâleddin es-Suyûfî'nin yaşam öyküsü verilerek, okunma sürecinde es-Suyûfî'nin yaşam öyküsü ile eserin yapısı arasında var olduğu düşünülen paralelliklere vurgu yapılmak istenmiştir.

XV. yy Klasik Arapçası ile yazılmış olan eser, sadece dilsel özellikleriyle değil, aynı zamanda edebi bir eser olması ve kendine has secili bir üslupla meydana getirilmiş olmasına ek olarak içeriğinde bulundurduğu çok sayıda ayet, hadis, beyit, vecize vb. nedeniyle de kolay çevrilebilir bir görüntü sergilememektedir. Esere

kısaca bir göz atıldığında dahi derin bir edebi-dini kültüre sahip olmaksızın doyurucu bir çeviri eser meydana getirilmesinin zor olacağı fark edilebilir. Bu nedenle birçok yerde dipnotlarla kısa da olsa açıklamalar yapılmadan konular anlaşılammakta ya da kişi adları müphem kalmaktadır.

Makâmeler, es-Suyûfî'nin hem bilgi birikimini hem de Arap Diline olan vukufunu güzel bir şekilde ortaya koymaktadır. Genellikle secili, süslü sözlerle dolu; ama tekellüfe kaçmayan, orta bir yol izlenmiştir. Makâmelerin ilk öncülerinin yaptığı gibi, gezgin ediplerin ağzından değil de bir mecliste oturup karşılıklı oturan bitki ve cansız maddelerin münazarası tercih edilmiş ve böylece makâmeye farklı bir üslup kazandırılmıştır.

Es-Suyûfî'nin Makâmeleri, doğrudan bir ders kitabı olmayıp edebî bir ürün olmakla birlikte, dolaylı yoldan eğitici (didaktik) özellikler taşımaktadır. Bir tıp ve tedavi kitabı olmamasına rağmen, içerdiği bilgiler sayesinde bitkilerle cansız maddelerin hastalıkların tedavisinde kullanılması bakımından taşıdıkları özelliklerin okuyucuya yararlı olacağı, en azından bir fikir vereceği açıktır.

Sonuç olarak, İslâm Dünyasının en çok eser veren âlimleri arasında yer alan - belki de sonuncuları arasında bulunan - es-Suyûfî ve onun Makâmeleri, bizce, kendine özgü üslubu ve içeriği, kelime hazinesi ve taşıdığı bilgiler bakımından Arap Edebiyatının okunmaya ve başka dillere tercüme edilip tanıtılmaya değer eserleri arasındadır.

ÖZET

Bu çalışma, makâme'nin ne olduğu, nasıl bir süreç sonucu edebi bir tür haline geldiği, türün yapısal özelliklerinin neler olduğu sorularına verilen cevapları müteakiben, makâme türünde de eser vermiş olan XV. yy İslâm bilgini Celâleddin es-Suyûfî'nin kısa yaşam öyküsünü sunacak ve onun Edebi-Tıbbi Makâmeleri'nin tam metin halinde Türkçe'ye çevirisini içerecektir. Son bölümde ise söz konusu eserin yapısal çözümlemesine çalışılarak, aynı başlık altında yazılmış türdeşlerinden farklarına odaklanılacak ve es-Suyûfî'nin eseriyle makâme sanatına getirdiği yenilikleri tartışacaktır

ABSTRACT

This study is aimed at examining the Maqamah by the 15th century Islamic scholar Jalaluddin al-Suyuti. It is introduced with a brief presentation on maqamah as a literary genre, followed by another brief presentation on the life and works of al-Suyuti. At the hardcore of the study, a Turkish translation the Maqamah by al-Suyuti is presented. Finally, the Maqamah by al-Suyuti is briefly discussed in terms of its literary significance and its place among the huge body of works of al-Suyuti.

KAYNAKÇA

Allen, Roger, *The Arabic Literary Heritage*, Cambridge University Press, 1998

Ayyıldız, Erol, “Makâme” Maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. XXVII, Ankara 2003

Brockelmann, Carl, “Makâme” Maddesi, *The Encyclopedia of Islam*, c. VI, Leiden 1991

_____, “El-Hemezânî” Maddesi, *MEB İslam Ansiklopedisi*, Anadolu Üniversitesi G.S.F. Yayınları, c. VII, Eskişehir 1997

_____, *GAL Supplement*, Leiden 1937, c. I.

Dayf, Şevkî, *El-Mağâmât*, Dâru'l-Ma‘rife, Kahire (h.)1119

Drory, Rina, *Encyclopedia of Arabic Literature*, (Ed. J.S.Meisami, P.Starkey), Routledge, c. II, London 1988

El-Fâhûrî, Hânnâ, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, Daru'l Cîl, Beyrut 1986

Eliaçık, Muhittin, “Fuzûlî'nin Sıhhat u Maraz'ında Ahlât-ı Erbaanı İşlenişi ve Bir Tıp Eseri Terceme-i Hulâsa-iTıb İle Mukayesesi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, XXVII (Bahar 2010)

Er, Rahmi, *Bediüzzamân El-Hemezânî'nin Makâmeleri*, MEB Yayınevi, Ankara 1991

Erdemir, Ayşe Demirhan, “Ahlât-ı Erba‘a” maddesi, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. II.

Es-Suyûfî, Celâleddin, *Husnu'l-Muḥâḍara fî Ahbâr Mısr ve'l-Kâhire*, Dâr İhyâ el-Kutub el-'Arabiyye, c. I, Kahire, 1968

_____, *Maḳâmâtu's-Şuyûfi el-Edebiyye ve't-Ṭibbiyye*, (Haz. Dr. Ahmed eṭ-Ṭavîlî), Dâr Sehnûn, Tunus, 1988

Kaya, Murat, “*Zemahşeri'de Tasavvufi Kavramlar (Makamat Örneği)*”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006

Kılıç, Hulusi, “Harîrî” maddesi, *TDVİA*, İstanbul 1997, c. XVI.

Murâdî, Muhammed Hâdî, “*Fennu'l-Mâḳâme: en-neş'e ve't-taṭavvur*”, *et-Turâsu'l-'arabî*, VI, 123-134.

Rescher, Oskar (Osman), *Die Maqamen des Sojuti (I-VI)* Beiträge zur Maqamen-Literatur Heft.8, Kirchain N.-L., Buchdruckerei für fremde Sprachen Max Schmersow 1918, Osnabrück 1980

Sartain, Elisabeth, *Celaleddin Suyûfi Hayatı ve Eserleri*, (Çev: Hasan Nureddin), Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2002

Stewart, Devin, *Arabic Literature in Post-Classical Period*, (Ed.R.Allen, D.S.Richards), Cambridge University Press, 2008

Yıldız, Şevket, “Endülüs Bilim Hayatında Yahudiler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVIII/I (2009), 509-528.

http://www.diyanet.gov.tr/kuran/Kuran_Meali/KURAN.pdf , (11.05.2011)

<http://tr.wikipedia.org> İslam Tıbbı Maddesi, (01.02.2011)

EK – 1 MAKÂMELERİN ARAPÇA METNİ

المقامات

[1] مقامك الزينى حنين (1)

حدّثنا الرّيان ، عن أبي الرّيحان ، عن أبي الورد أبان ، عن بلبل الأغصان ، عن ناظر الانسان ، عن كوكب البستان ، عن وابل الهتان ، قال : مررت يوما على حديقة خضراء (2) نضرة أنيقة ، طولها وديقة ، وأغصانها وريقة ، وكوكبها أبدى بريقه ، ذات ألوان وأفنان ، وأكمام وأكنان ، وإذا بها أزرار الأزهار مجتمعة ، وأنوار الأنوار ملتمة ، وعلى منابر الأغصان أكابر الأزهار ، والصبا تضرب على رؤوسها من الأوراق الخضرة بالمزاهر ، فقلت لبعض من عبر ، ألا تحدّثني ما الخبر ، فقال : إنّ عساكر الرّياحين قد حضرت ، وأزاهر البساتين قد نظرت لَمّا نضرت ، واتفقت على عقد مجلس حافل ،

(1) عنوانها في (ح) المقامة الوردية . وتعرف أيضا بمقامة الأزهار .

(2) ساقطة من (ح) .

(3) في الأصل الأزاهر .

لاختيار من هو بالملك أحقّ وكافل ، وها أكابر الأزهار (3) قد
صعدت المنابر ، ليدي كلّ حجّته للتناظر ، ويناضر من بين أهل
المناظر ، في أنّه أحقّ أن يُلحظ بالتواظر ، من بين سائر الرياحين
التواضر ، وأولى بأن يتأمّر على البوادي منها والحواضر ، فجلست
لأحضر فصل الخطاب ، وأسمع إلى ما يأتي به كلّ من فنون الحديث
المستطاب ، فهجم الورد بشوكته ، ونجم من بين الرياحين معجبا
بإشراق صورته ، [وإخراق صولته] (4) ، وقال :

خطاب الورد

بسم الله المعين ، وبه نستعين ، أنا الورد ملك [2] الرياحين ،
والوارد منعيّشاً للأرواح ومتاعاً لها إلى حين ، ونديم الخلفاء
والسلاطين ، والمرفوع أبداً على الأسرة لا أجلس على ترب ولا
طين ، والظاهر لوني الأحمر على أزهار (5) البساتين ، والأشرف (6)
من كل ريحان فخرا ، بأني خلقت من عرق المصطفى وجبريل
والبراق ليلة الإسرا (7) ، والمظفر بقوة الشوكة والصولة ،

(4) الزيادة من (ح) .

(5) (ح) : أزاهير .

(6) (ح) : وأشرف .

(7) جاء في « المقاصد الحسنة » للسخاوي أنّ هذا القول لا يصحّ وهو مبنيّ على حديث منقول
هو : الورد الأبيض خلق من عرق ليلة المعراج والورد الأحمر خلق من عرق جبريل والورد
الأصفر من عرق البراق ، وكذلك على حديث آخر ضعيف عن أنس قال صلى الله عليه وسلم : لما عرج بي
إلى السماء بكت الأرض من بعدي فنبت اللصف من بكائها ، فلما إن رجعت قطر من عرقي
على الأرض فنبت ورد أحمر ، ألا من أراد أن يشمّ رائحتي فليشمّ الورد الأحمر
(ص 130—131) .

والمنصور على من نأى لأتني صاحب الدولة ، والعزير عند الناس ،
 والمودود بين الجلاس، للإيناس ، والعاذل في المزاج ، والصالح في
 العلاج ، أسكن حرارة الصّفراء وأقوي الباطن من الأعضاء وأطيب
 رائحة البدن ، ومن شمّ مائي [وبه غُشي أو صداع حار سكن] (8)،
 وأقوي المعد ، وأفتح من الكبد السّد ، وأنفع الأحشاء ، وأقوي
 الأعضاء ، أنا ومائي ودهني كيف شاء ، وأبرد أنواع اللّهب الكائنة
 في الرّاس ، وربّما استخرجها منه بالعطاس ، وأنبت اللّحم في العروق
 العميقة (9) ، وأقطع الثآليل كلّها إذا استعمِلت أزراري سحيقة ،
 وأنفع من القلاع (10) والقروح ، وأنا بعطرتي ملائم لجوهر الروح ،
 وشمّي نافع من البخار ، مسكن للصداع الحار ، وبزري نافع للثة
 الفم ، وأقماعي (11) تقطع الإسهال ونفث الدم ، ومائي يسكن عن
 المعدة حرّاً ، وينفع من التهاب المرّة الصّفرا ، وشرابي يُطلق الطّبيعة
 القويّة ، وينفع من الحميات الصّفراوية ، وإذا شرب مائي بالسكر
 الطبرزد (12) قطع العطش من المادة ، ونفع أصحاب الحمى
 الحادّة ، وإذا ضمّدت العين بورقي الطريّ نفع من انصباب المواد ،
 ومطبوخي طريّاً ويابساً ينفع من الرمّد [3] بالضمّاد ، ومطبوخ يابسي
 صالح لغلظ الجفون ، ومسحوقه إذا ذرّ في فراش المجدور أو

(8) عن (ج) والغشي : ما يغشي الفهم ويفقد الحس والحركة .

(9) في الأصل : العميقة والقراءة من (ح) .

(10) القلع والقلاع : ما يكون على جلد الأجر كالفشر .

(11) الأقماع : ج قمع : طرف الذنب .

(12) الطبرزد : كلمة فارسية ، السكر الأبيض الصلب .

المحسوب نفع من العفون ، ومن تجرّع من مائي يسيرا ، نفع من الغشي والخفقان كثيرا ، ودهني شديد النفع للجراحات ، وفيه مآرب كثيرة لذوي الحاجات ، وأنا مع ذلك جلد صبار ، أجري مع الأقدار ، إذا صُليْتُ بالنار ، وكفى بي رفعة على الأقران ، أن لفظي مذكور في القرآن ، في قوله تعالى في سورة الرحمان : ﴿ فَإِذَا انشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴾⁽¹³⁾ ، وقد حمّاني أمير المؤمنين المتوكل⁽¹⁴⁾ كما حمى شقائق النعمان ، وهذا تقليد من الخلافة بالمسك على سائر الرياح ، ولي من بينهم ابنٌ يخلفني في الحكم إذا غبتُ طولَ الزمان ، فلهذا رفعت من الأغصان الأشاير⁽¹⁵⁾ ، ودقت على⁽¹⁶⁾ داراتي البشاير ، وأعلمت بي⁽¹⁷⁾ وقال في الشاعر⁽¹⁸⁾ :

للورد عندي محلٌّ ورتبة لا تمُلُّ
كلّ الرياحين جند وهو الأمير الأجلُّ
إن جاء عزّوا وتاهوا حتى إذا غاب ذلُّوا

(13) قرآن : سورة الرحمان ، الآية 37 .

(14) جعفر بن محمد المنعم الملقب بالمتوكل على الله ، ولد ببغداد سنة 206 هـ وبويع سنة 232 هـ وتوفي سنة 247 هـ . كان لا يرى الورد إلا في مجلسه ، كان يقول : أنا ملك السلاطين والورد ملك الرياحين وكلّ منّا أولى بصاحبه .

(15) في الأصل : الستاير .

(16) (ح) : من .

(17) في الأصل : وأعلمت في .

(18) هو ابن سكرة ، انظر الملاحظة رقم 4 في الملحق .

وقال آخر :

ملك الورد أضحي في جيوش من الأزهار في حُللٍ بهيَّة
فوافته الأزهارُ طائعاتٍ لأن الورد شوكته قويَّة (19)

خطاب النرجس⁽²⁰⁾

فقام النرجس على ساق، ورمى الورد منه بأحداق ، وقال : لقد
تجاوزت الحدَّ يا ورد ، وزعمت أنك جمع في فرد ، إن اعتقدت
أنَّ لك بحمرتك فخرة ، فإنها منك فجرة ، قال النبي ﷺ :
« الشيطان يحبُّ الحُمرة فأياكم والحمرة ، وكلُّ ثوب ذي شهرة » ،
وإن قلت أنَّك نافع في العلاج ، فكم لك في منهاج الطبِّ من هاج ،
ألست الضارَّ للمزكوم ، المعطَّش لمحروور الدِّماغ عند الشَّموم ،
المضعف للباه ، القائم بلا انتباه ، أتغترُّ ببردك القشيب ، وأنت الجالب
للمشيب ، فأحفظ بالصِّمت حرمتك ، وإلا كسرتُ بقائم سيفي
شوكتك ، ويكفيك ، قول ابن الرومي فيك :

يا مادح الورد لا ينفك من غلظه

ألست تنظر في كَفِّ ملتقطه؟

كأنه سرم بغل حين سَكْرَجَهُ

عند البراز وباقي الرّوث في وسطه (21)

(19) انظر البيت أسفله في الملحق مع اختلاف في البيت الثاني : فجاءته عوضا عن فوافته .

(20) انظر هذا الخطاب والذي يليه في مقامة الملحق مع ما يقتضيانه من ملاحظات .

(21) انظر الملاحظة رقم 8 على المقامة في الملحق ، سكرجه جاءت أبرزه في النص الأول ،
والسكرجة : فارسية ، الصحيفة التي يوضع فيها الأكل .

ولكن أنا القائم لله في الدياجي على ساقبي ، الساهر طول الليل
في عبادة ربي فلا تطرف أحداقي ، وأنا مع ذلك المعّد للحروب ،
المدعوّ عند تزامم الكروب ، ألا ترى وسطي لا يزال مشدودا ،
وسيفي لا يزال مجرودا ، وأنا فريد الزمان ، في المحاسن والإحسان ،
ولهذا قال في كسرى أنو شروان : « التّرجس ياقوت أصفر ، بين
درّ أبيض على زمرد أخضر » ، وأنا المشبه بي عيون الملاح ،
والمقرون في مهمات الأدواء بالصّلاح ، أنفع غاية النّفع ، من داء
الثّعلب والصّرع ، وقد روي في حديث راويه غير مقلّ ولا مفلس :
« شُمُوا التّرجس فإنّ في القلب حبة من الجنون والجذام والبرص لا
يقطعها إلا شمّ التّرجس » .

وفي أصلي قوّة تلحم الجراحات العظيمة ، وتنفع ذكرّ العنين
وتجيد تقويمه ، وشمّي ينفع من وجع الرأس والزكام البارد ، وفي
تحليلي قوى لمن هو له قاصد ، ودهني نافع لأوجاع العصب
والأرجام ، وأوجاع المثانة والأذن والصّلب من الأورام ، ولو لا
اشتهاري بالنّفع من الجوى ، ما أكثر النّحاة التّمثيل بقولهم نرجس
الدوا ، ومن الدليل على صلاحه ، أنّ أبا نواس غفر له بأبيات قالها
في امتداحي :

تأمل في رياض الأرض وانظر إلى آثار ما صنع المليك
عيون من لجين شاخصات بأحداق كما الذهب السبيك
على قضب الزبرجد شاهدات بأنّ الله ليس له شريك
ولقد أحسن ابن الرومي حيث قال ، مبيّنا فضلي على كل حال :

أيها المحتجُّ للورد بزُورٍ ومحال
ذهب النَّرجس بالفضل فأُ نصف في المقال
لا تقاس الأعينُ التَّجلُّ بأسرام البغال

خطاب الياسمين

فقام الياسمين ، وقال : آمنت بربِّ العالمين ، لقد تجاسرت يا
نرجس⁽²²⁾ ، وأكثرك رجس نجس ، وأنت قليل الحرمة ، واسمك
مشمولٌ بالعجمة ، وكيف تطلب الملك وأنت بعد قائم مشدود
الوسط في الخدمة ، رأسك لا يزال منكوس ، وأنت المهيج للقيء
المصدع من المحرورين الرُّؤوس ، تسقط الجنين ، ولا ترثي
للحزين ، أصفر من غير علة ، مكسوُّ أحقر حلة ، ويكفيك قولُ بعض
واصفيك :

أرى النَّرجس الغضَّ الزكيَّ مشمراً
على ساقه في خدمة الورد قائم
وقد ذلَّ حتى لفَّ من فوق رأسه
عمائم فيها لليهود علائم

ولكن أنا زَيْنُ الرِّياض ، والموسوم في الوجه بالبياض ، والبياض
شطرُ الحسن كما ورد ، وأنا ألطف من وُرد جاء وُرد ، وجاء ذكري
في حديث فاح بنشره ، إنَّ قارئ القرآن يؤتى بياسمين الجنَّة في

---

(22) في الأصل غير واضح .

قبره ، فحديثي أصدقُ من حديثك سندا ، ونشري أعبق من نشرك صباحا وندا ، فأنا أحقُّ بالملك منك منصورا ومؤيدا ، وأنا النافع من أمراض العصب الباردة ، والملطف للرطوبات الجامدة ، والصالح للمشائخ القاعدة ، أنفع من اللقوة والشقيقة والزكام ، ومن وجع الرأس البلغمي والسوداوي وأقطع نزع الأرحام ، ودهني نافع من الفالج ووجع المفاصل ، ويحلل الإعياء ويجلب العرق الفاضل ، يقول لي لسان الحال : لست الهزيل مقام الياسمين ، ويشهد لسان الأثغ بأنِّي الدرُّ الغالي إذا قال يا ثمين ، وقال بعض البلغاء فيّ :

أنا الياسمين الذي لطفتُ فملت المنى
فريحي لمن قد نأى وعيني إلى من دنا
وقد شرفتُ حضرتي بصبري على من جنى

خطابُ البان

وقال البان ، وأبدى غاية الغضب وأبان ، وقال : لقد تعدّيت يا ياسمين طورك ، وأبعّدت في المدى غورك ، وكونك أضعف الكون ، وكثرة شمك تصفر اللون ، وإذا سحِق اليابسُ منك ورُضَّ ، وذُرَّ على الشَّعر الأسود ابيض ، وإذا قُسم اسمك قسمين ، صار ما بين يأس ومين ، وإن ذكرت نفعك ، فأنت كما قيل لا تساوي جمعك ، ولقد صدق القائل ، من الأوائل :

لا مرحبا بالياسميننا وإن غدا في الروض زينا
صحفتُ فوجدته متضمنا يأسا ومينا

ولكن أنا ذو الاسمين ، والظافر من الأصل والفرع بالقسمين ،
والقريب من الباز ، والمضروب بقدي المثل في الاهتزاز ، أزهارى
عالية، وأدهانى عالية، وقد ألبست خلعة من السنّجاب (23) ، واتّفق
على فضلي الأنجاب ، أنفع بالشّم من مزاجه حار ، وأرطّب دماغه
وأسكّن صداعه الكائن من البخار ، ودهني نافع لموضع كلّ وجع
بارد ، وتحت ذلك صُوّر كثيرة الموارد ، من الرأس والأذن والضررس
وفقار المفلوج والمجدور ، والمعدة والكبد والطحال وكل عصب
بالصلابة مقصور ، ويكفي في وردى ، قول ابن الوردي (24) :
تَجَادَلْنَا أَمَاءُ الزَّهْرِ أَزْكَى أَمْ الْخِلَافُ أَمْ وَرْدُ الْقِطَافِ ؟
وعقبى ذلك الجدل اصطلاحنا وقد وقع الوفاق على الخلاف (24)

خطاب النّسرين

فقام النّسرين بين القائمين ، منتصرا لأخيه الياسمين ، وقال :
أتعدّى يا بان على شقيقي ، وأين الغراء من الذهب الديبقي (25) ،
وكيف يفاخر البلّور ، من هو شبيهه بذنب السنّور ، ألم يعرفك الحال ،
قول من قال (26) :

(23) السنّجاب : حيوان تتخذ منه الفراء لونه أزرق رمادي ، ومنه اللون السنجابي .

(24) ابن الوردي : هو عمر بن مظفر ولد في معرة النعمان سنة 691 وتوفي سنة 749 هـ . اشتهر
بلاميته التي أولها :

اعتزل ذكر الأغاني والغزل وقل الفصل وجانب من هزل
(24م) الخلاف : صنف من شجر البان أو الصفصاف .

(25) عن (ح) ، في الأصل : وأين الفراء من الذهب الديبقي ، والديبق والدابوق والديبوقاء : غراء
أخضر اللون ينشر على قضبان توضع في الأشجار فينخدع الطير بها ويجثم عليها فلتصق به
ويصطاد .

(26) نسيهما السيوطي في « حسن المحاضرة » ج 2 ، ص 231 إلى أبي حنك الشاعر قالهما في
هجاء القاضي شمس الدين بن خلكان ، و عجز البيت الثاني : قاضي القضاة فنفت أذناها .

لله بستان حللنا دوحه في جنة قد فتحت أبوابها
والبان تحسبه سنايبررات بعض الكلاب فنفتت أذناها

لكن أنا زين البستان ، وفي من الذهب والفضة لوان ، أنفع من
أورام الحلق واللوزتين ووجع الأسنان ، ومن برد العصب والدوي
والطنين في الآذان ، وأفتح ما يسد به المنخران ، وأقتل الديدان ،
وأسكن القيء والفواق ، وأقوي القلب والدماغ على الاطلاق ، وأحلل
الرياح من الصدر والراس ، وأخرجها منها بالعطاس ، وينتفع بي
أصحاب الميرة السوداء وبني غاية الانتفاع ، والبري مني إذا لطح به
الجبهة سكن الصداع ، وإذا تدلك في الحمام بماء مني استحق ،
طيب رائحة البدن والعرق ، وإذا شرب من مجففي نصف مثقال ،
منع إصراع الشيب على التوالي ، ودهني يحلل أوجاع الأرحام الكائنة
بردا ، وينفع من الشوصة ⁽²⁷⁾ العارضة من سوء المزاج والبلغم
والميرة السوداء ، ويكفيك من المعاني ، قول من عناني :

[8] ما أحسن التسرين عندي وما أملحه مذ كان في عيني
زهرا إذا ما أنا صحفته وجدته بشري ويسرين

خطاب البنفسج

فقام البنفسج وقد التهب ، ولاحت عليه زرقة الغضب ، وقال :
أيها التسرين ، لست عندنا من المعدودين ، ولا في الصلاح من

---

(27) الشوصة : وجع في البطن أو ريح تعقب في الأضلاع ، وطبيا ورم في حجاب الأضلاع تحت
الحجاب الحاجز يحدث منه وجع لا يقدر العليل معه أن يتحرك ولا ينام على شكل من الأشكال .

المحمودين ، لأنك حارٌّ يابس إنما توافق المبرودين ، ولا تصلح إلاً
للمشائخ المبلغمين ، وأنت كثير الإذاعة فلست على حفظ الأسرار
بأمين ، ويُعجبني ما قاله فيك بعض المتقدمين :

ولم أنس قول الورد : لا تركنوا إلى

معاهدة النسرين فهو يمين

ألا تنظروا منه بنانا مخضبا

وليس لمخضوب البنان يمين

ولكن أنا اللطيف الذات ، البديع الصفات ، المشبه بزرق
اليواقيت ، وأعناق الفواخيت⁽²⁸⁾ ، ومزاجي رطب بارد ، ومنافعي
كثيرة الموارد ، أولد دما في غاية الاعتدال ، وأنفع الحار من الرمد
والسعال ، وأسكن الصداع الصفراوي والدموي لمن شم أو ضمّد ،
وألين الصدر وأنفع من التهاب المعد ، وأنفع من ورم العين ومن كل
ورم حار ، ومن نتوء المقعدة إذا تُضمّد⁽²⁹⁾ بي على التكرار ،
وشرابي لذات الجنب والرئة والكلية والسعال ، والشوصة ويدر البول
محللا ويابس يسهل للصفراء لئسهل غاية الاسهال ، والمربى مني
بالسكر يلين الحلق والبطن وينفع من السعال ، وورقي طلاء جيد للجرب
الصفراوي والدموي ، وزهري ينفع من النزلات الصدرية والزكام
القوي ، وإذا شرب بالماء نفع من أم الصبيان وهو الخناق ، أو سفه
من به إطلاق صفراوي لداغ أحدر بقيّة الخلط وقطع الإطلاق⁽³⁰⁾.

(28) (ح) : اليواقيت ... الفواخت ، والأصح فواخت .

(29) (ح) : ضمدت .

(30) في الأصل ابهام والقراءة من (ح) .

وكفاني شرفا بين الإخوان ، ما رُوي عن سيّد ولد عدنان ، أنّ دهنِي سيّد الأدهان ، بارد في الصّيف حارّ في الشتاء فهو صالح في [كلّ] ⁽³¹⁾ الأزمان ، وذلك لأنّه يسكّن القلق ، وينوم أصحاب الأرق ⁽³²⁾ ، وينفع مع المصطكى ⁽³³⁾ من الورم الصفراويّ بين أصابع الانسان ، ويجذب الصّداع من الرأس إذا دهن به الرّجلان ، ويُلين صلابة المفاصل والعصب ⁽³⁴⁾ وهو طلاء جيّد للجرب ، ويعدّل الحرارة التي لم تتعدّل، ويسهّل حركة المفاصل فتسهّل، وينفع سعوطا ⁽³⁵⁾ من الصّداع الحار ، ويحفظ طلاء صحة الأظفار ، وينفع من الحرارة والحرقة التي تكون في الجسد ، ويصلح من الشعر المنتثر دهنًا ما فسد ، وإذا قُطر في الإحليل ⁽³⁶⁾ سكّن حرّته وحرقة المثانة ، وينفع من يُيس الخياشيم فتجلّى الخالق الباري سبحانه .

وإذا تُحسّي منه في الحمّام وزن درهمين ، نفع من ضيق النّفس على الريق فلا مين ، وإذا حُلّ فيه شمع مقصور أبيض ودهن به صدر الأطفال ، نفعهم منفعة قوية من السّعال ، وروي عن ابن أبي حاتم وغيره عن الإمام الشّافعي صاحب المذهب ⁽³⁷⁾ أنه قال : « لم أر

(31) الزيادة عن (ح) .

(32) في الأصل ابهام والقراءة من (ح) .

(33) المصطكى : بفتح الميم ورفعها وكذلك المصطكاء ، كلمة يونانية الأصل شجر له ثمر يميل طعمه إلى المرارة يستخرج منه سمغ يعللك .

(34) (ح) : المفاصل العصبية .

(35) سعط الدواء سعطا : أدخله في أنفه .

(36) (ح) : إحليل .

(37) ابن أبي حاتم : محمد بن إدريس بن المنذر بن داود بن مهران التميمي الحنظلي الرازي حافظ الري ، توفي سنة 327هـ ، وهو أبو محمد عبد الرحمان له مسند في ألف جزء . وله كتاب علل الحديث والمراسيل وآداب الشافعي ومناقبه وأصل السنة واعتقاد الدين والرد على الجهمية .

للوباء أنفع من البنفسج يُدَهَن به ويُشْرَب « ، ومنافعي لا تحصى ،
وما أودعه خالقي في لا يستقصي ، وبني تُعَطَّر الجُيُوب (38) ، ويُشَبَّه
بي عذارُ المحبوب ، وأنا مع ذلك حسنُ الفال ، بديعُ الجمال ، من
رآني آذَنَ بالانشراح ، وتفاءل بالانفساح ، ألا تسمع قول من باح ،
وصاح (39) :

يا مهدياً لي بنفسجاً أرجأ يرتاح صدري له وينشرح
بشّرني عاجلاً مصحّفه بأن ضيق الأمور ينفسح

خطاب التيلوفر

فقام التيلوفر على ساق ، وحشد الجيوش وساق ، وأنشد بعد
إطراق :

بنفسج الروض تاه عجباً وقال : طيبي للجو ضمخ
فأقبل الزهر في احتفال والبان من غيضة تنفخ

ثم قال : أيها (40) البنفسج بأيّ شيء تدعي الإمارة ، وتطاولع
نفسك والنفس أمارة (41) ، وأكثر ما عندك أنك تشبه بالعدار ، وبالنار ،

والشافعي هو محمد بن إدريس بن العباس أبو عبد الله أحد الأئمة الأربعة ، إليه ينسب المذهب
الشافعي ، ولد في غزة سنة 150 وتوفي بمصر سنة 204 هـ ، له ديوان شعر وتصانيف كثيرة
منها كتاب الأم في الفقه في سبعة مجلدات والمسند في الحديث وأحكام القرآن والسنة والرسالة
واختلاف الحديث وأدب القاضي .

(38) ج جيب : طوق القميص .

(39) بيتان قالهما عبيد الله الميكالي ، انظر ملاحظة رقم 35 على المقامة الأولى ، عجز البيت الثاني
جاء هكذا : بأن ضيق الأمر ينفسح .

(40) ساقطة من (ح) ، والبيتان السابقان وردا في « حسن المحاضرة » ج 2 ، ص 224 .

(41) اقتباس من القرآن الكريم : « وما أبرئ نفسي إن النفس لأمارة بالسوء » سورة يوسف، الآية 53 .

في الكبريت ، وحاصل هذين يرجع إلى أشنع صيت ، وما من نفع ذكرته [عنك] (42) إلا وأنا أفعل مثله وأكثر ، وأنا أحرى بسلامة العاقبة منك وأجدر .

من شرب اليابس منك ولده قبضا على القلب ، وَرَبَا (43) في معدته وأمعائه وأحدث له الكرب ، وانحلالك يطفىء المادة ، لا سيما لمن به حُمَّى حادة ، ومرباك يُسْقِطُ الشَّهْوَةَ ، ويُرِيحِي المَعِدَةَ من (44) القوَّة ، وقد كفانا مؤونة الردِّ عليك، وحذّرنا من القرب منك، والإصغاء إليك، [من] قال (45) :

أعليّ يفتخرُ البنفسجُ جاهلا وإليّ يعزى كلُّ فضلٍ ييهر
وأنا المحبُّ للقلوب زمانه وبمقدمي أهل المسرة تُفخر
[وقال الحاكي ، عن الورد الباكي :

عاينت ورد الرّوض يلطم حدّه ويقول وهو على البنفسج مُحَنَّق
لا تقربوه وإن تَضَوَّع نشره مَا بَيْنَكُمْ فهو العدوُّ الأزرق] (46)

[10] ولكن أنا اللطيف الغوّاص ، الكثير الخواص ، أسكن الصداع الحار ، وأذهب بالأرق والأسهار ، وشرابي شديد الاطفاء ، بعيد عن

(42) الزيادة من (ح) .

(43) (ح) : وربّي .

(44) في الأصل : على .

(45) في الأصل : فقال ، ويبدو نقص في التعبير .

(46) ساقطان في الأصل ، مثبتان في (ح) . وقد جاءت نسبتهما إلى ابن تميم في كتاب « نزهة الأنام في محاسن الشام » (ص 79-80) . انظر الملاحظة في الملحق .

الاستحالة إلى الصّفراء ، صالح لأصحاب الحميّات الحادة ، نافع من السّعال والشوصة ويس المادة ، ويُشْرَب للاحتلام لمن أراد إسكانه ، وبزري وأصلي نافعان لوجع المثانة ، وأنا أشدُّ من البنفسج ترطيبا ، وأبعد عن ضرره بالمعدة وأدنى إليه طيبا ، وما أحسنَ ما قال فيّ ، بعض واصفيّ (47) :

يرتاح للنيلوفر القلب الذي لا يستفيق عن الغرام وجهده
والورد أصبح في الرّوائح عبده والنّرجس المسكي خادم عبده
يا حسنه في بركة قد أصبحت محشوّة مسكا يُشابُ بندّه

ومني صنف يقال له البشّنين ، يشابهني في التّكوين ، لا في التّلوين ، يحدث عند إطباق التّيل ، وله في منافع الطبّ تنويل ، دهنه محمود في البرسام (48) ، إذا تسعّط به ذو الأسقام ، وأصله البيارون يزيد في الباءة (49) الكثير ، ويُسَخّن المعدة ويُقوّيها ويقطع الزّحير (50) ، وقد أنشدَ فيه ، من أراد أن يُوصله حقّه ويوفيه :

---

(47) هو ابن الرومي كما ورد في « حسن المحاضرة » ج 2 ، ص 227 . هو أبو الحسن علي بن العباس بن جريج ، مولى عبد الله بن عيسى بن جعفر المنصور ، توفي سنة 283 أو 284 هـ . رتب ديوانه أبو بكر الصولي . وجاءت النسبة إلى العلاء بن أيك الدمشقي في كتاب « نزهة الأنام » (ص 107) .

(48) البرسام : التهاب في الحجاب الذي بين الكبد والقلب .

(49) (ح) : الباه . دائما ترد هذه الكلمة في (ح) على هذه الصيغة ، والباءة : التزوج ويطلق أيضا على الجماع . والباءة في الأصل المنزل لأنّ من تزوّج امرأة بوأها منزلا وقيل لأنّ الرّجل يتبوأ من أهله أي يتمكّن كما يتبوأ من منزله .

(50) الزّحير : من زحرت المرأة عند الولادة تنفست بأثني واضطراب ، أو أجهدت في دفع الجنين فأهدت صوتا كالأثني وهو الأشهر .

وبركة بغدير الماء قد طَفَّحَتْ
بها عيونُ من البَشِينِ (51) قد فُتِحَتْ
كأنها وهي تزهو في جوانبها
مثل السماء وفيها أنجم سَبَّحَتْ

خطاب الآس

فقام الآس وقد آستعد ، وقال : لقد تجاوزت يا نيلوفر الحد ،
ألست المضعف للباه ، الجالب للإنسان صفة الشَّيخوخة في صباه ،
تُرْخي الذَّكر وتجمد المنى ، وتنغص على المتزوِّجين العيش الهني ،
ولقد عرفك ، من قال حين وصفك (52) :

ونيلوفر أبدى لنا باطناله مع الظاهرِ المخضَّرِ حمرةً عندم
فشبهته لما قصدت هجاءه بكاسات حجامٍ بها لوثةُ الدَّم

ولكن أنا أحقُّ بالحجَّة المبيِّنة ، فقد أخرج ابن أبي حاتم وابن
السنني وأبو نعيم عن ابن عباس : « أوَّل شيء غرس نوح الآس حين
خرج من السفينة » (53) ، وهذه حجَّةٌ على الاستحقاق قويَّة ، لأن

---

(51) البشِين : نبات يشبه النيلوفر له رائحة زكية يتخذ منه دهن ومعلوم أن النيلوفر ضرب من النبات
ينبت في المياه الراكدة .

(52) هو الوجيه بن الذروي كما جاء في « حسن المحاضرة » : ج 2 ، ص 225 .

(53) ابن السنني : أبو بكر أحمد بن محمد بن إسحاق بن إبراهيم الدينوري ، ابن السنني نسبة إلى
السنة صاحب النسائي ، توفي سنة 363 أو 364 هـ له كتاب الطب النبوي . وأبو نعيم هو
الحافظ أحمد بن عبد الله الأصبهاني المتوفى سنة 430 هـ له كتاب « حلية الأولياء وطبقات
الأصفياء » في تاريخ نساك المسلمين وهو يقع في عشرة مجلدات طبع بمصر سنة 1932 .

الأولية نوع من الأولوية ، ثم يعتضد هذا القياس ، بما أخرج ابن السني وأبو نعيم عن ابن عباس ، قال : « أهبط آدم من الجنة بسيّدة ريحان الدنيا الآس » ⁽⁵⁴⁾ ، وهذا نصّ في المراد قاطعٌ للالتباس ، وأنا المقوِّي للأبدان ، الحابسُ للإسهال والعرق وكلّ سيلان ، المنشّفُ من الرُّطوبات المانع من الصّنان ، المسكّن [11] للأورام والحمرة والشويّ ⁽⁵⁵⁾ والصدّاع والخفقان ، إذا دُقَّ ورقي الغضّ وضرب بالخلّ على الرأس قطع الرُّعاف ، وحبّي يقطع العطش والقيء وينفع إذا تدخّنت به المرأة من الإنزاف ⁽⁵⁶⁾ ، ورَمادي يَدْخُل في أدوية التطنثرة ⁽⁵⁷⁾ ، ودهني لحرّق النّار وشقاق المعدة والبثرة ، وليس في الأشربة ما يعقل [وينفع] ⁽⁵⁸⁾ السّعال والرّئة غير شرابي ، وإذا اتخذ من قضباني حلقة وأدخل فيها الخنصر سكّنت ورم الأرابي ⁽⁵⁹⁾ ، وأنا الباقي على طول الرّمان ، وقال في بعض الأعيان :

أما ابن عبّاس فهو عبد الله بن عباس بن عبد المطلب القرشي الهاشمي الصحابي الجليل ولد بمكة سنة 3 ق . هـ وتوفي بالطائف سنة 68 هـ . له في الصحيحين وغيرهما 1660 حديثاً ، ينسب إليه تفسير للقرآن .

(54) انظر ملاحظة 27 في الملحق .

(55) في الأصل : الشر . أصلحنا عن (ح) .

(56) في الأصل : تدحت .

(57) في الأصل : الطنفرة ، في (ح) : الظفرة ، والطنثر : من طنثر الرجل : تثقل جسمه من أكل الدسم .

(58) ساقطة في الأصل مثبتة في (ح) .

(59) الأرابي : ج أرب ، الأعضاء .

الآس سيّدُ أنواع الرياحين في كل وقت وحين في البساتين
يبقى على الدهر لا تبلى نضارته من المصيف ولا في برد كانون
وقال آخر :

للاّس فضلُ بقاءه ووفائه ودوامُ منظره على الأوقات
قامت على أغصانه ورقائه كنُصُولِ نَبْلِ جئن مؤتلفات (60)

خطابُ الرّيحان

فقام الريحان وقال : يا آس ، لأجرحتك من جرح ماله من آس ،
ألم يرد فيك من طُرقِ الأيمّة الأعلام ، عن النبيّ عليه أفضل الصلّاة
والسّلام ، أنه نهى عن التخلّل بك والاستياك لأنك تَسْقِي وتُحَرِّكُ
عُرُوقَ الجُذام .

إذا قالت حَذامٍ فصَدَّقوها فإنّ القول ما قالت حَذام

وأنا الوارد في : عليكم بالمرزنجوش (61) فشُمُوهُ فَإِنَّهُ جَيِّدٌ
لِلخُشَامِ (62) ، والمُؤذِن لأصحاب الأرق بالمنام (63) ، والنافع من
الماليخوليا واللقوة وسيلان اللّعب وبرد الأحشاء ، ومن عسر البَوْل

---

(60) ورد البيتان منسوبين إلى الأخطل الأهوازي في « حسن المحاضرة » : ج 2 ، ص 226 ،
والأخطل هو محمد بن عبد الله بن شعيب شاعر في زمن المتوكل العباسي يكنى أبا بكر .
والمتوكل توفي سنة 247 هـ .

(61) هو المردقوش : نبات عطري ذو ورق دقيق وزهر صغير ، له فوائد طبية .

(62) الخشام : سقوط الخياشيم ، عروق في باطن الأنف .

(63) في الأصل (ح) : بالنيام .

والمِعَصَّ وابتداء الاستسقاء⁽⁶⁴⁾ ، ومن الأوجاع العارضة من البرد والرطوبة وأجفَّ رطوبة المَعِدَة والأمعاء ، وأحلَّ النَّفْخَ وأفْتَحَ السَّدَدَ ، وأدِرُّ الطَّمْثَ وأنفع من لسعة العقرب لمن بالحلِّ ضَمَدَ ، ودهني لما يعرض في الرَّحْمِ من الاختناق والانضمام والانقلاب ، ويدخل في الضَّمَّادات للفالج الذي يعرض فيه ميلُ الرَّقَبَة إلى خَلْفَ وفي تشنُّجِ الأعصاب ، وتسكين وَجَعِ الظَّهْرِ والأرْيَبَةِ⁽⁶⁵⁾ ، ويُخْرِجُ المَشِيمَةَ وناهيك بها تبرية ، ومع هذا فأنا المُنَوَّهُ باسمي في القرآن ، في قوله تعالى : ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ ﴾⁽⁶⁶⁾ ، وإن كان الجنسُ في الآية هو المراد ، فقد قصر هذا الاسم عليّ في العرف قصر إفراد .

وقد ورد في الصحيحين عن سيّد بني كنانة : « مثُلُ الفاجر الذي يقرأ القرآن كمثل الريحانة »⁽⁶⁷⁾ وحسبك منِّي في التشبيه ، قولٌ من قال على البديه [12] :

أما ترى الرِّيحانَ أهدى لنا حَمًا حَمًّا⁽⁶⁸⁾ منه فأحيانا

(64) الاستسقاء : في المعنى الطبي هو تجمع سوائل في تجويف أو أكثر من تجاويف الجسد أو في خلاياه .

(65) أرب الرجل : تساقطت أعضاؤه وقطع أربه أي عضوه .

(66) قرآن : سورة الواقعة ، الآية 89 .

(67) ورد في صحيح البخاري في كتاب الأطعمة ، الباب 29 : « مثل المنافق الذي يقرأ القرآن كمثل الريحانة ريحها طيب وطعمها مر ، ومثل المنافق الذي لا يقرأ القرآن كمثل الحنضلة ليس لها ريح وطعمها مر » .

(68) حماحمة : الحبق البستاني العريض الورق . والريحان هو الحبق . وتطلق العرب اسم الريحان على كل نبت له ريح طيبة .

كَأَنَّهُ فِي طَلِّهِ وَالنَّبْدَى زُمُرْدٌ يَحْمِلُ مِرْجَانًا (69)

رَدُّ الْأَسِّ

فَعَطَفَ عَلَيْهِ الْأَسَّ وَقَالَ : يَا رِيحَانُ أَتُرِيدُ أَنْ تَسْوَدَ ، وَأَنْتَ مَشَبَّهَةٌ
بِهَامَاتِ الْعَبِيدِ السَّوْدِ ، أَلَمْ يَغْنُكَ عَنْ مَقْصُورِي ، قَوْلُ الشَّهَابِ
الْمَنْصُورِيِّ (70) :

أَهْلًا وَسَهْلًا بَرِيحَانِنَا كَأَنَّهُ هَامَاتٌ تَكْرُورِي
وَقَالَ آخَرُ :

وَرِيحَانُ تَمِيسُ بِهِ غُصُونٌ يَطِيبُ بِشَمِّهِ لَثْمُ الْكُؤُوسِ
كَسُودَانٍ لِبِسْنِ ثِيَابِ حِزْزٍ وَقَدْ قَامُوا مَكَاشِيفَ الرُّؤُوسِ (70م)

الْحَاثِمَةُ أَوْ الْحَاكِمَةُ بِالْمَلِكِ لِلْفَاغِيَّةِ

قَالَ الرَّائِي :

فَلَمَّا أَبْدَى كُلَّ مَا لَدَيْهِ ، وَقَالَ [مَا] (71) وَرَدَ عَلَيْهِ ، اتَّفَقَ رَأْيِي

---

(69) ورد البيتان في « غرائب التنبهات » ص 92 ، وجاء البيت الثاني هكذا :
تحسبه في ظلِّه والنبدى زمردا يحمل مرجاننا
ووردا منسوين إلى أبي القاسم بن العطار في كتاب « نزهة الأنام في محاسن الشام » (ص 93) .
ووردا كذلك في « حسن المحاضرة » ج 2 ، ص 228 باختلاف في البيت الثاني :
تحسبه في ظلِّه والنبدى زمردا يحمل مرجاننا
(70) (ح) : مفردا أي بيتا واحدا . ولم أقف على ترجمة القائل .
(70م) وردا في « غرائب التنبهات » ص 92 ، و« نهاية الأرب » ج 11 ، ص 254 . في البيت
الأول شرب عوضا عن لثم ، وفي البيت الثاني وقد تركوا عوضا عن وقد قاموا . وجاءا منسوين
إلى ابن عبد ربّه في كتاب « نزهة الأنام في محاسن الشام » (ص 94) وفيهما اختلاف .
والأصوب ما ورد في المقامة .
(71) ساقطة في الأصل ، مثبتة في (ح) .

التأظرين ، وأهل الحَلِّ والعَقْدِ من الحاضرين ، على أن يجعلوا بينهم حَكْمًا عادلا ، يكون لقطع النَّزاع بينهم فَاصِلًا ، فقصدوا رجلا عالما بالأصول والفروع ، حافظا للآثار الموقوف منها والمرفوع ، عارفاً بالأنساب ، مميّزا بين الأسماء والألقاب ، والأتباع والأصحاب ، مديداً الباع ، بسيطاً اليدين في معرفة الخِلاف والإجماع ، خبيراً بمباحث الجدل ، واستخراج مسالك العِلل ، متبحراً في علوم اللّغة والإعراب ، مضطلعا ⁽⁷²⁾ بعلوم البلاغة والخطاب ، محيطا بفنون البديع ، حافظا للشّواهد الشعريّة التي هي أبهى من زَهْرِ الربيع ، شديد الرميّة سديد الإصابة ، إذا فَوَّقَ لَفَنِي الشعر والكتابة ، الشّعْرُ والنظْمُ صوغُ بيانه ، والنثر والإنشاء طوغُ بنانه ، والتاريخُ الذي هو فضيلةٌ غيره فضلةٌ ديوانه .

فلما مَثَّلوا بين يديه ، ووقعت أعينهم عليه ، قالوا : يا فريد الأرض ، يا عالم البسيطة ما بين طولها والعرض ، إننا أخصامٌ بَعَى بعضنا على بعض ، فانظر في حالنا لتكون لنا ذخيرة يوم العَرْض ، واحكم بيننا بالحق ، واقض لأينا بالملك أحق ، فقال : أيتها الأزهار إنني لست كالذي تحاكم إليه العنبُ والرُّطب ⁽⁷³⁾ ، ولا الذي تقاضى إليه المشمشُ والتوتُ والتينُ والعنبُ ⁽⁷⁴⁾ ، إنني لا أقبل الرِّشَا ، ولا

---

(72) في الأصل : مطلقا .

(73) الرطب : ج رطبة ، ما نضج من البسر قبل أن يصير تمرا .

(74) (ح) : ولا التين والعنب .

أطوي على الغل الحشًا ، ولا أميل مع صاحب رشوة ، ولا أستحل من مال المسلمين حسوة ، [13] إنما أحكم بما ثبت في السنة ، ولا أسلك إلا طريقا موصلا للجنة ، فقصوا عليّ الخبر ، لأعرف من فجر منكم ومن برّ .

فلما قصّ عليه كلّ قوله ، وأبدى هينه وهوله ، قال : ليس أحد منكم عندي مستحقًا للملك ، ولا صالحا للانخراط في هذا السلك ، ولكن المليك الأكبر ، والسيد الأبر (75) ، وصاحب المنبر ، ذو النشر الأعطر ، والقدر الأخطر ، السيد الأيد ، الصالح الجيد ، من شاع فضله وانتشر ، وكان أحبّ الرياحين إلى سيد البشر ، واشتمل على ما في الرياحين من الحسنى والزيادة ، وحكم له النبي ﷺ بالسيادة ، وشهد له بها وناهيك منه بالشهادة . فقالوا : أيها الإمام ، أوضح لنا هذا الكلام ، وآرو لنا ما ورد عن النبي عليه الصلاة والسلام ، لتبلغ من أتباعه غاية المرام ، وينقطع الملام (76) .

فقال : روى الطبراني والبيهقي وابن السنّي وأبو نعيم (77)

---

(75) في الأصل : البر ، وفي (ح) : الأبر .

(76) لتبلغ ... الملام : ساقطة من (ح) .

(77) الطبراني : منسوب إلى طبرية الشام صاحب تصانيف كثيرة ، توفي سنة 360 هـ عن أكثر من مائة سنة وهو أبو القاسم سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطر اللخمي الشافعي ، والبيهقي هو صاحب السنن أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي بن عبد الله بن موسى البيهقي نسبة إلى بيهق وهي قرى مجتمعة بنواحي نيسابور ، توفي سنة 458 هـ . وسننه منها الصغرى في مجلدين والكبرى في عشرة مجلدات ، أما ابن السنّي وأبو نعيم فانظر أعلاه ملاحظة رقم 53 .

وغيرهم بالأسانيد العالية، من حديث بُرَيْدَةَ (78) عن النَّبِيِّ ﷺ صلاة متتالية ، أنه قال : « سيّد الرياحين في الدنيا والآخرة الفاغية » ، وروى الطّبراني من حديث ابن عمر (79) : « سيّد ريحان أهل الجنة الفاغية » ، وكفى بذلك سطوعا وروى البيهقي في « شُعب الإيمان » (80) عن أنس بن مالك (81) ، قال : « كان أحبّ الرياحين إلى رسول الله ﷺ الفاغية » (82) وناهيك بذلك .

هذا وفيه منافع للمعالج ، ومن أوجاع العصب والفالج ، ومن الصداع وأوجاع الجنب والطحال ، وإذا جعل في ثياب الصّوف منع السّوس من فسادها بكلّ حال ، ودهنه يُليّن العصب ، ويحلّل الإعياء

(78) بُرَيْدَةُ بن الحصيب بن عبد الله بن الحارث الأسلمي من أكابر الصحابة . توفي سنة 63 هـ ، له 167 حديثا . استعمله النبي على صدقات قومه .

(79) ابن عمر : عبد الله بن عمر بن الخطاب أبو عبد الرحمان ، صحابي شهد فتح مكة ، ولد بها سنة 10 ق. هـ . وتوفي بها سنة 73 هـ . غزا إفريقية مرتين الأولى مع ابن أبي سرح والثانية مع معاوية بن حديج سنة 34 هـ . له في كتب الحديث 2630 حديثا .

(80) إن حديث « سيّد الرياحين في الدنيا الفاغية » زوي في « شعب الإيمان » عن بُرَيْدَةَ وقد ذكره الهيثمي في « مجمع الزوائد » (ج 5 ، ص 35) وسنده ضعيف جدا ، وذكره ابن الجوزي في الموضوعات (ج 3 ، ص 55) انظر : « الطب من الكتاب والسنة » لموفق الدين عبد اللطيف البغدادي : ص 140 وقد جاء في الجامع الصغير للسيوطي عدد من الأحاديث تتعلق بالحناء منها : « شوبوا شيبكم بالحناء فإنه أسرى لوجوهكم وأطيب لأفواههم وأكثر لجماعكم ، الحناء سيّد ريحان أهل الجنة ، الحناء يفصل ما بين الكفر والإيمان » وهو حديث ضعيف ، انظر ص 371—372 من شرح العزيري . وحديث : « عليكم بالحناء فإنه ينور رؤوسكم ويظهر قلوبكم ويزيد في الجماع وهو شاهد في القبر » وهو حديث منكر ، (انظر : شرح العزيري ج 2 ، ص 448—449 .

(81) أنس بن مالك : هو أبو ثمامة أو أبو حمزة صاحب الرسول وخادمه . روى عنه رجال الحديث

2286 حديثا . ولد بالمدينة سنة 10 ق. هـ . وأسلم صغيرا وتوفي بالبصرة سنة 93 هـ .

(82) جاء في مسند أحمد بن حنبل : ج 3 ، ص 153 ، أن رسول الله ﷺ كانت تعجبه الفاغية .

والنَّصَب ، ويوافق الخُنَاق . وكسَّرَ العظام ، والشَّوَصَةَ وأوجاع الأرحام ، وما يَحْدُثُ في الأَرَبِيَّةِ من حَارِّ الأورام ، ويقوِّي الشَّعور وَيَزِينُهَا ، وَيُكْسِبُهَا حَمْرَةً وطيباً ويحسِّنُهَا ، وحنأؤه المسحوق ، ينفع من الأورام الحارَّة والبلغم ويفتَحُ أفواه العروق ، وينفع القروح والقلاع⁽⁸³⁾ ومواضع حرق النَّار ، ومن شرب ماءً نُقِعَتْ فيه حسن ما نعص منه من الأظفار (؟) ، ونفعه من ابتداء الجُذام بالإدمان ، وإذا خُضِبَ بها رِجْلُ المجدور حصل لها منه الأمان ، وإذا ضُمِدَ بها الجبهة والصدغ منع انجلاب⁽⁸⁴⁾ المواد إلى العين ، وإذا شُرِبَ بَزْرُهَا بمِثقال من العسل نفع الدِّماغ بلا رَيْن .

وقد روى التِّرْمِذِي وأبو نعيم عن سلمى⁽⁸⁵⁾ قالت : « ما كان برسول الله ﷺ قُرْحَةٌ ولا نَكْتَةٌ إلا أمرني أن أضع عليها الحناء» ، وروى البَزَّار⁽⁸⁶⁾ وابن السَّيِّ وأبو نُعيم عن أبي هريرة⁽⁸⁶⁾ قال :

(83) القلع والقلاع : ما يكون على جلد الأجر كالقشر .

(84) (ح) : انصباب .

(85) سلمى خادم النبي ﷺ كانت أزواج النبي إذا اغتسلن جمعتها الحديث ، وهي أم رافع زوجة أبي رافع (انظر كتاب الاصابة في تمييز الصحابة : ج 2 ، ص 129) .

(86) البزار هو أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق البصري الحافظ توفي بالرملة سنة 292 ، له مسندان الكبير المعلل وهو المسمى بالبحر الزاخر يبين فيه الصحيح من غيره والصغير ، وأبو هريرة هو عبد الله أو عبد الرحمان الأزدي أسلم يوم خيبر سنة 7 هـ ، كان أعلم الناس بحديث الرسول توفي سنة 57 هـ ودفن بالمدينة . إن حديث : « كان لا يصيب النبي قرحة ... إلا وضع عليها الحناء » رواه ابن ماجه في كتاب الطب ، الباب 29 ، وخبر خضب شعر الرسول بالحناء رواه كذلك ابن ماجه في كتاب اللباس الباب 32 . وحديث : « إن أحسن ما غيَّر به هذا الشيب الحناء والكتم » (وهو حب يشبه الفلفل مهيح للقيء نافع في عضة الكلب إذا خلط بالحناء يقوي الشعر) ، قد رواه الترمذي في كتاب اللباس والنسائي في كتاب الزينة وابن ماجه في كتاب اللباس .

كان رسول الله ﷺ إذا نزل عليه الوحي صُدِعَ فيغْلَفُ رأسه بالحناء ،
وروى البزار حديث « اختضبوا بالحناء فإنه يزيد في شبابكم
ونكاحكم » يعني الوقاع ، وروى ابن السنِّي حديث « عليكم بسيد
الخضاب الحناء يطيب البشرة [14] ويزيد في الجماع » .

والأحاديث في الحث على صبغ الشعر به كثيرة ، وعلى خضاب
أيدي النساء به شهيرة ، وأنا القائل فيه ، لأوصله حقه وأوفيه :

كأنما دوحه الحناء إذ فتحت أنوارها وبدت في عين مرتقب
عروس حسن تجلّت في غلائلها الخضرو قد حليت باللؤلؤ الرطب

قال الراوي (87) :

فلما سمعت الرياحين ، هذه الأحاديث في فضله أطرقوا رؤوسهم
خاشعين ، وذلت (88) أعناقهم لها خاضعين ، ودخلوا تحت أمره
سامعين ، طائعين ، ومدّوا أيديهم له مبايعين ، بالإمرة ومتابعين ،
وقالوا : « لقد كنّا قبل في غفلة عن هذا إنّنا كنّا ظالمين » (89) ،
وتواصوا على إشاعة ما فضّله الله تعالى به وقالوا : ﴿ لا نكتم شهادة
الله إنّنا إذن لمن الآثمين » (90) ، ﴿ وقضي بينهم بالحق وقيل الحمد
لله رب العالمين ﴾ (91) ، والله تعالى الحمد والمنّة (92) .

---

(87) ساقطة من (ح) .

(88) عن (ح) في الأصل : خضعت .

(89) اقتباس من القرآن الكريم ، من سورة الأنبياء ، الآية 97 : « يا ويلنا قد كنّا في غفلة من هذا
بل كنّا ظالمين » .

(90) قرآن : سورة المائدة ، الآية 106 .

(91) قرآن : سورة الزمر ، الآية 75 .

(92) في الأصل : والله الحمد الذي من وتفضل .

[51ب] مَقَامَةُ الطَّيِّبِ (1)

حضر أمراء الطَّيِّبِ ، بين يدي إمام في البلاغة خطيب، فقالوا:
أيد الله مولانا وتولاه ، وأمدّه بالمكارم (2) وولاه ، وأولاه من نعمه
وما أجدره بذلك وأولاه ، وحرسه من المكاره ووقاه ، وأصعده إلى
ذروة المجد ورقاه ، إنا معشر إخوان، وعلى الخير أعوان ، نقصد (3)
للخير ، ونرصد لدفع الأذى والضَّير ، لا يُرى منا مكروه ، وإذا قصدنا
عارف لم يُرعه منا ما يشؤوه (4) ، ولا يسؤوه منا ما يعرفه ، كل
[خبر] (5) خير عتّا شاع وذاع ، وكم ربح ربحنا (6) إذا ربحنا ضاع،

---

(1) عنوانها في (ح) : المقامة المسكية .

(2) (ح) : بالمكارم .

(3) (ح) : نرصد .

(4) يقال : ما أعياه وما أشواه أي ما أضعفه .

(5) عن (ح) .

(6) في الأصل : وكل ربح ربحنا .

وقد كاد (7) يحصل بيننا نزاع ، أيُّنا أجَل في المرتبة [الطيبة] (8) وأجَل في مواطن الانتفاع . فننادانا المنادي ، في النَّادي ، يا أيُّها المَلَأُ إني نصيحكم ، « أطيعوا الله ورسوله ولا تَنَازَعوا فتفشلوا وتذهب ريحكم » (9) فتواصينا على حسن السَّير ، وتواطأنا على الصَّلح «والصَّلح خير»، واصطلحنا على ترك الجدال والجلاد ، وضرَبنا إليك أكباد الابل من أقصى البلاد ، وقطعنا إليك كلَّ بحر وواد ، وقصدناك ونحن أكرم ورَّاد وروَّاد ، ولجأنا إلى حماك الذي هو للعفاة ملاذ ، ووردنا منهلك العذب الذي هو كافل بأنواع الملاذ (10) ، متشوّفين [52] إلى عظيم انصافك ، [متشوّقين إلى كريم اتّصافك] (11) ، لتنشر من أوصافنا ما خفي ، وتظهر من خفيّ أسرارنا ما صفا ، وتلبسنا من خلع الملاحاة ما ضفا ، وتعفو عمّا صدر منّا من جفا ، وتأخذ من أخلاقنا ما عفا ، وتنعم لنا من درر أفاضك التي هي شفا ، لمن كان على شفا ، وذلك لما طرق مسامعنا من مقامة الرِّياحين التي أنشأتها ، والآية الكبرى التي نسجتها وما أنسأتها ، وما أودعته فيها من بديع وصفك ، وبلغ رصفك (12) ، وما أبرزت (13) من منافعها ، وأطلقت من لوامعها ، وأسفرت من براقعها ، ونشرت من محاسنها ، وأظهرت من مكانها ، وجلوت من محيّاها ، وأخرجت

(7) عن (ح) وفي الأصل : كان .

(8) عن (ح) .

(9) قرآن : الأنفال ، الآية 46 .

(10) العفاة : ج عاف ، كل طالب فضل أو رزق . في الأصل : حماك الذي هو كافل بأنواع البلاد .

(11) عن (ح) .

(12) (ح) : وينيع رصفك ، وفي الأصل : وبلغ رصفك .

(13) (أ) و(ب) : وما أبرزته .

خباياها من زواياها⁽¹⁴⁾ ، فإن رأيت أن تجعل لنا منك حظاً ، وتحبّر لنا من نظامك لفظاً ، وتضرب لنا مع أوليائك بسهم ، وتجعل لنا لسان صدق يتناقله أولو العلم والفهم . فأجابهم على الفور ، مرحباً بالكرام الزّور، أعيدكم بالله من الجور، ومن الحور بعد الكور⁽¹⁵⁾ ، وأقامكم في أحسن طور ، وقطع عنكم التملل⁽¹⁶⁾ والدور ، مثلكم إذا سأل يجاب⁽¹⁷⁾ ، وإذا دعا فله يستجاب ، ثناؤكم المستطاب ، ونشركم يملأ الرّحاب⁽¹⁸⁾ ، وبكم يتجمّل الخطّاب ، وسأكافئكم⁽¹⁹⁾ بالحكمة وفصل الخطاب .

ثم صعد على منبره ، متضمّخاً بمسكه وعنبره ، وأقبل على الناس ، واستنصت الجلاس ، [52ب] وقال : الحمد لله الذي كرم أنواع الطيب ، ونشر العبير من محاسنها على لسان كلّ خطيب ، وأشاع من نشرها ما هو أروع من المنديل الرطيب ، ورفعها على الأسرة والأرائك ، وحبّيها إلى الأنبياء والمرسلين والملائك ، وقرنها بالسنن المطلوبة في الجمعة والعيدين وحسن أولئك . وأشهد أن لا إله إلاّ الله وحده لا شريك له الذي جعل الخير بحذافيره في الجنة ، وأنزل في الدنيا من آثارها أنموذجاً يستدلّ به على ما فيها من عظيم المنّة ،

(14) محرفة في (أ) و(ب) .

(15) يقال حار بعد ما كار أي نقص بعدما زاد . وفي الحديث أن رسول الله ﷺ كان إذا سافر قال : اللهم إني أعوذ بك من وعناء السفر وكآبة المنقلب والحور بعد الكور ودعوة المظلوم وسوء المنظر في الأهل والمال والولد . (سنن النسائي : ج 8 ، ص 272) .

(16) (ح) : التسلسل .

(17) (ح) : في الأصل إذا سئل أجاب ، أصلحنا عن (ح) .

(18) (ح) : الوطاب .

(19) (ح) : وسأتيكم .

وأشهد أن سيدنا ومولانا (20) محمدا ﷺ عبده ورسوله الذي جاء
أظهر شريعة ، وأقوى ملة إلى الله ذريعة (21) ، وأظهر سنته إلى
الحق سريعة (22) ، الطيب (23) خلقا وخلقا ، الذي كان يقطف منه
ما هو أطيب من المسك إذا ارفض عرقا ، صلى الله [وسلم] (24)
عليه وعلى آله وصحبه ما نصبت أعود منبر ، وجلب من بر
نبت (25) نوافح المسك ومن شاطيء البحر نوافح العنبر .

أما بعد أيها الناس فإن الله تعالى أتى أنواع الطيب شرفا عميما ،
وجعل لها في الدنيا والآخرة والبرزخ فضلا عظيما ، وحببها إلى
[53] رسله وأنبيائه ، وإلى ملائكته وخواص أصفياه ، ويكفي فيما
شرف به [الطيب] (26) وأولاه ، ما روى الحاكم في المستدرک
وصححه إذ رواه ، عن أنس بن مالك رضي الله عنه (27)
خادم المصطفى ﷺ ومولاه، قال : قال رسول الله ﷺ وشرف
وكرم وعظم (27) وزاد علاه : « حَبَّبَ إِلَيَّ مِنْ دُنْيَاكُمْ النِّسَاءَ
وَالطَّيِّبَ وَجَعَلَتْ قَرَّةَ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ » (28) .

(20) ساقطة من (ح) .

(21) ساقطة من (ح) .

(22) (ح) : وأظهر سنة من الحق سريعة ، وأقوى ملة إلى الله ذريعة .

(23) (أ) و(ب) : المطيب .

(24) عن (ح) .

(25) ساقطة من (أ) .

(26) عن (ح) .

(27) ساقطة من (ح) .

(28) رواه الطبراني في الأوسط والصغير والنسائي في السنن والحاكم في المستدرک والبيهقي في السنن . انظر : « المقاصد الحسنة » ص 180 . ورواه السيوطي في « الجامع الصغير » ص 220-221 ضمن شرح العزيري .

وفي حديث آخر روينا في الصحاح : « أربع من سنن المرسلين :
السّواك والتعطرّ والحياء والنكاح »⁽²⁹⁾ ، وفي حديث : « من عرض
عليه طيب فلا يرده فإنه خفيف المحمل طيب الريح »⁽³⁰⁾ ، وعن
أنس أن رسول الله ﷺ كان لا يرده الطيب رواه البخاري في
الصحيح⁽³¹⁾ . وروى البزار في مسنده⁽³²⁾ حديثا في رتبة الإنافة :
« إن الله طيب يحب الطيب نظيف يحب النظافة » ، فقد⁽³³⁾ ورد
الأمر بالطيب في غير موطن في شرائع الاسلام ، كالجمعة والعيد
والكسوفين والاستسقاء وعند الاحرام ، وشرع مطلقا لكل حي ،
ولميت كل قبيلة وحي ، وقال أبو ياسر البغدادي⁽³⁴⁾ : الطيب
[53ب] من أعظم لذات البشر ، وقضاء الوطر ، وورد في الحديث
الصحيح « أن طيب الرجال ما ظهر ريحه وخفي لونه » يعني كالمسك
والعنبر ، « وطيب النساء ما ظهر لونه وخفي ريحه » [يعني]⁽³⁶⁾
كالزعفران⁽³⁶⁾ ولهذا حرّم على الرجال المزعفر .

(29) في الأصل : الحياء عوض الحياء ، وهو حديث رواه الترمذي في باب النكاح وابن حنبل في
الجزء الخامس : « أربع من سنن المرسلين : التعطرّ والنكاح والسواك والحياء » .
(30) رواه مسلم في كتاب الألفاظ وداود في كتاب ترجل .
(31) في الحديث : « إذا أعطي أحدكم الريحان فلا يرده » رواه النسائي في كتاب الزينة وابن حنبل
في المسند ، الجزء الثاني ، ص 32 ، وأبو داود في كتاب ترجل ، ص 6 .
(32) البزار انظر الملاحظة رقم 86 على المقامة الأولى ، وقد روى السيوطي هذا الحديث في « الجامع
الصغير » ج 1 ، ص 357-358 : إن الله تعالى طيب يحب الطيب ، نظيف يحب النظافة ،
كريم يحب الكرم ، جواد يحب الجود فنظفوا أفئنتكم ولا تشبهوا باليهود ، ورواه أيضا الترمذي
(انظر شرح العزيري) .

(33) (ح) : وقد .

(34) (أ) : أبو ماسر . لم أفق على ترجمته . ويبدو من الأصح أن نقول : من أعظم لذات البشر ،
ومن المرغبات في قضاء الوطر .

(35) عن (ح) .

(36) رواه النسائي في كتاب الزينة ، ص 151 ، قال الرسول : « طيب الرجال ما ظهر ريحه وخفي
لونه وطيب النساء ما ظهر لونه وخفي ريحه » .

ثم إتكم أيها الأمراء الثلاثة المسك والعنبر والزعفران ، ثلاثكم في السيادة والرئاسة أقران ، ولهذا قام فيكم دليل الاقتران ، في السنة التي هي تالية للقرآن . روى ابن أبي الدنيا من حديث أنس عن أعظم نبيّ صعد المنبر : « خلق الله الجنة بلاطها المسك وحشيشها الزعفران وحصباؤها اللؤلؤ وترابها العنبر » (37) .

مزايا المسك

ولكن للمسك من بينكم الخصوصية ، وله عليكم الفضل والمزية (38) ، حيث جاء ذكره في التنزيل ، وذلك غاية التشريف والتبجيل ، قال تعالى فيما تلاه الدارسون : ﴿ يُسْقُونَ مِنْ رَاحِقٍ مُخْتَمٍ خَتَمَهُ مَسْكَ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴾ (39) ، وقال فيه الصادق المصدوق وهو منبىء عن فضله ومعلم : « أطيب الطيب المسك » رواه أبو سعيد الخدرى وخرجه عنه مسلم (40) .

(37) ابن أبي الدنيا : أبو بكر عبد الله بن محمد بن عبيد بن سفيان بن قيس الأموي البغدادي توفي سنة 281 ، من تأليفه كتاب الإخلاص . ومن أمثال هذا الحديث ما رواه السيوطي في الجامع الصغير : ج 2 ، ص 217-218 : « الجنة بناؤها لينة من ذهب ولينة من فضة وملاطها المسك الأذفر وحصباؤها اللؤلؤ والياقوت وتربتها الزعفران من يدخلها ينعم لا يبأس ويخلد لا يموت لا تبلى ثيابهم ولا يفنى شبابهم » عن مسند ابن حنبل وسنن الترمذي .

(38) عن (ح) ، في (أ) و(ب) محرفة .

(39) قرآن : المطففين ، 25 و 26 .

(40) رواه مسلم في صحيحه ، ج 7 ، ص 48 . ومسلم هو أبو الحسين بن الحجاج بن مسلم القشيري النيسابوري ، رحل إلى الحجاز والعراق والشام ومصر ، قيل عن صحيحه : ما تحت أديم السماء أصح من كتاب مسلم في علم الحديث ، توفي في رجب سنة 261 ودفن بنصر آباد ظاهر نيسابور . وأبو سعيد الخدرى هو سعد بن مالك بن سنان الأنصاري الخزرجي كان من ملازمي النبي ﷺ وروى عنه أحاديث كثيرة ، له 1170 حديثا . غزا 12 غزوة ، توفي بالمدينة سنة 74 هـ .

ومن كلام العرب المأثور من قديم : « ليس الطيب إلا المسك »
بالرفع على لغة تميم ، وقد طُيَّبَ به رسول الله ﷺ في حنوطه (41)
عند وفاته ، وفضلت منه فضلة فأوصى عليّ أن يحنطَ بها تبركا بفضله
وفضلاته ، وأوصى سلمان الفارسي (42) عند احتضاره أن [أ54]
يرشّ به البيت (43) في أثر صحيح ، وقال : إنه يحضرني ملائكة
لا يأكلون ولا يشربون ولكن يجدون الرّيح (44) ، وكم روينا حديثا
صحيحا ، جاء فيه ذكر المسك صريحا ، من ذلك أنه شبه به دم
الشهيد (45) ، وُخْلُوفُ فَمِ الصَّائِمِ (46) وجعل له عليه المزيد ، وأن
أنهار الجنة تفجّر من تحت جباله ، وأن في الجنة مراغا من مسك
يتمرغ فيه كما يتمرغ بهيم الدنيا في رماله ، وشبهه بحامله المجلس
الصالح «إما أن يجديك (47) أو تجد منه ريحا طيبة» فأنت في الحالين
رابع (48) ، وقد أمر به ﷺ الحائض إذا تطهرت واغتسلت ،

(41) (أ) و(ب) : مرضه .

(42) سلمان الفارسي : أصله من مجوس أصبهان هو الذي دلّ المسلمين على حفر الخندق في غزوة
الأحزاب واختلف عليه المهاجرون والأنصار كلّ ينسبونه إلى أنفسهم . جعل أميراً على المدائن
وتوفي فيها سنة 36هـ . وله في كتب الحديث 60 حديثا .

(43) (أ) : الميت .

(44) يبدو أن الحديث مسند لسلمان الفارسي .

(45) جاء في الحديث : « زملوهم بدمائهم فإنه ليس من كلم بكلم في الله إلا وهو يأتي يوم القيامة
يدماً لونه لون الدم وريحه ريح المسك » رواه السيوطي في الجامع الصغير ، ج 2 ، 328
من شرح العزيمي ، كما رواه النسائي عن عبد الله بن ثعلبة .

(46) جاء في صحيح البخاري : « والذي نفسي بيده لخلوف فم الصائم أطيب عند الله من ريح
المسك » (ج 1 ، ص 313) .

(47) ساقطة من (أ). ولعلها يحذيك .

(48) في الأصل : رابع .

وقدّمه على سائر أنواع الطيب لحكمة علمت وما جهلت، وذلك أنه في الدرجة الثانية من الحرارة التي استعرت وما اعتدلت، فهو سريع⁽⁴⁹⁾ إلى العلوق فإذا ألمّ بها الزوج حبلت .

ومن منافعه الطّبيّة ، ومحاسنه الطّبيية ، أنه يطيب العرق ويسخّن الأعضاء ، وينفع من الرّياح الغليظة المتولّدة في الأمعاء ، ويقوي القلب وينفع أصحاب المرّة السوداء⁽⁵⁰⁾ ، وفيه من التوحّش تفرّيح ، ومن السّدّد تفتيح ، ويصلح الأفكار ، ويذهب بحديث النفس وما فيه من الاستنكار ، ويقوي الأعضاء الظاهرة وضعا ، والباطنة شربا وناهيك بذلك نفعا ، ويعين على الباءة⁽⁵¹⁾ وينفع من بارد⁽⁵²⁾ الصداع ، وإذا طلي به مع دهن الخيري رأس الاحليل أعان على سرعة الانزال وكثرة الجماع ، [54ب] ويقوي الدّماغ وينفع من جميع علله الباردة ، ويبطل عمل السموم [ونهبش الأفاعي]⁽⁵³⁾ فيالها من فائدة ، وهو جيّد للغثي⁽⁵⁴⁾ وسقوط القوة والخفقان ، وللرياح التي تعرض في العين وفي سائر جسم الانسان ، ويجلو البياض الرقيق من العين ، ويقويها وينشف رطوبتها من غير شين ، ويعقل البطن ويزيل من الوجه الاصفرار ، وينفع من أوجاع البواسير⁽⁵⁵⁾ الظاهرة طلاء عليها بالتكرار ، وإذا استعمل للحرارة الغريزية قواها، وفي أدوية الحواس

---

(49) (ح) : يسرع .

(50) في (ح) تحريف .

(51) (ح) : الباه .

(52) (أ) و(ب) : مارد .

(53) عن (ح) .

(54) (ب) : القيء .

(55) ج باسور : علّة في المقعدة سببها تمدد عروق المقعدة ويحدث فيها نزف دم .

الأربع كلها زكّاهها ، وإذا خلط بالأدوية المسهلة كان أبلغ في إنقاذها ،
وينفع من إضعاف الأدوية المسهلات ، وإذا حلّ في دهن البان وطلّي
به الرأس نفع من النزلات ، وإذا سعط به المفلوج وصاحب السكّنة
الباردة نبهه ، وإذا حل في الأدهان المسخنة وطلّي به فقار الظهر نفع
من الجدري والفالج وما أشبهه ، وأكثر نفعه للمشائخ والمرطوبين⁽⁵⁶⁾
وخصوصا في الأزمنة والبلاد الباردة⁽⁵⁷⁾ ، ولعظم شأنه ، وعلو
مكانه ، حبه الشعراء بالتنويه⁽⁵⁸⁾ ، ولم يشبّهه بشيء بل جعلوه
أصلا للتشبيه ، فشبّهوا به لون المحبوب والخال ، وكل ما استطيب
ريحه شبّه به في الحال ، قال في اللون بعض من قال :

أشبهك المسك وأشبهتهُ في لونه قائمة قاعدة⁽⁵⁹⁾
لا شك أن لونكما واحد إنكما من طينة واحدة

[55أ] وقال في الخال ، صاحب شغل الحال :

بدا في خده المحمرّ خال تحيّر فيه ألباب الرجال
فقلت : أليس ذا ظبيا أنيسا وذاك المسك بعض دم الغزال

وأبدع أبو الطيب [في]⁽⁶⁰⁾ تشبيهه ، حيث قال في تعظيم
مدوحه وتنويهه :

---

(56) (ح) : المرطوبين .

(57) في (ح) زياد : ويصدع الشباب والمحرورين ولا سيما في البلاد والأزمنة الحارة .

(58) (ب) و(ج) : بالتنزيه .

(59) الشطر الثاني غير مقروء في (أ) .

(60) عن (ح) .

رأيتك في الذين أرى ملوكا كأنك مستقيم في محال
فإن تفق الأنام وأنت منهم فإن المسك بعض دم الغزال (61)
وقال السروجي (62) :

في الجانب الأيمن من خدها نقطة مسك أشتهي لثمها
حسبته لما بدا خالها وجدته من حسنه عمها
وقال ابن عبد الظاهر (63) :

عبري يروفي العجز منه ولكم راق عاشقا تفريكه
كلما قلت : خاله المسك قال الـ مسك : حاشاه إنني مملوكه
وقال الآخر :

لا عجب أن مال من نشوة فريقيه صهباء سلسال
وكيف لا تنسب أنفاسه للطيب والمسك له خال
ثم رأيت بعض الشعراء شبّه بالشباب ، وذلك يدلُّ على تميّزه
عند أولي الألباب ، وقال وجيه الدين [أبو الحسن بن عبد الكريم]
(64) المناوي رحمه الله تعالى :

---

(61) ديوان أبي الطيب المتنبّي : ص 268 في قصيدة رثائه لوالدة سيف الدولة وتعزيتيه بها . (ط. صادر، بيروت ، د. ت) .

(62) هو عبد الله بن علي بن منجد السروجي ، تقي الدين ، شاعر ولد في سروج سنة 627 وتوفي بالقاهرة سنة 693 هـ .

(63) هو علي بن محمد بن عبد الظاهر علاء الدين السعدي ، توفي سنة 717 هـ ، له مفاخرة السيف والرمح . ويوجد البيت الأول محرفا في (أ) ، والتفريك : التكسر في المشية أو الكلام .

(64) عن (ح) ، ولم أقف على ترجمته .

المسك أنفس طيب مثل الشَّبَاب وزينه
حاكاه ظرفا وحسنا وفي شذاه ولونه
إن كان للطيب عين فالمسك إنسان عينه
وقال :

للمسك فضل على الطيب إن أرادا احتكاما
يكفيه أن راح في الخل - - للرحيق ختما

مزايا العنبر

[55ب] وأما أنت أيها العنبر فتاني المسك في الفضيلة ، وتالي رتبته في المزاج فإن الحرارة في العنبر عديلة ، ولكونه أشرف من سائر ما بقي قال ابن البيطار : « العنبر سيّد الطيب » (65) ، وإن كان لا يسلم له ذلك في المسك لأنه مقدّم بقول الصادق الحبيب ، وقد صحّت أحاديث في السنّة ، أن العنبر ترابُ الجنة (66) ، وروى البخاري في تاريخه عن عائشة رضي الله عنها أنها سئلت أكان النبي ﷺ يتعطر ، قالت : نعم بذكرارة العطر المسك والعنبر (67) ، وسئل

(65) في كتاب الجامع لمفردات الأدوية والأغذية ، وصاحبه هو ضياء الدين أبو محمد عبد الله بن أحمد الأندلسي المالقي العشاب ، ولد في مالقة وتعلّم الطبّ ورحل إلى بلاد اليونان والروم باحثا عن الأعشاب والعارفين بها ، عيّن رئيس العشابين في مصر ، من تأليفه الأخرى « المغني في الأدوية المفردة » و« ميزان الطيب » و« الإبانة والإعلام بما في المنهاج من الخلل والأوهام » على كتاب منهاج البيان لابن جزلة . وتوفّي في دمشق سنة 646هـ . والقول المستشهد به جاء في ج 3 ، ص 134 : وهو سيّد الطيب .

(66) هذا الحديث غير موجود في كتب السنّة الصحيحة .

(67) وجاء في سنن النسائي ، ج 8 ، ص 151 ، سئلت عائشة أكان رسول الله ﷺ يتطيّب قالت : نعم بذكرارة الطيب المسك والعنبر ، وعائشة هي بنت أبي بكر الصديق أم المؤمنين ، كانت أحبّ نسائه إليه وأكثرهن رواية للحديث عنه . توفيت في المدينة سنة 57هـ .

ابن عباس عن زكاة العنبر ، فقال : إنما هو شيء أسره البحر وإن كان ففيه الخمس .

وفيه منافع أودعها الله [عز وجل] (68) لعباده وقد استخرجها كل طيب ندس (69) ، منها أنه يفيد القلب والحواس والدماغ قوة ، وينفع شمه من أمراض البلغم الغليظ والفالج واللقوة (70) ، وطلاؤه من الأوجاع الباردة في المعد ، ومن الرياح الغليظة العارضة في الأمعاء (71) والدماغ والمفاصل ومن السدد ، وينفع من الشقيقة والتزلات الباردة والصداع الكائن عن الأخلاط بخورا ، ومن جميع أوجاع العصب والخدر (72) إذا حل في دهن البان ودهن به فقار الظهر كثيرا ، ويقوي فم المنعدة إذا غمست فيه قطنة ووضع عليها (73) يسيرا ، وينفع أكله من استطلاق البطن المتولد عن برد وعن ضعف [أ56] المعدة تقديرا ، وهو مقو لجوهر كل روح في الأعضاء الرئيسية ومكثر له كثيرا ، وقد نزهه الشعراء عن الشبيه ، وشبهوا به من قصدوا لقدره التنويه ، وقال بعض أهل التّمويه :

---

(68) عن (ح) .

(69) ندس : فاهم بحائنه .

(70) اللقوة : داء يصيب الوجه يعوج منه الشدق إلى أحد جانبي العنق .

(71) (ح) : المعى .

(72) (ح) : الجدري . وفي مفردات ابن البيطار : من جميع أوجاع العصب والخدر . وعرف ابن

البيطار العنبر بقوله : هو روث دابة بحرية وقيل هو شيء ينبت في قاع البحر فتأكله بعض دواب

البحر فإذا امتلأت منه قذفته رجيعا ... وهو عطر الرائحة مقو للقلب والدماغ نافع من الفالج

واللقوة وأمراض البلغم الغليظ وهو سيد الطيب واختباره بالنار .

(73) (أ) : عليه .

وسمراء باهى طلعة البدر وجهها
إذا لاح في ليل من الشَّعر الجعد
فحبَّته من حبة القلب لونها
وطيبتها كالمسك⁽⁷⁴⁾ والعنبر الورد

وقال البدر بن الصاحب :

لعنبر خاله عبق على ورد من الخدِّ
فيا لله طيبٌ شدى بذاك العنبر الوردي⁽⁷⁵⁾

وقال أبو الحسن الجوهري يصف الفيل :

مَتَّنا كبنيان الخُورِ نَقِ مائلا في الدَّهرِ كدًّا
رِدْفًا كدكَّة عنبر متمايل الأوراك نهدا⁽⁷⁶⁾

مزايا الزعفران

وأما أنت أيها الزعفران فقد صحَّت الأحاديث بأنك حشيش الجنة
وترابها ، وناهيك بها منقبة جليلا نصابها ، وروي في خبر مأثور ،
أن الله خلق منك الحُور ، فأنت ثالث المراتب ، ثابت المناقب ،
حبيب لكلِّ صاحب ، لذيل الفضل ساحب ، غير أنه ليس للرجال ،
في التطيب [بك] مجال ، ولا بينك وبينهم في المودة أسجال ، [ولا
في الموردة سجال]⁽⁷⁷⁾ ، حرمت عليهم تحريما شديدا ، وهددوا

(74) (ب) : وطيبتها المسك ، و(ج) : للمسك .

(75) بيتان ساقطان من (أ) .

(76) بيتان ساقطان من (ب) . ولم أفق على ترجمة القائل .

(77) عن (ح) .

على التخلّق بك تهديدا ، وأوعدوا على ذلك في القيامة وعيدا ، وأكّد عليهم التّغليظ في ذلك تأكيدا ، ولك مع أخويك الاشتراك في اليبس والحرارة ، وفي الرّزعفران منافع عليها دليل وأمارة ، من ذلك أنّه يحسّن اللون ويكسوه نضارة، [56ب] ويصلح العفونة ويقوّي الأحشاء ، ويهيّج الباءة ⁽⁷⁸⁾ ويقوي الأعضاء ، ويجلو البصر ويمنع التّوازل إليه ويحلل الأورام ، وينفع الطّحال ⁽⁷⁹⁾ وأوجاع المعدة ⁽⁸⁰⁾ والأرحام ، ويسكّن الحرارة ⁽⁸¹⁾ ويدرّ البول ويهضمّ الطعام ، وينفع ممّا في الرّحم من الصّلابة والانضمام والقروح ، وله خاصية عجيبة شديدة عظيمة في تقوية القلب وجوهر الروح ، وفيه بسط وتفريح إذا زاد لا يحتمل ، بحيث إنّه إذا شرب منه ثلاثة مثاقيل قتل ، ويشتمّ لصاحب البرسام ⁽⁸²⁾ ، ولصاحب الشوصة ⁽⁸³⁾ لينام ، ويسهّل النّفس ويقوّي آلاته ⁽⁸⁴⁾ جدّا ، ويفتح من العروق والكبد ما يسدّ سدّا ، ويُسقى سيره للطلق المتطاول فتلد وهي منفعة جسيمة ، وإذا عُجن منه قدر الجوزة وعلّقت على الزوجة والفرس بعد الولادة أخرجت المشيمة ⁽⁸⁵⁾ ، وإذا طبخ وصبّ مأؤه على الرّأس نفع من السهر الكائن عن ⁽⁸⁶⁾ البلغم المالح وأجاد تنويمه .

(78) (ح) : الباه .

(79) الطّحال : داء يصيب الطحال وهي غدة اسفنجية في يسار جوف الانسان أو الحيوان .

(80) (ح) : المقعدة .

(81) (أ) و(ب) : الحمرة .

(82) البرسام : انظر أعلاه ملاحظة رقم 48 على مقامة الرّياحين .

(83) الشوصة : أنظر ملاحظة رقم 27 على مقامة الرّياحين .

(84) (أ) : ادلالة .

(85) (أ) : البشيمة .

(86) (ح) : على .

ومن خواصه أنه لا يغير خلطا البتة بل يحفظ الأخلاط بالسوية ،
وإن سام أبرص لا يدخل بيتا هو فيه [و] ناهيك بها خصوصية ،
ويكتحل به للزرقة المكتسبة من الأمراض ، وليحذر من الإكثار منه
والإدمان عليه فإنه رديء الأعراض ، ومن جيد التشبيه ، قول
الخوازمي (87) فيه :

أما ترى الزعفران الغض تحسبه
[57] جمرا بدا في رماد الفحم مضطربا
كأنه بين أوراق تجف به
ظرائف الخال في تحدين قد نظما
دما عيانا ومسكا نشر رائحة
في طيبه وكذلك المسك كان دما (88)

مزاي الزباد

وأما أنت أيها الزباد (89) ، وإن اشتهرت في كل ناد ، بين كل
حاضر وباد ، فلست تعدّ مع هؤلاء من الأقران ، لأنه لم يرد ذكرك
[في آية] (90) من القرآن ، ولا في حديث سيّد ولد عدنان ، لا في
الصّحاح ولا في الضّعاف ولا في الحسان ، ولا في أثر عن أحد من

---

(87) هل هو القاسم بن الحسين بن أحمد الخوارزمي شارح مفصل الزمخشري وسقط الزند للمعري ،
والمتوفى سنة 617 هـ .

(88) وردت هذه الأبيات مضطربة في (أ) .

(89) (أ) : الزيادة ، والزباد : مادة عطرة تتخذ من سنور الزباد وهو حيوان من رتبة اللواحم وفصيلة
الزباديات يحمل تحت استه جيبا تتجمع فيه مادة عطرة ممسكة .

(90) عن (ح) .

الصحابة ولا التابعين لهم بإحسان⁽⁹¹⁾ ، فلا تتعدّ طورك ، ولا تبعد غورك ، ومتى ادّعت أنّك رابعهم قيل لك : احسا ، ومتى جاريتهم في ميدان السّبِق فتبّاً لك وتعسا ، وأخرى أُنبئك بها : من الفقهاء من قرّر نجاستك ، وذلك ممّا يُسقط في سوق الطّيب نفاستك ، وقصارى أمرِك أنّك عروق⁽⁹²⁾ هرّ برّي ، أو لبن سنّور بحري ، فلا نسب، لك ولا حسب ، ولا سلف ، ولا خلف ، وأنت أقلّ شرفا ، وأذلّ سلفا ، ومتى انتتف منك من شعر أصلك ما يجاوز حد العفو (?) فعليك العفا، غير أنّا نجبر كسرك ، ونغني فقرك ، قد رزقك الله تعالى أنواعا من المنفعة ، وجعل فيك أسراراً مودعة ، إذا شمّك المزكوم نفعته من الزّكام ، [57ب] وإذا ضُمّخ بك الدماميل خفّت⁽⁹³⁾ عنها الآلام ، وإذا سقي منك درهم مع مثله زعفران في مرقة دجاجة سميّنة ، سهّلت ولادة المرأة وحفظت الدرّة الثمينية ، وحرارتك في الدرّجة الثالثة ، وفيك رطوبة معتدلة لمن أراد المثاقفة والمناقفة⁽⁹⁴⁾ .

ثمّ رأيت في خبر مرسل ، عن أمّ حبيب زوج خير مرسل⁽⁹⁵⁾ ،

(91) ذكر الذهبي في كتاب الطب النبوي حديثاً نبويّاً عن الزّيد وكذلك أبو نعيم والزّيد ليس الزّباد . فقد كان عليه السّلام يحبّ الزّيد والتمر ، روى أبو نعيم أنّ رسول الله ﷺ قال لعائشة : «إنّك أحبّ إليّ من الزّيد والعسل» (ص 39 من كتاب الطب النبوي) .

(92) (ح) : عرق .

(93) (ح) : خففت .

(94) ثافنه : جالسه ولزمه حتى يعرف دخلته ، وناقته : خاطبه وساره . وفي (ح) : المثاقبة أيضاً .

(95) أمّ حبيب : هي رملة بنت أبي سفيان صحر بن حرب بن أمية ، أخت معاوية من أزواج النبيّ ، كانت من فصيحيات قريش ، تزوّجها أولاً عبيد الله بن جحش وهاجرت معه إلى الحبشة في الهجرة الثانية ثم ارتدّ عبيد الله عن الاسلام فأعرضت عنه إلى أن مات فأرسل إليها رسول الله

أَنَّ نِسْوَةَ النَّجَاشِيِّ أَهْدَيْنَ لَهَا مِنَ الزَّبَادِ الْكَثِيرِ ، وَأَنَّهَا قَدِمَتْ بِهِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ الْبَشِيرِ النَّذِيرِ ، فَأِذْنُ حَصْلٍ لِلزَّبَادِ بِذَلِكَ الشَّرْفِ ، وَارْتَقَى إِلَى طَبَقَةٍ عَالِيَةِ الْعُرْفِ ، وَصَارَ فِي أَنْوَاعِ الطَّيْبِ رَابِعًا (96) وَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ مِمَّا وَقَعَ مِنْ تَنْقِيصِهِ ، وَاسْتَعْفِيَهُ مِنَ الْجَهْلِ بِتَمْيِيزِهِ وَتَخْصِيصِهِ ، جَعَلَنَا اللَّهُ مَمَّنْ أَنْابَ إِلَى الْحَقِّ وَرَجَعَ ، وَأَصْعَى إِلَى الصِّدْقِ وَخَشَعَ ، وَأَعَاذَنَا بِرَحْمَتِهِ مِنْ كُلِّ شَرِكٍ ، وَجَنَّبَنَا كُلَّ زُورٍ وَكُذْبٍ وَإِفْكَ ، وَجَمَعَنَا مَعَ عِبَادِهِ الْأَبْرَارِ فِي سَلَكٍ ، وَجَعَلَنَا مِنَ الَّذِينَ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقِ مَخْتومٍ خِتَامُهُ مَسْكٌ ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ سَيِّدِنَا وَمَوْلَانَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا (97) .

يُخَطِّبُهَا وَعَهْدَ لِلنَّجَاشِيِّ مَلِكِ الْحَبَشَةِ بِعَقْدِ نِكَاحِهِ عَلَيْهَا فَأَصْدَقَهَا النَّجَاشِيُّ مِنْ عِنْدِهِ أَرْبَعَ مِائَةِ دِينَارٍ وَذَلِكَ سَنَةَ 7 هـ . تَوَفَّيْتُ بِالْمَدِينَةِ سَنَةَ 44 هـ . وَلَهَا فِي كِتَابِ الْأَحَادِيثِ 65 حَدِيثًا . (96) (ج) : وَصَارَ لِلْأَمْرَاءِ الثَّلَاثَةِ رَابِعًا . (97) (ج) : بَعْدَ خِتَامِهِ مَسْكٌ : وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَحْدَهُ ، وَصَلَّى اللَّهُ عَلَيَّ مِنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ تَسْلِيمًا كَثِيرًا دَائِمًا إِلَى يَوْمِ الدِّينِ وَجَعَلْنَا مِنْ عِبَادِهِ الصَّالِحِينَ .

[58 أ] المقامَةُ النَّفْصِيَّةُ⁽¹⁾

سألت طائفة فاقهة ، عن مناقب الفاكهة، وصفاتها المشاكهة⁽²⁾ ، وما ضُرب لها من الأمثال والمشابهة ، وما قاله فيها كلُّ طيب أريب ، وكلِّ شاعر أديب ، واختارت منها سبعة زهرا ، وبضعة جَهْر الزّمان بحسْنها جَهْرًا ، فأجَبْنَاها لما طَلَبت ، وسالت قناة القلم بالبلاغة فيها لَمَّا سَأَلتْ ورغبت ، وبدأنا بالألطف فالألطف في الذّات ، والأشرف فالأشرف في الصّفات .

مناقِب الرّمّان

الرّمّان ، وما أدراك ما الرّمّان ، مصرّح بذكره في القرآن ، في قوله تعالى في سورة الرّحمان : ﴿ فيها فاكهةٌ ونخْلٌ ورّمّانٌ ﴾⁽³⁾ ،

(1) هذا العنوان في (ب) و(ج) ، أما في (أ) : مقامة الفواكه .

(2) من شكه : شابه وقارب .

(3) الآية 68 .

وفي الحديث : « ليسَ في الأرضِ رمانةٌ تَلْقَحُ إلا بحبَّةٍ من حَبَّاتِ الجنانِ » (4) ، وقال عليُّ بنُ أبي طالبٍ رضي الله [تعالى] عنه فيما رواه البيهقي وأسنده (5) : « كُلُّوا الرِّمَانَ بشحمه فإنَّه دِبَاغٌ للمعدة » .

قال الأطباء : الحلو منه بارد في الأولى رطب بها ، ويَدْبَغُ المعدة (6) من [غير] (7) أن يضرَّ بعصبها ، ويحدر منها الرطوبات المريّة العفنة ويبرئ من وصبها ، ويحطّ الطعام إذا مصّ بعده عن فمها ، وينفع من حميات القلب (8) المتطاولة وألمها ، ومن الجرب والحكّة والخفقان ، وإذا أُديم مصُّه مع الطّعام أخصبَ الأبدان ،

---

(4) جاء في كتاب الطب النبوي للذهبي في مادة الرمان أن أبا نعيم روى عن أنس أنه سأل رسول الله ﷺ عن الرمان فقال : ما من رمانة إلا وفيها حبة من رمان الجنة ، وفي رواية : ما لقحت رمانة إلا بقطرة من ماء الجنة ، وفي رواية : ما أكل رجل رمانة إلا ارتد قلبه إليه وهرب الشيطان منه ، وفي رواية عن علي قال : من أكل رمانة نور الله قلبه . وكان ابن عباس إذا وجد الحبة من الرمان أخذها فأكلها فقليل له في ذلك فقال : إنه بلغني أن ليس في الأرض رمانة تلقح إلا بحبة من حب الجنة فلعلها هذه . وفي بعض الأثر : عليكم بالرمان وكلوا بشحمه فإنه دباغ للمعدة . وفي (ح) : عوضا عن حبات الجنان : حب الجنان .

(5) البيهقي : أبو بكر أحمد بن الحسين بن علي بن عبد الله بن موسى ، نسبة إلى بيهق من نواحي نيسابور ، توفي سنة 458 هـ . اشتهر بسننه الكبرى ويقال لها كتاب السنن الكبير في عشر مجلدات والصغرى في مجلدين . والحديث المروي رواه أيضا ابن حنبل في مسنده ج 5 ، ص 382 . وعلي بن أبي طالب أمير المؤمنين ، رابع الخلفاء الراشدين ، وابن عم النبي وصهره ، ولد بمكة سنة 23 ق . هـ . وقتل غيلة في مؤامرة 17 رمضان 40 هـ : روى عن النبي 586 حديثا .

(6) من قال الأطباء إلى المعدة : ساقطة من (ح) .

(7) ساقطة من (أ) و(ب) .

(8) (ح) : الغب .

ويَقْوِي الصَّدْرَ وَيَجْلُو الْفَوَادَ ، وَإِذَا أُكِلَ بِالْخُبْزِ مِنْهُ (9) مِنَ الْفَسَادِ ،
جَيْدَ الْكَيْمُوسِ (10) قَلِيلَ الْغِذَاءِ ، صَالِحٌ لِلْمَحْرُورِينَ [58ب] دَافِعٌ
لِلْأَذَى ، وَيَنْعِظُ لِمَا يُحْدِثُهُ مِنْ قَلِيلِ الرِّيَّاحِ (11) ، وَلَكُونَ نَفْحُهُ كَثِيرٌ
التَّفْشِي لَا يَحْتَاجُ إِلَى إِصْلَاحٍ ، وَفِيهِ قَبْضٌ لَطِيفٌ ، وَيَسُّ خَفِيفٌ (12) ،
وَحَبُّهُ أَشَدُّ فِي ذَلِكَ ثُمَّ قَشْرُهُ ، ثُمَّ جُنْبُدُهُ (13) الَّذِي سَقَطَ عَنِ الْحَبَّةِ
إِذَا سَقَطَ زَهْرُهُ ، وَإِذَا وُضِعَ فِي شَمْسٍ حَارَّةٍ مَأْوَهُ الْمَعْتَصِرَ ، وَاسْتَحْلَ
بِهِ بَعْدَ غَلْظِهِ أَحَدَ الْبَصْرِ ، وَكُلَّمَا أَعْتَقَ (14) كَانَ أَجُودَ وَأَبْرَ ، وَإِذَا
طُبِخَ مَأْوُهُ فِي إِنَاءٍ نُحَّاسٍ نَفَعُ مِنَ الْقُرُوحِ وَالْعَفْنِ ، وَالرَّوَائِحِ الْمُنْتَنَةِ
فِي الْأَنْفِ وَالْأُذُنِ ، وَحَامِضُهُ أَنْفَعُ لِلْمَعِدَةِ الْمَلْتَهَبَةِ (15) وَأَكْثَرُ لِلْبَوْلِ
إِذْرَارًا ، وَأَقْوَى فِي تَسْكِينِ الْأَبْخَرَةِ الْحَارَّةِ مَقْدَارًا ، وَأَشَدُّ تَبْرِيدًا لِلْكَبِدِ
وَلَا سِيْمَا أَنَّهَا أَوْلَى إِدْمَانًا وَإِكْثَارًا ، وَيَطْفِئُ نَارِيَّةَ الصَّفْرَاءِ وَالدَّمِ ،
وَيَقْطَعُ الْقِيءَ وَيَقْطَعُ مِنَ الْمَعِدَةِ الْبَلْغَمَ ، وَإِذَا عُصِرَ التَّوَعَانُ مَعَ
شَحْمِهِمَا ، وَشُرِبَ مِنْهُ [نِصْفٌ] رَطْلًا مَعَ سَكَّرٍ عَشْرِينَ دِرْهَمًا ، أَسْهَلُ
الْمَرَّةِ الصَّفْرَاءَ ، وَقَوَّى الْمَعِدَةَ وَأَذْهَبَ عَنْهَا ضَرًّا ، وَإِذَا شُرِبَ
عَشْرُ أَوْاقٍ مَعَ عَشْرَةِ دِرَاهِمِ سَكَّرٍ ، فَإِنَّ هَذَا يَقَارِبُ الْإِهْلِيلِجَ (17)

(9) (أ) و(ب) : مَعَهُ .

(10) الْكَيْمُوسُ : الْخَلْطُ أَوْ الْحَالَةُ الَّتِي يَكُونُ عَلَيْهَا الطَّعَامُ بَعْدَ فِعْلِ الْمَعِدَةِ فِيهِ . مَعْرَبٌ خَيْمُوسٍ
الْيُونَانِيَّةِ .

(11) (ح) : رِيَّاحٌ .

(12) (ح) : وَيَسِيرٌ تَجْفِيفٌ .

(13) الْجَنْبُدُ : كَالْجَلْتَانِ مِنَ الرَّمَانِ وَقِيلَ هُوَ الْوَرْدُ الْأَحْمَرُ . وَفِي (ح) : ثُمَّ جَيْدُهُ الَّذِي يَسْقُطُ مِنَ
الشَّجَرِ إِذَا عَقَدَ زَهْرَهُ .

(14) (ح) : عَطَقَ .

(15) (ح) : الْمُنْتَهَبَةُ .

(16) (ح) : وَانْ .

(17) الْإِهْلِيلِجُ : ثَمَرٌ عَلَى أَنْصَافٍ كَثِيرَةٍ مِنْهُ الْأَصْفَرُ وَالْأَسْوَدُ وَمِنْهُ الصَّغِيرُ وَمِنْهُ الْكَبِيرُ .

الأصفر ، وفي الشَّرَابِ المَتَّخِذِ مِنْهُمَا خاصية في منع أخلاط البدن من التَّعْفِينِ ، والرُّبُّ المَتَّخِذُ مِنَ الرَّمَانِينَ ، يقوِّي المعدة الحارَّةَ ويقطع العطش والقيء والغثيان، وإذا عصرت في أفواه الصبيان، وإذا طبخ في إناء بمائهما ، نفع القِلاع المتولِّد في أفواه الصبيان ، وإذا طبخ في إناء نحاس مائهما المعتصر ، واكتحل بهما [59] أذهب الحكمة والجرب والسَّلاق⁽¹⁸⁾ وقوَّى البصر ، والأولى أن يَمَصَّ⁽¹⁹⁾ المحموم من الرمانة⁽²⁰⁾ بعد غذائه ليمنع صعود البخار ، ولا يقدمه فيصرف الموادَّ عن الانحدار⁽²¹⁾ ، وإذا شويت الرمانة الحلوَّة وضُمِدَ بها سَكَنٌ وجع العين الرمدة ، وزهر الرمان [يقطع] القيء الذريع المفرط إذا ضُمِدت به المعدة ، وإذا فرغت رمانة من حَبِّها ، ومُلِّتْ بدهن وَرْدٍ عن لُبِّها ، وفترت على نار هادئة تفتيرا ، سَكَنٌ وجع الأذن تقطيرا ، ومع دهن البنفسج [ينفع] للسعال اليابس كثيرا ، وحبَّ الرمان الحامض إذا جفَّف في الشمس ودقَّ للأنعام ، وذرَّ وطبخ مع الطَّعام ، منع الفضول أن تسيل على المعدة أو الأمعا ، وإذا انتقع⁽²²⁾ في ماء المزن وشرب نفع من نفث الدم نفعاً .

(18) السَّلاق : بثر تخرج على أصل اللسان ، أو تقشر في أصول الأسنان أو غلظ الأجنان في احمرار وتقرح .

(19) (ج) : يمتص .

(20) (ج) : المزمنة .

(21) جاء في كتاب الطب النبوي للذهبي عن الرمان : الحلو منه حار رطب ، شرابه يقطع السعال وأكله على الطعام يمنع فساده في المعدة ... والحامض منه بارد يابس يجمع الصفراء ومنه يعمل شراب الرمان المصنع يمنع القيء ويقوي المعدة . وانظر أيضا : « الطب من الكتاب والسنة » لموفق الدين عبد اللطيف البغدادي ص 109 . وجاء في « المقاصد الحسنة » للسخاوي أنَّ حديث : ما من رمانة إلا وفيها حبة من رمان الجنة حديث ضعيف السند (ص 371) .

(22) (ب) و(ج) : نقع .

وقشر الرمان إذا سحق وسف منه عشرة دراهم أخرج الدود ، وإذا عجن بعسل وطلي به آثار الجُدري وغيرها أياما متوالية أذهبها وحصل المقصود ، وإذا طبخ بماء (23) وتمضمض به قوى لثة الفم ، وإن (24) شربه أمسك (25) استرسال البول واسهال البطن وانضم ، وإذا استنجي به قوى المعدة وقطع (26) ما انبعث من أفواه البواسير من الدم ، وإن (27) جلس فيه النساء نفع من النزف وسدده ، أو الأطفال نفعهم من خروج المقعدة ، وجُلنارُه يشد اللثات، ويلزق الجراحات ، ويتمضمض بطبيخه للثة التي تدمى [59ب] كثيرا والأسنان المتحرّكات ، وزعم قوم أولو عَدَد وعُدَد ، أن من ابتلع منه ثلاث حبات صغار لم يعرض له تلك السنّة رمد .

وأصل شجر الرمان إذا شرب طبيخه بنار موهجة ، قتل حبّ القرع (28) وأخرجه ، فسبحان من أوجده من العدم ، وأودعه هذه المنافع والحكم ، وصورة كرهة للاعب ، أو نهذا لكاعب ، وملاؤه بحبات العقيق والياقوت ، وجعله لما شاء من طعام وشراب وتفكّه ودواء وقوت ، وذكّرنا به رمان الجنان ، الذي كلّ رمانة [منه] قدر المقتب من البعيران (29) ، كما ورد عن سيد ولد عدنان ، وقد أكثر

(23) (ب) و(ح) : في ماء .

(24) (ح) : وإذا .

(25) (أ) و(ب) : أسكن .

(26) (ب) و(ح) : وقوى .

(27) (ح) : وإذا .

(28) (أ) و(ب) : القرع .

(29) البعدان ، (أ) : البعيران . والمقتب : المشدود بالمقتب وهو الأكاف أي البرذعة .

الشعراء فيه من التشبيه ، وأجادوا في [التحلية] ⁽³⁰⁾ والتمويه ،
فقال ⁽³¹⁾ الشاعر :

رمانةٌ مثل نهد الكاعب الرِّيم تزهى بشكل ولون غير مذموم
كأنها حقةٌ من عَسَجِدٍ مُلِئَتْ من اليواقيت نُثْرًا غيرَ منظوم
وقال آخر :

رمانة صَبَّغَ الزَّمانُ أديمَها فتبسَّمتُ في ناضِرِ الأغصان
كأنما هي حُقَّةٌ من عَسَجِدٍ قد أُودِعَتْ خرزا من المرجان
وقال آخر :

خذوا صفة الرمان عني فإن لي
لسانا عن الأوصاف غير قصير
حقاق كأمثال العقيق تضمَّنت
[60] فصوص بَلَخَشٍ ⁽³²⁾ في غِشاءِ حرير

وقال آخر :

طعم الوصال يصونه طعمُ النَّوى
سبحان خالقِ ذا وذا من عود
فكأنَّها والحُضْرُ من أوراقها
حُضْرُ الثِّيَابِ على نهودِ الغيد ⁽³³⁾

(30) (ب) : التعلية ، و(ح) : التظلية ويبدو أنها التحلية .

(31) (أ) : وقال ، (ح) : وقال الشاعر . والشاعر هو أبو القاسم بن القطاع الصقلي علي بن جعفر ،
توفي بعد سنة 509 هـ ، انظر : « غرائب التنبيهات على عجائب التشبيهات » : ص 115 .

(32) البلخش : ضرب من النبات . والبيتان وردا في « حسن المحاضرة » غير منسويين ، (ص 234) .

(33) محرف في (أ) و(ب) . أصلحناه من « حسن المحاضرة » ص 234 .

وقال آخر :

وأشجار رمان كأن ثمارها
تُدِّي عذارى في ملبسها الخضر⁽³⁴⁾
إذا فُضَّ عنها قشرها فكأنها
فصوص عقيق في حقاك من الدرّ
فدرّ ولكن لم يدنسه عارض
وماء ولكن في مخازن من جمر

وقال آخر (35) :

ولاح رماننا فأبهجنا
من كل مصفرة مزغفرة⁽³⁶⁾
بين صحيح وبين مفتوت
تفوق في الحسن كل منعوت
كأنها حقة فإن فتحت
فصرة من فصوص ياقوت⁽³⁷⁾

(34) محرف في (أ) . ومثلها ما قاله ابن هاني الأندلسي :

وبنت أيلك كالشباب السنظر كأنها بين الغصون الخضر
جنان باز أو جنان صقر قد خلّفته لقوة بوكر
كأنما مجت دما من نحر أو سقيت بجدول من خمر
لو نبتت في تربة من جمر لو كف عنها الدهر صرف الدهر
جاءت بمثل التهد فوق الصدر تفتّر عن مثل اللثات الحمر

انظر : البديع في وصف الربيع : ص 159 ، وديوان ابن هاني : ص 159 .

(35) الشاعر هو كشاجم أبو الفتح محمود بن الحسين الرملي من أهل الرملة بفلسطين ، كان مستقرا بحلب من شعراء والد سيف الدولة ثم ابنه . ولفظ كشاجم منحوت من علوم كان يتقنها : الكتابة والشعر والأنشاء والجدل والمنطق ، وقيل لأنه كان كاتباً شاعراً أديباً جميلاً مغنياً ، توفي سنة 360هـ .

(36) مزغفرة : مطيبة وملطخة بالزعفران ، وهو يستخدم خاصة للتلوين بالأصفر .

(37) الأبيات وردت في « حسن المحاضرة » ص 234 . ووردت في « نزهة الأنام » ص (131) منسوبة إلى ابن حمديس غير أنها غير موجودة في ديوانه .

[وقال آخر في جُلنَّارِه] (38) :

وَجُلنَّارٍ مُشْرِقٍ عَلَى أَعَالِي شَجَرِهِ
[كَأَنَّ فِي رُؤُوسِهِ أَصْفَرَهُ وَأَحْمَرَهُ]
قَرَاةً مِنْ ذَهَبٍ فِي خِرْقٍ مُعْصَفَرَةٍ

وقال آخر :

وَجُلنَّارٍ بِهَيِّ ضِرَامُهُ يَتَوَقَّـدُ
بَدَا لَنَا فِي غُصُونِ نُحْضِرٍ مِنَ الرَّيِّ مُيِّدُ
يَحْكِي فَصُوصَ عَقِيْقٍ فِي قَبَّةٍ مِنْ زَبْرَجِدٍ (39)

مناقب الأترج

الأترج ، وما أدراك ما الأترج ، مذكور في التنزيل ، ممدوح في الحديث منوّه له فيه بالتفضيل ، قال تعالى : ﴿ وَأَعْتَدْتُ [60ب] لَهُنَّ مُتَّكًا ﴾ (39م) فسر بالأترج عمّن رأى ، وروى (40) ، وفي الحديث الصحيح وهو الوابل الصيب : « مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن

---

(38) الشاعر هو أبو فراس الحمداني ، انظر ديوانه الصادر عن دار مكتبة الحياة ببيروت : ص 189 ، وقد زدنا البيت الثاني عنه . ووردت هذه الأبيات أيضا في « حسن المحاضرة » ص 234 . وأبو فراس هو الحارث بن سعيد بن حمدان ابن عمّ سيف الدولة ، كان أميراً على منبج وحران . قتل سنة 357هـ .

(39) الأبيات منسوبة إلى ابن وكيع في « نزهة الأنام » (ص 128) انظر عن الشاعر أسفله ملاحظة رقم 62 على المقامة اللؤلؤية .

(39م) قرآن : سورة يوسف ، الآية 31 : ﴿ فلما سمعت بمكرهن أرسلت إليهن وأعتدت لهن متكاً ﴾ .

(40) (ب) : روى ورأى .

كمثل الأثرجة طعمها طيب وريحها طيب» (41) ، وفي حديث آخر استخرجه الحفّاز من اللجّ ، أنّه صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كان يُعْجِبُهُ النَّظَرُ إِلَى الأثرج (42) .

بارد رطب في الأولى ، يصلح غذاء ودواء ومشموما ومأكولا ، يبرد عن الكبد حرا ، ويزيد في شهوة الطعام (43) ويقطع (44) حدة المرّة الصفرا ، ويُزيل الغمّ العارض منها ويبدّله بشرا ، ويسكّن العطش وينفع اللقوة (45) جهرا ، ويقطع القيء والإسهال المزمنين دهرا ، [وحماضه يقوّي القلب الشديد حرًا] ، وينفع المايخوليا المتولّدة من احتراق الصفرا ، ويقمع البخار الحارّ والصفراء والقيء والخفقان ، وينفع شربا وطلاء من لسعة العقربان ، واكتحالا من الرمد واليرقان (46) ، وطلاء من القوباء (47) والكلف ويجلو الألوان ، ويحسن ما يجلب (48) من الكبد إلى المعدة والأمعاء ، وكم له في

---

(41) رواد البخاري في صحيحه (ج 3 ، ص 191 من كتاب الأطعمة) : ونصّ الحديث : مثل المؤمن الذي يقرأ القرآن كمثل الأثرجة ريحها طيب وطعمها طيب ، ومثل المؤمن الذي لا يقرأ القرآن كمثل التمرة لا ريح لها وطعمها حلو ، ومثل المنافق الذي يقرأ القرآن كمثل الرّيحانة ريحها طيب وطعمها مرّ ، ومثل المنافق الذي لا يقرأ القرآن كمثل الحنضلة ليس لها ريح وطعمها مرّ .

(42) انظر أيضا كتاب الطب النبوي للذهبي . وروى السيوطي في الجامع الصغير : عليكم بالأثرج فإنه يشدّ القلب (ج 2 ، ص 447) عن الذّيلمي في مسند الفردوس .

(43) (ب) و(ج) : الطعام دسرا .

(44) (ب) و(ج) : يجمع .

(45) اللقوة : داء يصيب الوجه يعوج منه الشدق إلى أحد جانبي العنق .

(46) اليرقان : مرض يسبب اصفرار الجلد ، كلمة يونانية الأصل .

(47) القوباء : بفتح القاف وضمها ، والقوباء أيضا : داء يتقشر منه الجلد يعرف بالحزاز .

(48) (ج) : ويحبس ما يتحلب من الكبد .

الإسهال العارض من قِبَل الكبد نفعاً ، وإذا نُقِعَ في مَاءٍ وَرَدَ وَقُطِرَ في العين ، نفع الرّمد المزمّن [وقطعه] وأبراه من الشّين ، ورُبُّه دابُّغ للمعدة من الرّين ، والمرّبّي جيّد للحلق والرّئة من الغين (49) ، وطبيخه مُسْمِنٌ ونافع من الحمّى يزيل وَهَجَهَا ، وإذا لُبُّهُ طُبِخَ بالخَلِّ وشُرِبَ قتل العَلَقِ المبلوغة وأخرجها ، وعصارته تسكّنُ غَلْمَةَ النّساء ، وقشّره في الثالثة حرارة ويؤسّا ، يقوّي المَعِدَةَ منه اليسير ، وينفع أكله من البواسير ، وإمساكه في الفم يطيب التُّكْهَةَ المسمومة ، [61أ] وفي الثّوب يمنع السُّوس أن يَحُومَه ، وعُصَارَتُهُ إذا شُرِبَتْ تنفع مع نهش الأفاعي والأدوية المسمومة ، وحُرَاقَتُهُ طلاءً جيّد للبرص معلومة ، ورائحة الأثرج تُصَلِّحُ فساد الهواء والبوا ، وحَبُّهُ يَنفَعُ من لَدَغِ العقارب مدقوقاً طلاءً ومقشّراً مشرباً (50) ، وبزره يقوّي اللثة ويحلّل (51) الأورام وورقه يقوّي المعدة (52) والأحشاء ، هاضم من الأكل ما يشاء ، للمعدة مُسَخِّنٌ ، وللتنفخ مسكّنٌ ، وللتنفس موسّعٌ وللسدّ البلغميّة مُفْتَحٌ ودهنه ينفَعُ للمُعَالِجِ ، من استرخاء العَصَبِ والفالج .

قالت طائفة من الحكماء : جَمَعَ أنواعاً من المَحَاسِنِ والإِحْسَانِ ، قشّره مشموّمٌ وشحمه فاكهةٌ وحِمَاضُه إدام وبزره دِهَانٌ ، وقد أكثر فيه الشعراء ، ونظّم فيه الأدباء ، قال شاعر :

(49) الغين : العطش .
(50) (أ) : شرباً ، (ب) : مشوباً .
(51) (أ) : يحل .
(52) (ب) و(ح) : مقوى للمعدة .

أَنْظِرْ إِلَى صُنْعَةِ الْمَلِيكِ وَمَا
جِسْمٌ لُجَيْنٍ قَمِيصُهُ ذَهَبٌ
فِيهِ لِمَنْ شَمَّهُ وَأَبْصَرَهُ
لُونٌ مَحَبٌّ وَرِيحٌ مَحْبُوبٌ
أَظْهَرَ فِي الْأَرْضِ مِنْ أَعَاجِيبِ
رُكْبٍ فِي الْحَسَنِ أَيُّ تَرْكِيْبِ

وقال آخر :

كَأَنَّ أَتْرَجَنَا النَّضِيرَ وَقَدْ
أَيْدٍ مِنَ التَّبَرِّ أَبْصَرَتْ بِدَرًا
مِنْ جَوْهَرٍ فَانْتَشَتْ تَجْمَعُهُ (م52)

وقال آخر :

[61ب] حَيَاكُ مِنْ تَهْوَى بِأَتْرَجَةٍ
فَجِلْدُهَا مِنْ ذَهَبٍ سَائِلٍ
نَاعِمَةٍ مَقْدُودَةٍ غَضَّةٍ
وَجِسْمُهَا النَّاعِمُ مِنْ فِضَّةٍ (53)

وقال آخر :

يَا حَبِّذَا أَتْرَجَّةً
كَأَنَّهَا كَافُورَةٌ
تُحَدِّثُ لِلنَّفْسِ طَرْبٌ
لَهَا غِشَاءٌ مِنْ ذَهَبٍ (م53)

وقال آخر :

أَنْظِرْ إِلَى الْأَتْرَجِ وَهُوَ مُصَبَّغٌ
فَكَأَنَّهُ كَفٌّ يَضُمُّ أُنَامِلًا
إِنْ كُنْتَ لِلتَّشْبِيهِ أَيُّ مُحَقِّقٍ
مِنْهَا لِيَدْخُلَ فِي إِنْءَاءِ ضَيْقٍ

(م52) ورد البيتان في « حسن المحاضرة » ص 236 ، وفيهما تحريف .
(53) البيتان وردا في « نزهة الأنام » منسوبين إلى محي الدين الدهان (ص 197) وفيهما عوض سائل
اصفر . انظر عن الشاعر الملاحظة رقم 7 على المقامة الفستقية .
(م53) ورد البيتان في « حسن المحاضرة » : ص 236 .

وقال آخر :

أَيَا حُسْنٍ أَتُرْجَّ يَلُوخُ لِنَاظِرِي   عَلَيْهِ مِنَ الْأُورَاقِ خُضْرُ الْعَلَائِلِ
حَكَى سَمْتُهَا مَا غَيَّرَ الْبَيْنُ حَالَهُ   وَقَدْ عَدَّ أَيَّامَ النَّوَى بِالْأَنَامِلِ

وقال آخر :

أَمْسَيْتُ أَرْحَمُ أَتُرْجَا وَأَحْسِبُهُ
فِي صُفْرَةِ اللَّوْنِ مِنْ بَعْضِ الْمَسَاكِينِ
عَجِبْتُ مِنْهُ فَمَا أَدْرِي أَصْفَرْتُهُ
مِنْ فُرْقَةِ الْغُصْنِ أَمْ خَوْفِ السَّكَاكِينِ

[وقال آخر :

وَصُفْرٍ مِنَ الْأَتْرَجِ فِي وَسْطِ مَجْلِسٍ
يُحَاكِي وَجْوهَ الْعَاشِقِينَ أَصْفَرَارُهَا
تُشِيرُ إِذَا لَاحَظْتَهَا بِأَصَابِعِ
كَأَيْدِي جَوَارِي التُّرْكِ لَوْلَا أَحْمَرَارُهَا⁽⁵⁴⁾

وقال آخر :

لِللَّهِ لِلْحُسْنِ أَتُرْجَّةُ
تُذَكِّرُ النَّاسَ بِأَمْرِ النَّعِيمِ
[62] كَأَنَّهَا قَدْ جَمَعَتْ نَفْسَهَا
مِنْ هَيْبَةِ الْفَاضِلِ عَبْدِ الرَّحِيمِ⁽⁵⁵⁾

(54) عن (ح) .

(55) البيتان منسوبان في : « حسن المحاضرة » ص 236 إلى الأسعد بن مماتي وهو أسعد بن مهذب بن مينا بن زكريا ، وزير أديب ، كان ناظر الدواوين في مصر ، ولد بمصر سنة 544 وتوفي

مناقب السفرجل

السفرجل ، وما أدراك ما السفرجل ، ورد في الحديث عن طلحة (56) صحيح الإسناد ، أن النبي ﷺ دفع إليه (57) سفرجلة وقال : « دونكها فإنها تجمُ الفؤاد » (58) ، وفي رواية أخرجه إمام عالي القدر، فإنها تشدُّ القلب وتطيبُّ النفس وتذهب بِطَخَاوَةِ الصِّدْرِ (59)، وفي حديث له رُواء وبريق، : « كُلُّوا السَّفْرَجْلَ عَلَى الرَّيْقِ » ،

بحلب سنة 606هـ . كان نصرانيا فأسلم ، له تأليف عديدة : « قوانين الدواوين » و« الفاشوش في أحكام قراقوش » ونظم كليلة ودمنة وسيرة صلاح الدين ، وله ديوان شعر .

(56) طلحة بن عبيد الله بن عثمان التيمي القرشي المدني ، صحابي لقبه الرسول ﷺ بطلحة الجود وطلحة الخير وطلحة الفياض والصحيح المليح الفصيح ، شهد أحدا والخندق . قتل يوم الجمل وهو بجانب عائشة سنة 36هـ ودفن بالبصرة . له 38 حديثا .

(57) (أ) و(ب) : اليهم .

(58) أورد السيوطي في الجامع الصغير أحاديث كثيرة عن السفرجل ، منها : « كلوا السفرجل فإنه يجلي عن الفؤاد ويذهب بطخاء الصدر » رواه ابن السني وأبو نعيم في الطب قال عنه العريزي : إسناده ضعيف ، وحديث : « كلوا السفرجل على الريق فإنه يذهب وقر الصدر » رواه ابن السني وأبو نعيم في الطب والديلمي في مسند الفردوس ، وقال العريزي عنه : إسناده ضعيف . وحديث « كلوا السفرجل فإنه يجم الفؤاد ويشجع القلب ويحسن الولد » رواه الديلمي في مسند الفردوس وقال العريزي عنه هو حديث ضعيف . (انظر « مصباح الظلام وبهجة الأنام في شرح نيل المرام من أحاديث خير الأنام » للجرداني : ج 2 ، ص 115) وحديث : « أكل السفرجل يذهب بطخاء القلب » رواه أبو علي اسماعيل القالي البغدادي في أماليه عن أنس وقال العريزي فيه ضعف : انظر شرح العريزي ، ج 1 ، ص 276 .

وأورد الذهبي أحاديث أخرى عن السفرجل : كلوا السفرجل فإنه يجلو عن الفؤاد ، وما بعث الله نبيا من الأنبياء إلا وأطعمه من سفرجل الجنة ، وأطعموا حبالكم السفرجل فإنه يجم الفؤاد ويحسن الولد . انظر : الطب النبوي : ص 41 . ويجم الفؤاد : يريحه .

(59) جاء في الحديث بطخاء القلب : وهو الثقل والكرب على القلب ، يقال : ما في السماء طخاء أي سحب وظلمة ، وطخاء الصدر : الضيق والوجع . وقيل : ريح الملائكة ريح الورد وريح الأنبياء ريح السفرجل وريح الحور ريح الآس (انظر : مصباح الظلام ج 2 ، ص 115) .

[و] في حديث رواه من أسند واستند : « كُلُوا السَّفْرَجْلَ فَإِنَّهُ يَجِمُّ
الْفُؤَادَ وَيَشَجِّعُ الْقَلْبَ وَيَحْسِنُ الْوَلَدَ » .

بارد في الأولى يابس في أول الثانية⁽⁶⁰⁾، فيه منافع وقبض وتقوية،
يقوّي المعدة القابلة للفضول ، والشهوة الساقطة جدًّا للمأكل ،
ويسكّن العطش والقيء ويدرّ ، وينفع من الدوسنطاريا⁽⁶¹⁾ ويقرّ ،
ويحبس النزف والعرق ، وإذا دخل البطن على الطعام انطلق ،
وعصارتة نافعة من الربو وانتضاب النَّفْسِ ، وإذا قُطِرَتْ في الإحليل
نفعت من حرقة البول الذي انحبس ، ولُعابه يرطب ما في قصبه الرئة
من اليبس ، [وحبه ملين] لا قبض فيه لمن شاء ، وهو يمنع سيلان
الفضول إلى الأحشاء ، وينفع الحلق من الخشونة ، ويُحدث في قصبه
الرئة ليونة ، ودهنه نافع من التَّمَلَّة⁽⁶²⁾ والشَّقَاق ، ومن القروح
الجربة على الإطلاق ، ومن وجع الكلى والمثانة وما في البول من
الإحراق ، ومشويّه يُوضَع على العين للحار من الأورام ، [62ب]
[ويحقن بطبيخه نتوء المعدة]⁽⁶³⁾ والمقعدة والأرحام ، وإذا أدمنت
الحامل أكله كان ولدها حسن الصورة ، وإذا وضع مطبوخه على
الثدي نفع الأورام من انعقاد⁽⁶⁴⁾ اللَّبَنِ وأزال منه الضرورة ، وكم

---

(60) (ح) : آخر الأولى ، و(ب) : أول الأولى .

(61) كلمة يونانية ، مرض من ظواهره الإسهال الدامي الأليم .

(62) النمل : قروح في الجنب ، سميت بذلك لتفشيها وانتشارها ، والشَّقَاق : تشقق يصيب أرساغ
الدواب . ولا يقال عن الانسان بل يقال بيد فلان ورجله شقوق .

(63) عن (ح) .

(64) (أ) : الثدي الوارم من انعقاد ...

له من منافع وخواص مذكورة ، وفيه أشعار كثيرة مشهورة ، قال
الشاعر (65) :

سفرجلة جمعت أربعا فكان لها كل معنى عجيب
صفاء النضار وطعم العقار ولون المحب وريح الحبيب
وقال آخر :

حاز السفرجل لذات الوري وغدا
على الفواكه بالتفضيل مشهورا
كالراح طعما ونشر المسك رائحة
والتبر لونا وشكل البدر تدويرا

وقال آخر :

سفرجلة صفراء تحكي بلونها
إذا شمها المشتاق شبه ريحها
محبًا شجاء للحبيب فراق
بريح حبيب لذ منه عناق
وقال آخر :

سفرجل كائنه
[حكي] اصفرار لونه
مثل ثديا النهدي
صبغة لون العسجد
وقال آخر :

مللمات من كرات التبر
بنكهة العطر وفوق العطر
مقنعات برقاق خضر
أطيب من نشق سلاف الخمر

---

(65) (ح) : قال الشاعر .

مناقب التفاح

التفاح ، وما أدراك ما التفاح ، بارد رطب في الأولى ، مقو لقم المعدة إذا صادف فيها خلطا غليظا [أحدره] فضولا ، [53] طيب في المذكورين ، موافق قل أن يضّر المحرورين ، له خاصية عظيمة في تفريح القلب وتقويته ، ذو عطرية تعدّ من أغذية الروح وأدويته ، من أنفع الأشياء للموسوسيين والمذبولين أكلاً وشماً ، [ويقوي الدماغ وينفع هو وعصارته وورقه سمًا] ⁽⁶⁶⁾ ، ويضمّد به العين الرّمدة إذا شوي شيًا ، والمَشْوِيُّ منه في العجين ينفع قلة الشهوة و[من] الدود والدوسنطاريا ، ومن خاصيته فيما ذكر الأطباء توليد النسيان ، ورؤي فيه أثر إلا أنه في غاية النكران ، وشرابه يعقل الطبيعة ويقمع حرًا ، ويصلح للغشي والقيء الكائنين من المرّة الصفرا ، وعصارته لرجل المنقرس ⁽⁶⁷⁾ طلاً ، [وهو يسرّ النفس ويحسن الخلق شماً ومأكلاً] ، والحذر من فاكهة لم تنضج على شجرها فإنّها عليلة ⁽⁶⁸⁾ ، ومن أكثر من أكلها ⁽⁶⁹⁾ أورثه من ذلك حمى طويلة ⁽⁷⁰⁾ ، وقد جعل ابن البيطار السفرجل نوعًا من أنواع التفاح ، وجعل منها غالب ما أوردناه في هذا المراح ، فسّمى الأترج بالتفاح المائي نسبة إلى بلاد ماه ،

(66) عن (ح) .

(67) (ح) : النفس ، و(أ) : النقرس .

(68) من هنا بياض في (ب) .

(69) (ح) : ذلك .

(70) في كتاب الطب النبوي للذهبي (ص 27) : فيه رطوبة فضلية والحامض منه أبرد والذي يدعى الفتحي يقوي القلب .

والخوخ بالتفاح الفارسي سمّاه ، والمشمش بالتفاح الأرمني دعاه ،
وهذا يدل على شرف التفاح لمن وعاه (71) .

ومن محاسنه الأدبية ، أنه اجتمع فيه الصفرة الدرية والبياض الفضّي
والحمرة الذهبية ، وأنه يلتدّ من الحواس ثلاثة بجرمه ، العين بحسنه
والأنف بعرفه والفم بطعمه (72) ، وكم قال فيه شاعر ماهر ، وأديب
باهر ، قال الشاعر :

وتفاحية فيها إحرارٌ وخضرةٌ
[63ب] مخضبة بالطيب من كل جانب
تكامل فيها الحُسن حتى كأنها
تورّد خدّ فوق خضرة شارب (72م)

وقال آخر :

كأتمّ التفاح لمّابدا يرُفل في أثوابه الخُضر (73)
شهد بماء الورد مستودع (74) في أكر من جامد الخمر
كأنا حين نُحيى به نستنشق الند من الجمر

(71) نلاحظ أن السيوطي يعتمد كثيرا على مفردات ابن البيطار .

(72) (أ) و(ح) : : يعرفه ... لطعمه .

(72م) انظرهما في « نزهة الأنام » (ص 122) منسويين إلى ابن حبيب . هل هو ابن حبيب الحلبي

(ت 779) المؤرخ والكاتب ، وجاء فيهما « مضمخة » عوضا عن مخضبة .

(73) (ح) : الجمر .

(74) من هنا ينتهي البياض في (ب) .

وقال آخر :

تفاحة جمعت لونين خلَّتُهُمَا
خَدَي محبٍّ (75) ومحبوبٍ التصقا (76)
تَعَانَقَا فَبَدَا الوَاشِي فَرَاعُهُمَا
فاحمرَّ ذَا نَحْجَلَا واصفرَّ ذَا فَرْقَا

وقال آخر :

وتفاحية من كفّ ظبي أخذتها
بها لين عطفيه وطيب نسيمه
جناها من العُصن الذي مثل قدّه
وطعم لَمَاهُ ثُمَّ حُمرة خدّه (76)
وقال آخر :

الخمرُ تفاحٌ جَرَى ذَائِبًا   كذلك التفاحُ خمرٌ جَمَدٌ (77)

---

(75) (ح) : حبيب .
(76) (ح) : اعتنقا . انظر البيتين في « نزهة الأنام » (ص 125) ، وهما منسوبان إلى العلائي
الوداعي (؟) وهما هنا عن الخوخ (وخوخة قد حكّت لونين ...).
(76م) الشاعر هو ابن رشيقي القيرواني (ت 463) . انظر الديوان : ص 64-65 ، والبيت الثاني
ورد كما يلي :

حكّت لمس نهديه وطيب نسيمه   وطعم ثناياه وحمرة خدّه
وفي « نزهة الأنام » (ص 123) :
لهالمس ردفه وطيب نسيمه   وطعم لمى فيه وحمرة خدّه
(77) وفي هذا المعنى قال ابن زيدون عن تفاح جاءه هدية (الديوان : ص 165) :
دونك السراح جامده   وفيدت خيبر وافده
وجسدت سوق ذوبها   عند تقواك كاسده
فاستحالت إلى الجمو   د وجساءت مكابده

مناقِبُ الكَمَثَرِيِّ :

الكَمَثَرِيُّ ، وما أدراك ما الكَمَثَرِيُّ ، بارد في الثانية رطب في الأولى ، يشاكل التفاح في طبيعته ولكن التفاح خير منه وأولى ، يقوّي القلب والمعدة من الاعتلال ، ويقطع العطش والقيء والاسهال ، ومن اشتدت حرارة معدته والتهبت ، وارتفعت⁽⁷⁸⁾ عن درجة المبرودين وذهبت ، حصل له [به] نجاح ، ولم يحتج معه إلى إصلاح⁽⁷⁹⁾ ، [164] وقال بعضهم : إن الكَمَثَرِيَّ أسرع انهضاماً من التفاح ، وما يتولّد منه في البدن أحمد وأقرب منه إلى الصّلاح⁽⁸⁰⁾ ، وقال قوم : إنّ أكلها على الرّيق يضرّ بآكله ويسيء بفاعله ، وخصّه ابن البيطار بمن أكله على سبيل اللذة والغذاء ، لا على سبيل الحاجة والدواء⁽⁸¹⁾ ، فأما للدواء فهو على الرّيق أفضل وأجدر ، لأنه بعد الطّعام مُضْعِف⁽⁸²⁾ وزائد في ضعف المَعِدَة وأوقر⁽⁸³⁾ ، والحامضُ من الكَمَثَرِيَّ دابغ للمَعِدَة، زائد في الشدّة، مُشَهٌّ للأكل، مدرٌّ للبول، وشرابها ورُبُّها للمَعِدَة يشدّان ، وللإسهال الصفرأوي يقطعان ويسدّان ، وقد شَبَّهَهُ الشُّعْرَاءُ بالنَّهْدِ والسُّرَّةِ ، وناهيك بحسن هذا التشبيه في المسرّة، قال شاعر⁽⁸⁴⁾ :

(78) (ح) : وارتفت .

(79) (ب) و(ح) : منه إلى الإصلاح .

(80) (أ) : أجود منه وأقرب إلى الصّلاح .

(81) انظر : مفردات ابن البيطار : ج 4 ، ص 77 : قال بعد أن أورد قول دسقوريدوس إنّ أكل الكَمَثَرِيَّ على الرّيق مضرّ بآكله بدون أن يورد السبب قال عنه : « إنّهُ ذَمُّ الكَمَثَرِيَّ على الرّيق إذا أخذ على سبيل اللذة والغذاء لا على سبيل الحاجة والدواء » .

(82) (ب) و(ح) : مطلق .

(83) (ح) : وأوفر .

(84) (ح) : قال الشاعر وهو عبد الله بن برغش كما في « نزهة الأنام » (ص 120) .

وكمثري تراه حين يبدو   على الأغصان مخضراً الثياب
كثدي مليحة أبدته تيهها   له طعم ألد من الشراب
وقال آخر :

حياً بكمثراية لوئها   لون محب زائد الصفرة
تشبه نهْد البنت إن أقعدت   وهي لها إن قلبت سره (85)
وقال آخر :

وكمثري سباني منه طعم   كطعم المسك شيب بماء ورد
لذيذ خلته لما أتانا   نهود السمر في معنى وقد
وقال آخر :

وكمثري بيستان   شهّي الطعم والمنظر
كأثداء الدمي جاءت   عليها السندس الأخضر
لها طعم إذا ذيق   كماء الورد والسكر

مناقب النبيق

[64ب] النبيق، وما أدراك ما النبيق ، قال الملك المعبود ، و«سيدر
مخضود» (86) ، وفي الحديث عن سيد البشر : « رأيت سدرَة

---

(85) (ب) و(ح) : نهْد النبيق ، والبيتان وردا في « حسن المحاضرة » (ص 263) و« نزهة الأنام »
(ص 120) وهنا « نهْد البكر » ، وهما لصردر علي بن الحسن . ت 465 هـ ، شاعر بغدادي .
(86) قرآن : الواقعة ، الآية 28 : ﴿ وأصحاب اليمين ما أصحاب اليمين في سدر مخضود ﴾ .

المتنهي فإذا نبقها كقلال هجر» (87)، والسدرة مذكورة في القرآن (88)، وفي عدة من الأحاديث الصحاح والحسان (89).

بارد يابس في وسط الدرجة الأولى، نافع للمعدة يحدر عنها فضولا، يسهل المرة الصفراء، المجتمعة في المعدة والأمعاء، وهو للحرارة قميع، وينفع من الإسهال الذريع، وهو مطلق وعاقل، كالأهليلج الذي هو للبرد والعفونة فاعل، فسبحان خالق الأضداد، المنزه عن الأشباه والأنداد، يقوي المعدة من الضعف، وينفع من قروح الأمعاء والنزف، وهو يمنع تساقط الشعر ويقويه ويطوله، وورقه يلين الورم الحار ويحلله، ويصلح لأمراض الرئة وللربو يزيله ويعدله، وطبيخ السدر لسيلان الرحم يُطّله، وصبغُه يذهب الإبرية (90) والحزاز إذا به يغسله، وكم فيه من شعر يصفه ويفضّله، قال شاعر (91):

---

(87) هجر: بلد بقرب المدينة وهو اسم لجميع أرض البحرين ومنه المثل كمبضع أو كمستبضع تمر إلى هجر.

(88) في سورة النجم الآيتان 14 و16: ﴿ولقد رآه نزلة أخرى عند سدرة المنتهى﴾ و﴿إذ يغشى السدرة ما يغشى﴾.

(89) جاء ذكر السدرة في أحاديث رواها السيوطي في الجامع الصغير (ج 2، ص 352 بشرح العزيمي): سيد الشجر السدر، والترمذي في جامعه (كتاب الجنة) والبخاري في صحيحه والنسائي في سننه (كتاب الصلاة) ومسلم في صحيحه (كتاب الطهارة) وابن حنبل في مسنده (ج 5، ص 218).

(90) الإبرية والتبرية: قشر الرأس يسقط عند المشط.

(91) (ج): قال الشاعر، ووردت الأبيات في «حسن المحاضرة» ص 237 بدون نسبة إلى قائلها، جاء فيه الأول محرفاً: وسرورة كل يوم.

وسِدْرَةٌ كُلُّ يَوْمٍ مِنْ حُسْنِهَا فِي فَنُونٍ
كَأَنَّهَا النَّبَقُ فِيهَا وَقَدْ بَدَا لِلْعَيْنِ
جَلَاجِلٌ مِنْ نُضَارٍ قَدْ عُلِّقَتْ فِي الْغُصُونِ

وقال آخر :

أنظر إلى النَّبَقِ فِي الْأَغْصَانِ مُنْتَظِمًا
وَالشَّمْسِ قَدْ أَخَذَتْ تَجَلُّوهُ فِي الْقُضْبِ
كَأَنَّ صَفْرَتَهُ لِلنَّاطِرِينَ غَدَّتْ
[65أ] تحكي جلاجل قد صيغت من الذهب (92)

وقال آخر :

أنظر إلى النَّبَقِ الَّذِي فِيهِ الشِّفَاءُ لِكُلِّ ذَائِقٍ
فَكَأَنَّهُ فِي دَوْحِهِ وَاللَّيْلُ مَمْدُودُ السَّرَادِقِ
ذَهَبٌ تُبْهَرِجُهُ الصَّيَا (م) رَفَّ صَارَ حَبًّا لِلْمَجَانِقِ

وقال آخر :

تَفَاءَلْتُ لِكِي تَبْقَى فَأَهْدِي لَكَ النَّبَقَا
وَلَا زِلْتِ وَلَا زِلْنَا وَفِي النُّعْمَةِ لَا نَشْقَى

---

(92) البيتان منسوبان في « حسن المحاضرة » ص 237 ، إلى ابن الجيلي وهو عبد الكريم بن ابراهيم بن عبد الكريم بن سبط الشيخ عبد القادر الجيلاني ، له كتب كثيرة ، توفي سنة 832هـ .

مناقب الخوخ

الخواخ ، وما أدراك ما الخوخ ، بارد في آخر الأولى رطب في مبتدأ⁽⁹³⁾ الثانية، ينفع الأبدان اليابسة الحارة⁽⁹⁴⁾ الواهية، جيد للمعدة الحارة ، يقطع اللهب والعطش ومضاره ، ويشهي الطعام ، ويزيد في الباءة⁽⁹⁵⁾ والاعتلام ، ويطفىء الحرارة المطلقة ، وينفع المحموم وقت صعود الحمى الحارة إذا كانت غباً خالصة أو محرقة ، وورقه إذا دقّ وعصر وشرب⁽⁹⁶⁾ مرات متواليات ، أسهل حبّ القرح والحيات⁽⁹⁷⁾ ، وإذا ضُمد به السرّة قتل ما في البطن من الديدان ، وإذا دُلِّك به بعد الطلاء بالنورة طيب الأبدان ، ودهنه ينفع من الشقيقة وأوجاع الآذان ، وكم فيه للشعراء من تشبيهان حسان ، قال شاعر⁽⁹⁸⁾ :

وخوخة بستان زكيّ نسيّمها
من المسك والكافور قد كسبت نثرا
[ملبسة ثوباً من التبر نصفها
مصاعاً وباقيها كياقوتة حمرا]

(93) (ح) : مبدا .

(94) (أ) : من الحرارة .

(95) (ح) : الباه .

(96) (أ) : إذا دقّ وشرب وعصر .

(97) (ح) : أمهل حب القرح والحيات .

(98) (ح) : قال الشاعر .

وقال آخر :

[65ب] وَخَوْخَةٌ جَمَعَتْ طَعْمًا وَرَائِحَةً
وَمَنْظَرًا يَالَهُ مِنْ مَنْظَرٍ حَسَنٍ
فِيهَا مِنَ الطَّعْمِ أَصْنَافٌ (99) مِضَاعَفَةٌ
طَعْمُ الْفَوَاكِهِ مَجْنِيٌّ مِنَ الْعُضُنِ
فِي وَسْطِهَا عَجْرَةٌ (100) تَشْفِي إِذَا عُصِرَتْ
مِنْ كُلِّ دَاءٍ جَرَى فِي الرَّأْسِ وَالْبَدَنِ
أَضْحَتْ شِفَاءً وَرَيْحَانًا وَفَاكِهَةً
زَيْنُ الْفَوَاكِهِ فِي الْأَمْصَارِ وَالْمُدُنِ

وقال آخر :

كَأَنَّمَا الْخَوْخُ عَلَى دَوْجِهِ
وَقَدْ بَدَأَ أَحْمَرُهُ الْعَنْدَمِي
بَنَادِقٍ مِنْ ذَهَبٍ أَصْفَرٍ
قَدْ خُضِبَتْ أَنْصَافُهَا بِالْدَّمِ (101)

وقال آخر :

وَخَوْخَةٌ يَحْكِي لَنَا نَصْفُهَا
وَجَنَّةٌ مَعْشُوقٍ رَأَى الرَّقِيبِ

---

(99) (أ) و(ب) : أضعافا .

(100) العجرة : العقدة .

(101) البيتان وردا في « حسن المحاضرة » ص 236 : كأنما الخوخ في دوحه ...

ونصفُها الآخرُ شبهتُه
بلونِ صبِّ غاب عنه الحبيب (102)

وقال آخر :

يا حبّذا الخَوْخُ ويا حبّذا
محمّره المغموس في الابيضاض
كأنه خدٌّ رشال لم ينزل
يُبصر فيه أثرٌ للعضاض

وقال آخر :

يا حبّذا الخوخةُ والذائقُ
وحسنها المستكمل الفائقُ
كأتما تورييدُ حافاتِها
[66أ] تورييدُ خدّ مصّة عاشيقُ

ونختمُ هذه المعاني ، يقول ابن شرف القيرواني (103) :

سقى الله عيشي تحتَ ريانِ يانع
مغذّي بأنداءٍ وبردِ ظلال

(102) انظر « نزهة الأنام » ص 125 . بيتان منسوبان للنصر الحماسي .

(103) ابن شرف هو أبو عبد الله محمد بن سعيد الجذامي أو الأجدابي ولد حوالي سنة 390هـ وتوفي بإشبيلية في أول محرم سنة 460هـ ، من مؤلفاته كتاب « أبكار الأفكار » و« أعلام الكلام » و« رسائل الانتقاد » نشر ضمن كتاب « رسائل البلغاء » لمحمد كرد علي . له ديوان جمع له وطبع أخيراً غير أن هذه القصيدة غير منشورة فيه وهي غير معروفة .

كأنتي إذا امتدَّت عليّ ظلّأله
 سَحَبْتُ (104) على بردي دروع (105) لآل
 كأنّ على أوراقه أدمع الحيا
 نظامُ لآلٍ أو نجومٌ ليالي
 [كأنّ على أعتابه سندسيةٌ
 سواترٌ من حرِّ الهجيرِ كَوَالٍ]
 كأنّ مديرات العرائشِ فوقنا
 هوابطُ خلخالِ قَلْبِنِ عَوَالٍ (106)
 كأنّ جنى المقطوفِ من ثمراتها
 جنى النحلِ ممزوجةً بماءٍ زلال
 كأنّ سنا التارنجِ فوق غصونه
 سنا الجمرِ تُذَكِّي بالألوةِ صَالٍ (107)
 كأنّ مبادي الجُلنَّارِ أناملُ
 مضرجةٌ (108) مِنْ دَائِمَاتِ نَيْالٍ
 كأنّ ذرى الرمانِ غيّدُ نَوَاهِدُ
 جَلَاهُنَّ فِي أَعْلَى الْمَنْصَةِ جَالٍ
 كأنّ ثمارَ الخَوْخِ تُبْدِي جنوبها
 خدودٌ من التخميشِ ذاتُ بِلَالٍ (109)

(104) (ح) : سبحت .

(105) (أ) : نوع .

(106) (أ) : هوابط خلجان قلبين عوالي ، وفي (ب) : فوقها بدل فوقنا .

(107) الألوة : عود يتبخّر به .

(108) (أ) و(ب) و(ج) : مطرفة .

(109) ورد هذا البيت في (ح) بعد التالي .

كَأَنَّ ثَمَارَ النَّبِقِ أَنْجَمٌ عَسَجِدِ
بَغِيرِ سَنَّا شَمْسٍ وَنُورِ هِلَالِ
كَأَنَّ جَنَى وَرْدٍ بِهِ جُمَعًا مَعًا
عَقِيْقُ وَدُرٌّ فِي تَرَائِبِ حَالِ
كَأَنَّ زَكِيَّ الْيَاسَمِيْنَ وَحُسْنَهُ
جَمِيْلٌ ثَنَاءٍ عَنِ جَزِيْلِ نَوَالِ
فِيَا حَبْدَا حَالِي إِذَا رُحْتُ حَالِيَا
بِهَذَا وَذَا لَوْ أَنْ يُرَى خَالِي (؟)

[ولله الحمد والمِنَّة ، ونسأله الغفران والجنَّة ، وأن يقبلنا على
الكتاب والسنة] (110)

---

(110) عن (ح) .

[66ب] مقامتنا الخضروات

سأل سائل من ⁽¹⁾ أهل الوسائل ، [من يقصد في المسائل] ⁽²⁾ ،
ويرصد لديوان الرسائل ، عن الخضروات ⁽³⁾ السبعة ، المنفردة
بالرّواء واللّمة ، وما أجدى منها ⁽⁴⁾ نفعه ، وأجدر وقعه ، وأسرع
وضعه ، وأوضع سرعة ، وأنصح ⁽⁵⁾ في الطب شرعة ، فقال : على
الخبير ⁽⁶⁾ سقطتم ، ومن البحر لقطتم ، ولقد أقسطتم في سؤالكم وما
قسطتم ⁽⁷⁾ ، وسأنبئكم ⁽⁸⁾ بما يفوق حكمة بقراط ⁽⁹⁾ ، من غير
تفريط ولا إفراط .

(٥) عنوانها في (ح) : المقامة الزمرديّة في الخضروات .

(1) (ح) : عن .

(2) عن (ح) .

(3) في الأصل الخضورات .

(4) (أ) و(ب) : منه .

(5) (ح) : أبضع .

(6) (أ) و(ب) : الحبر .

(7) قسط : جار واحد عن الحق ، وأقسط : عدل في حكمه .

(8) (ح) : وسأتيكم .

(9) بقراط : طبيب يوناني (377 ق.م — 460 ق.م) مشهور بتحريره لعهد الأطباء .

القرع

القرع، وما أدراك ما القرع ، ذو الفضل الذي انتشر ، والذي كان يحبه سيّد البشر ، كم فيه من حديث ⁽¹⁰⁾ [مقبول] ⁽¹¹⁾ وردّ ففي الصحيح أنه صلى الله عليه وآله كان يتبعه ⁽¹²⁾ من حوالي ⁽¹³⁾ الصفحة ، وروى النسائي عن أنس قال : « كان النبي صلى الله عليه وآله يحبّ القرع » وكفى بذلك تحفة ، وفي حديث رواه الحفاظ ⁽¹⁴⁾ من المتقدمين ⁽¹⁵⁾ المبرزين ، « إذا طبختم قدرا فأكثرُوا فيها من الدُّبَاءِ ⁽¹⁶⁾ فَإِنَّهُ يَشَدُّ قَلْبَ الحزين » ، وفي حديث رواه أئمة البلاغ : « عليكم بالقرع فإنه يزيد في الدِّماغِ » ⁽¹⁷⁾ ، بارد رطب ⁽¹⁸⁾ في الدرّجة الثالثة ، دواء نافع من الأدوية العائنة ⁽¹⁹⁾ العابثة ، وهو أقلّ الثمار الصيفية كلّها مضرة

- (10) من أول المقامة إلى هنا بياض في (ب) .
 (11) الزيادة عن (ب) ، وفي (ج) : كم فيه من حديث ورد وخبر مقبول ورد .
 (12) (أ) : يتبعه .
 (13) (ج) : حولي . وقد روى ابن حنبل في مسنده أحاديث عديدة عن القرع منها أنّ الرسول يتبع القرع من الصفحة (ج 3 ، ص 180) وأنه يلتمس القرع بإصبعه (ج 3 ، ص 160) وأنه يدخل إصبعه في المرق يتبع بهما القرع (ج 3 ، ص 204) وأن القرع كان من أحبّ الطعام إليه (ج 3 ، ص 204) وأنه كان يعجبه القرع (ج 3 ، ص 108) .
 (14) (ج) : الحفاظ .
 (15) (ب) و(ج) : المتقنين .
 (16) الدباء : بضم الدال وشد الباء وهو ثمر شجر البقطين ، ج دباءة ، جاء في الحديث أنّ النبي أكل الدباء وكانت تعجبه وكان يتبعها من حوالي القصعة ، وكان النبي يقول لعائشة : إذا طبخت قدرا فأكثرِي فيها من الدباء فإنها تشدّ قلب الحديد ، رواه مسلم البخاري وغيرهما (انظر شرح الزرقاني على المواهب اللدنية للقسطلاني : ج 4 ، ص 385) .
 (17) رواه السيوطي في الجامع الصغير وذكره ابن الجوزي في الموضوعات ورواه الطبراني في الكبير بإسناد ضعيف (انظر شرح العزيمي للجامع الصغير : ج 2 ، ص 453) ، ويضيف حديثا آخر مثله : عليكم بالقرع فإنه يزيد في العقل ويكبر الدماغ . رواه البيهقي .
 (18) كلمة ساقطة من (ب) و(ج) .
 (19) (ب) و(ج) : العائنة .

وأيسرها ⁽²⁰⁾ في المعدة لابتة ، مذكور في المشهورين ، ومشهور في المذكورين ، [67أ] وهو من طعام المحرورين ، جيد لأصحاب الصفرا ، ولأصحاب ⁽²¹⁾ الكبد الحارة أصلح وأحرى ، لم يداو المبرسمون ⁽²²⁾ والمحرورون ⁽²³⁾ بمثله صنعا ، ولا أعجل منه نفعا ، ولا أعظم منه وقعا ، يبرد ويظفي ، ويلين البطن ويغفي ⁽²⁴⁾ ، ويسكن العطش واللهيب وله في نفع الحميات ⁽²⁵⁾ نصيب ، ومرقة الفروج المطبوخ فيه مُنعشة من الغثيات ⁽²⁶⁾ ، الناشئة من حدة الأخلاط الصفراوية في الحميات .

وإذا ضمّد شيئا من الأورام الحارة بردها وأطفاها ، وسواء في ذلك الدماغ والعين والنقرس وما سواها ، وماؤه إذا شرب أو غسل به الرأس سكن الصداع ، ويقوم من يبس دماغه من مرض النوم تقطيرا في الأنف بلا نزاع ، وإذا لُطخ بعجين وشوي وأستخرج ماؤه ، سكن حرارة الحمى الملتبهة وقطع العطش وحسن غذاؤه ، وإذا شرب شربا بخيار شنير ⁽²⁷⁾ وبنفسج مرّبي ، أحدر صفراء محضة وأزال كربا ، وإذا كُحل ⁽²⁸⁾ بمائه المذكور العينان ، أذهب منهما صفرة

---

(20) (أ) : أسرعهم .

(21) (ج) : وأصحاب .

(22) المبرسم : المصاب بالبرسام وهو التهاب في الحجاب الذي بين الكبد والقلب .

(23) المحرور : من دخلته الحرارة .

(24) في الأصل : ويقفي .

(25) الحميات : حالة مرضية ترتفع فيها حرارة الجسم إلى ما فوق درجتها المعتادة .

(26) (أ) : الغثيات .

(27) من هنا إلى سكنت الحار من الصداع : ساقط من (ب) . وشنير : موضع .

(28) (أ) : طلي .

اليرقان⁽²⁹⁾ ، وجرادة⁽³⁰⁾ القرع إذا لطح بها الرأس سكن الحار من الصداع ، أو ضمدت به العين من الرمّد الحارّ سكن منه الأوجاع ، أو الحمرة حصل لمادتها الإرداع⁽³¹⁾ ، وماء قشر القرع إذا آسُطِعَ به⁽³²⁾ نفع من وجع الأسنان ، وإذا قَطَّرَ مع دهن وَرَدَ نفع من الوجع الحار في الآذان ، وإذا طُبِخَ القرع بالخلّ نقص من غَلِظِهِ وانهضم ، وكان أشدَّ تطفئةً للصفراء والدم ، وسويقه [67ب]⁽³³⁾ نافع من السعال ، ووجع الحلق والصدر الصادرين حرا^(?)⁽³⁴⁾ ، ومن الكرب الحادث من الصّفرا .

ودهن القرع نحو دهن البنفسج والنيلوفر جيّد للحرّ والسهر ، وهو من أجلّ الأدوية لتنويم⁽³⁵⁾ المحمومين والمسلولين كيفما استعمله البشر ، وإذا اكتحل بماء زهره أذهب الرمّد الحار وأقلعه⁽³⁶⁾ ، وقشر القرع اليابس إذا أحرق وذرّ على الدّم المنبعث قطعه ، وإذا عجن والحالة على هذه بخلّ وطُلّي به على البرص نفعه ، وينفع من قروح الذّكر والأعضاء اليابسة المزاج ، وهي جيّدة لتطهير الصّبيان ولحرق النار معجوناً بسمن النّعاج ، وإذا قشر حبه ودقّ

(29) اليرقان : مرض يسبب اصفرار الجلد .

(30) الجرادة : برفع الجيم ما يقشر من العود .

(31) الحمرة : مرض وبائي يسبب حمى وبقعا حمراء في الجلد .

(32) (أ) : تسعطته .

(33) السّويق : ج أسوقه ، الناعم من دقيق الحنطة والشعير .

(34) في (أ) أضيفت عبارة من الانزال .

(35) كلمة ساقطة من (ب) .

(36) هذه الجملة جاءت سابقة بأربع جمل في (أ) .

واستخرج منه الأدهان ، نفع وجع الأمعاء الحارّة ووجع الآذان، ولبّ
بزره ينفع من السعال الحارّ المواد ، ويرطب الصدر ويبرئ حرقه
المثانة المتولّدة عن خلط حاد ، ولو لم يكن من فضله المبين ، إلا
أنّه داوى الله به رسولا من أصفیائه المرسلين ، قال تعالى : ﴿ فبئذناه
بالعراء وهو سقيم وأنبتنا عليه شجرة من يقطين ﴾ (37)

وفيه يقول الشاعر (38) :

وقرّع تبتدي للعيون كأنه خراطيم أفيالٍ لطحن برنجار (39)
مررتا فعائناهُ بين مزارعٍ فأعجبَ منها حسنه كلّ نظار

وقال آخر :

باكورة من قرعنا ناضرةً في كفّ حلو الدلّ بعداذي
كأنّها كافورة أقبلت في خرقٍ خضري من اللاذ (40)

الهندبا

الهندبا (41) ، وما أدراك ما الهندبا ، فيها أحاديث عديدة ، طرُق
بعضها لبعض شهيدة ، ما من ورقة من ورق الهندبا إلا عليها قطرة

(37) قرآن : الصافات ، الآية 146 ، والنبي المقصود هو يونس عليه السلام .

(38) هو عبد الرحيم بن نافع كما نسب إليه السيوطي هذين البيتين في « حسن المحاضرة » ص 238 .

(39) الزنجار : صدا نحاس ، كلمة فارسية الأصل .

(40) اللاذ : ج لاذة ، ثوب حرير أحمر من الصين .

(41) الهندبا والهندباء والهندب : بقل يشبه الخس عريض الورق ، جاء في كتاب الطب النبوي للذهبي
أنه يستحيل مزاجه حسب الفصول ، ففي الصيف فيه حرارة وفي الشتاء برودة ... وينفع أمراض
الكبد الحارة والباردة .

من الجنّة ، وهذه منقبة جليّة وفضيلة ومنة ، ومن الأطباء من يسمّيها [86] البقلة المباركة ، لأنّهم حمدوا في قانونها الطّبيّ مسالكه .

بارد رَطْبٌ في الأولى ، جيّد للمعدة مأكولا ، ينفع من ضعف القلب والمعد ، ويفتح من الكبد والطحال السّد ، وهو من أفضل الدّواء للمعدة والكبد الحارين ، ويطفىء حرارة الدّم والصفراء وينقي مجاري الكلّي من الرّين ، فإذا أُكِلَتْ مطبوخةً عقلت ، وتسكّنُ التهاب المَعِدَة والكبد ضَمَدًا بها أو أُكِلَتْ ، وينفعُ من الحميّات والاستسقاء (42) والأورام ، ومن نفث الدّم وأكثر السّموم ولسع الهوام ، ويسكّنُ الغثيان (43) ، ويضمّد بها من الحمرة والخفقان ، ومن التقرس والورم الحارّ في عين الإنسان ، ويضمّد بأصلها من لسع الحية والعقربان ، وماؤها إذا غلي وصفي وشرب بسكنجبير ينفي (44) الرّطوبات العفنة ، وينفع من الحميّات المزمنة ، وإذا طلي بها الأورام برّدّها وأسعف ، وبزره قريب [الفعال] من مائه المعتصر إلاّ أنّه أضعف ، وقال في « القانون » (45) : « وهو أبرّها » أنفع الهندبا للكبد أمرّها ، وليحذر الهندبا أصحاب السعال ، فإنّه لا يوافقهم بحال ، وفيه يقول الشّاعر المقوال :

---

(42) الاستسقاء : تقيؤ الرجل ما اجتمع في بطنه . والسقي : ماء يتجمع في البطن عن مرض .

(43) الغثيان : اضطراب النفس حتى تكاد تنفياً .

(44) (أ) : نفي .

(45) يشير السيوطي إلى ابن سينا وكتابه « القانون » وهو أشهر كتبه في الطب والصيدلة ويعتبر موسوعة في الأمراض والمعلومات الطّبية ، وابن سينا هو أبو علي الحسين بن عبد الله بن الحسن ولد سنة 370 هـ بقرية فشنة قرب بخارى وتوفي في همدان سنة 429 هـ . من أبرز مؤلفاته كتاب الشفاء في الالهيّات والطبيعيّات ، وكتاب النجاة وهو مختصر الشفاء .

ألا حبّذا الهندبا بقلّة منافعها جمّة جامعة
له ورقات كلين الرياض خضّر بأطرافه طالعة
إذا ناله ذو سقام أبلّ ولم يخش من بعده واقعة

الخسّ

الخسّ ، وما أدراك ما الخسّ ، بارد رطب أشدّ من الهندبا ترطيبيا ،
[68ب] وأوفى في التطفئة وتسكين العطش نصيبا ، مبرّد للبطن
منوّم ، مدرّ للبول إذا عليه دّوم ، وإذا طبخ فهو أكثر في الغذاء ،
وإذا أُكِلَ كما قُلّع غير مغسول وافق من يشتكي من معدته أذى ؛
[و] ينفع من الحمرة والورم الحارّ ، وليكثر من أكله من معدته تولّد
المرار ، قال ابن البيطار : « ولم أجد شيئا من البقول يداوى به السهر
غيره »⁽⁴⁶⁾ ، والخلط المتولد منه بارد رطب جيد لا يوازي
بقلّ خيرُهُ ، إذ ليس تعرض له [رداءة] الاستمرار كما تعرض
لسائر البقول ، والبطن معه لا [هو] مطلق ولا معقول ، وهو
يهيج للانسان شهوة المأكول ، وينفع من اللذع العارض
في⁽⁴⁷⁾ المعدة ، ومن حرقة المثانة التي هي من خلط صفراوي
متولّدة ، ومن السعال الذي لا نفث معه وهو من مادة رقيقة تتحلّب
من الرأس مسهّدة ، ويُعزّر اللبن ويُذهب اليرقان⁽⁴⁸⁾ ، ويسكّن

(46) انظر مفردات ابن البيطار : ج 2 ، ص 57-59 ، يقول : « وقد كنت آكل الخسّ في شبابي
لأن معدتي كانت تولّد مرارا كثيرا فكنت أبردها به وأنا الآن آكلها سليقة وذلك أتى لم أجد
شيئا من البقول يداوى به السهر غيره » .

(47) (ح) : من .

(48) انظر ملاحظة عدد 29 .

حرارة الرأس والهذيان ، ويسكن وجع الثدي وهو دواء لاختلاف المياه والأرضين والهواء وإن أكل بالخل نيتًا يسكن المرار ، والصداع المتولد عن صفراوية البخار⁽⁴⁹⁾ ، وإذا عُجِن بمائه دقيق الشعير سكن⁽⁵⁰⁾ الورم الحارّ في⁽⁵¹⁾ العين ، والإكثار من أكله يضعف البصر ويكسبه الغشاوة والغين ، وبزره يسكن وجع الصدر ولدغة العقرب والهوام ، وإذا شرب قطع شهوة الجماع والاحتلام ، وفيه يقول الشاعر :

أتاني الغلام قيل الطعام وقد حمّ جسمي بخسّ نضير
[69أ] كقضب اللجين بأطرافها لمصرها عذبات⁽⁵²⁾ الحرير

الرجلة

الرجلة⁽⁵³⁾ ، وما أدراك ما الرجلة ، فيها حديث ضعيف بلا نزاع ، أن فيها شفاء من سبعين داء أدناها الصداع ، وأنه صلى الله عليه دعا لها بالبركة وحيث شاءت نبتت ، وذلك حين داوى بها قرحة في رجله فبرأت ، فلذلك تسميها الأطباء البقلة المباركة ، [واللينة] والحمقاء أسماء متشاركة .

باردة في الثالثة رطبة في الثانية ، كثيرة المنافع في الحاضرة

(49) (ح) : من صفراوى البخار .

(50) (أ) : يسكن .

(51) (ب) و(ح) : من .

(52) غير واضحة في الأصل . والعذبات : ج عذب : وهو طرف كل شيء وعذبة الشجرة غصنها .

(53) الرجلة : سميت كذلك لأنها تنبت على طرق الناس فتداس ، وتسمى أيضا البقلة الحمقاء .

والبادية ، عظيمة البركات ، تمنع المواد المتحلّبة⁽⁵⁴⁾ والتزلات ، لا سيما [التي] إلى الحرارة⁽⁵⁵⁾ مائلات ، مع أنها تغيّر هذه المواد ويختلّ⁽⁵⁶⁾ منها المزاج ، وكم لها من أثر حسن في العلاج ، تقمع الصفراء جدّا ، وتبدّل من الحرارة بردا ، وتبرّد تبريدا شديدا ، وهي من أنفع الأشياء كلّها لمن يجد في المعدة [والكبد] لهيبا وتوقيدا ، أكلا لها وشربا لمائها ، [ووضعا على فم المعدة وما دون الشراسيف⁽⁵⁷⁾ بإزائها] ، وتشفي من الضرس⁽⁵⁸⁾ العارض في الأسنان ، ومن قرحة الأمعاء وحرقتها إذا أكلها الانسان ومن الفضول أن تصل إلى المعدة بالسيلان ، ومن نفت الدم من الصدر والقيء والإسهال ومن نرف التّسوان ، ومن الأوجاع والقروح وفي الكلى والمثانة ، ومن حرقة البول والعطش فجّلّ الباري سبحانه ، وتنفع المحرورين وأصحاب الحميات الحادّة ، وتزيد في الباءة⁽⁵⁹⁾ والمنّي في الأمزجة الحارة اليابسة المادة ، ومن قال إنّها تُضعف شهوة الجماع ، فهو في المبرودين [69ب] بلا نزاع ، وضّمدها ينفع من الصداع ، وأورام العين وغيرها ، ومن الحمرة والتهاب المقعدة والمثانة وحرق⁽⁶⁰⁾ النار وضيورها ، وعصارتها تنفع من الحميات

(54) (أ) : المتجلبة .

(55) (ب) و(ح) : المرارة والحرارة .

(56) (أ) و(ح) : تحيل .

(57) ج شرسوف : طرف الضلع المشرف على البطن .

(58) (أ) : الضرس . والضرس : مرض يصيب الأسنان من أكل الحوامض .

(59) (ح) : وتزيد الباه .

(60) (ح) : وحر .

والبواسير⁽⁶¹⁾ وحب القرع شربا ، ومن بثور الرأس وصداعه غسلا به⁽⁶²⁾ وصبا ، وقد ينفع⁽⁶³⁾ في أدوية الرّجَم وفي أخلاط الأَكْحَال، وإذا حقن به غير مغلّي نفع من انصباب المرّة الصفراء إلى الأمعاء وأمسك ما حدث عنها من الإسهال ، وبزرها ينفع من القلاع⁽⁶⁴⁾ والحرّ في أفواه الأطفال ، ويشفي من الحصى ويُدرّ البول ويُسهّل طبعا ، وإذا قُلي أمسك الطبيعة وقوى الأمعاء ، وإذا دُلك بالرجلة الثآليل قلّعها بالخاصية قلعا ، ومن وضعها في فراشه لم ير حلما ولا مناما وضعا ، وهي في الجملة صالحة في العلاج ، في كل حارّ من الأزمان ، والبلدان ، والمزاج غير أنّها تقطع شهوة الطعام ، وتحدث في البصر الظلام .

البامية

البامية⁽⁶⁵⁾ وما أدراك ما البامية ، باردة رطبة في الثانية ، وهي أرطب من سائر البقول ، والدّم المتولّد عنها رديء الفضول ، موافقة لأصحاب المزاج الحار ، وغذاؤها في غاية القلّة والاستندار⁽⁶⁶⁾ ، والتوابل الحارّة تدفع ما فيها من المضار ، وفيها أقول :

(61) ساقطة من (ح) .

(62) (أ) : بها .

(63) (أ) : يقع .

(64) القلاع . ج قلع ، ما يكون على جلد الأجر ب كالقشر ، وقلاع الأذن : تشقق يعرض في أصل الأذنين يرشح بالمادة والماء الأصفر .

(65) البامية : هي المعروفة في تونس بالقناوية .

(66) (ب) : أصلحت هذه الكلمة في الهامش بالاستقذار ، وفي (ح) : الاستعذار .

وبامية لها طعمٌ لذيذٌ ومنظرها بديع في الجمال
تُحاكي وهي تزهر في رياض حِقَاقٍ زمردٍ مُلئت لآلي

الملوخيا

الملوخيا ، وما أدراك ما الملوخيا ، [70أ] باردة في الأولى رطبة
في الثانية ، تفتح سدد الكبد الوانية ، وترطب الصدر وتنفع من
السعال ، وتلين البطن وبزرها أشد في الإسهال ، وصريح⁽⁶⁷⁾ كلام
« القانون » في التَّرجَمَةِ عنها ، أن منافع الخُبَّازي جارية فيها ، لأنها
نوعٌ منها .

الخُبَّازي

الخُبَّازي ، وما أدراك ما الخُبَّازي⁽⁶⁸⁾ ، بارد⁽⁶⁹⁾ رطب في
الأولى ، رديء للمعدة الرطبة فضولا ، مغزر للَبْنِ نَفَّاع ، يفتح⁽⁷⁰⁾
سَدَد الكبد ويضع القلاع⁽⁷¹⁾ ، وينفع من السعال اليابس بالاعتدا ،
ومن أوجاع المثانة وما بها من الأذى ، ويدرّ الأبول⁽⁷²⁾ وتُلين
طبعاً⁽⁷³⁾ ، ويُصلِحُ خشونة الصِّدر والرِّئة وبزره في ذلك أشدّ

(67) (أ) : صحيح ، والقانون هو كتاب ابن سينا . انظر أعلاه ملاحظة رقم 45 .

(68) يسمّى في تونس بالخيزا . والخبازي : بضم الخاء وفتح الباء والزاي .

(69) (ب) : باردة ، وسقطت كلمة رطب .

(70) (ب) : تفتح .

(71) (أ) : ينفع للقلاع .

(72) (ب) : تسند هذه الأفعال إلى الغائبة المفردة ، في (ج) : البول .

(73) (ب) : طبعها .

نفعاً ، وقضبانه نافعة للمثانة والأمعاء ، وورقه إذا مُضِعَ نِيًّا وضمَّدَ به العين ، نفع النواظر ⁽⁷⁴⁾ وأُنبِتَ فيها اللحم وأزال الغين ، وإذا ضمَّدَ به للسنع النحل والزنابير نفع ، وإذا دُقَّ وُحِلِّطَ بزبد و[تُد]مسح به لم يضره منها ما لسع ، وإذا ضمَّدَ به مع البؤل أزال الرطوبة ⁽⁷⁵⁾ من قروح الرأس ، وإذا طُبِخَ وَرَقُهُ ⁽⁷⁶⁾ وُحِلِّطَ به زيتٌ ووُضِعَ على الحُمرة وحرَّقَ النار أذهب عنها البأس ، وإذا وُضِعَ وحده على الأورام سكَّنَها ، أو الدَّمَامِيلَ فَجَّرَها ، وأخرج ما فيها من الأَدْناس وإذا جلس النساء على طبيخه سَكَّنَ ⁽⁷⁷⁾ صلابة الرَّحِمِ والمقعدة وإذا أُضِيفَ بزرها إلى أدوية [الجفن] أزال ضرر الأدوية الحارة وبرَّدها ، وإذا طبخ ورقه بأصوله نفع من لسعة الرُّثِيلاء والأدوية القتَّالة ، وينبغي أن يُشْرَبَ وَيُتَقَيَّأَ دائماً فإنه [يُبرىء] ذلك لا محالة ⁽⁷⁸⁾ .

وقد قلت فيها :

خَبَازِيَاتٌ تَرَاهَا تَحْكِي قِبَابَ زَبْرَجَدٍ
كثيرةُ النفعِ طَبًّا مقامُها فيه أمجد
تُفوقُ في الطبِّ حقًّا على لُجَيْنٍ وَعَسْجَدٍ

(74) (ب) و(ج) : نقي البواسير .

(75) (ب) : الرطبة . و(ج) : أبرأ الرطبة .

(76) وإذا طبخ ودق وخلط .

(77) (أ) : سخن .

(78) جاء في كتاب الطبِّ النبوي للذهبي : خبازى بارد رطب يلين الطبع والحلق وينفع من السعال ، وبزره يدخل في الحقن اللينة وغيرها وطبيخه ينفع من حكة المقعدة ، ص 35 .

[70ب] المقامة الفستقية

مرّت من البقول طائفة ، على الثَّقول عائفة ⁽¹⁾ ، تروم الإفصاح
عن ⁽²⁾ منافعها ، والإيضاح عن ⁽²⁾ طبائعها ، فأجابها من أجاب ،
من الألباء ⁽³⁾ الأنجاب ، أن استمعوا ما ألقى إليكم ، وُعوا ما أملي
عليكم :

خصائص الفستق

أمّا الفستق فحارّ رطب في الثانية ، أشدّ حرارةً من اللوز
والجوز ⁽⁴⁾ متناهية ، يفتح السدد ، وينقي الكبد ، ويقوي المعد ،

---

(٥) عنوانها في (أ) : مقامة البقول .

(1) عاف عيفا وعيفا وعيفانا الطعام وغيره : كرهه فتركه .

(2) (أ) : على .

(3) (ب) : من الأولياء .

(4) (ب) و(ح) : الجوز واللوز .

لأبخرتها التي ترقى إلى الأعلى قانع ، ولعلل الصدر والرئة نافع (5) ،
وينقي منافذ غذا ، ويزيل ما فيها من ثقل وأذى ، ويذهب المغص
والعثيان ، وينفع من نهش الهوام كالحيّة والثعبان ، ويقوي فم المعدة
وقلب الإنسان ، ويُعدّ في المفراحات والترياقات ، وقشره إذا نقع في
الماء وشرب نفع العطش والقيء والإطلاقات ، ويطيّب النكهات ،
لما فيه من العطريات ، ودهنه يضرّ بالمعدة وذلك من الخاصّيات ،
وفيه يقول الشاعر :

من الفستق الشامي كلّ مَصُونَة
تُصانُ عن الأحداق في بطنِ تَابُوت
زَبْرَجَدَة ملفوفةٌ في حريرة
مضمّنةٌ دُرّاً مُعَشَى بياقوت (6)

وقال آخر :

تفكّرت في معنَى الثّمَار فلم أجِد
بَهَا ثَمَرًا يَبْدُو بِحَسَنِ مَجْرَدِ
[71] سِوَى الفُسْتِقِ الرُّطْبِ الجَنِيِّ فَإِنَّهُ
زَهَابٌ بِمَعَانٍ زَيْنَتُ بَتَجَدِّدِ
غِلَالَةَ مَرَجَانٍ عَلَى جِسْمِ فِضَّةِ
وَأَحْشَاءُ ياقوتِ وقلبِ زَبْرَجَدِ

(5) جاء في كتاب الطب النبوي للذهبي : فستق حار رطب ، قشره الأحمر يقطع القيء والاسهال
وقيل إن أكل قلب الفستق مع الزبيب الأسود يذكي ويقوي القلب (ص 49) .

(6) (ب) : ورد البيت الثاني في « نزهة الأنام في محاسن الشام » (ص 187) منسوباً إلى ابن المعتز .
انظر عن الشاعر الملاحظة رقم 62 على المقامة اللؤلؤية . وهما غير موجودين في ديوانه الصادر
عن دار صادر . بيروت . د . ت .

وقال آخر :

وَفُسْتَقَّةَ شَبَّهْتُهَا إِذْ رَأَيْتُهَا
وَقَدْ عَايَنْتُهَا مَقْلَتِي بِنَعِيمِ
زَبْرَجَدَةَ خَضْرَاءَ وَسَطِ (7) خَرِيرَةٍ
بِحُقَّةِ عَاجٍ فِي غِلَافِ أُدِيمِ (7)

وقال آخر :

وَفُسْتُقٍ قَدْ حَكَى جَلْبَابَهُ شَفَقًا
وَقَلْبُهُ كَوِدَادِ الْعَاشِقِ الْكَلِيفِ
تَرَاهُ مَلْتَجِفًا ثَوْبَ الْحَيَا حَجِلاً
طَوْرًا وَطَوْرًا تَرَاهُ غَيْرَ مَلْتَجِفِ
يَحْكِي فُصُوصَ يَوَاقِيَتِ مَفْصَلَةِ
زُرْقًا وَصُفْرًا لَهَا غِلْفٌ مِنَ الصَّدْفِ
كَأَنِ آكَلَهُ مِنْ طَيِّبِ مَطْعَمِهِ
مُوَاصِلٌ لِحَبِيبٍ دَائِمِ الصَّلْفِ

خصائص اللوز

وأما اللوز فحارّ رطب في وسط الدرجة الأولى ، يصلح بلّة المعدة ويقذف ما فيها من (8) رطوبة وفضولا ، ويجلو الأعضاء

(7) ورد هذان البيتان في « نزهة الأنام في محاسن الشام » (ص 186) منسوبين إلى مهذب الدين الدهان وهو يحيى بن سعيد بن مبارك أبو زكرياء ولد بالموصل سنة 616 وتوفي بها سنة 695هـ.

(8) ساقطة من (ب) .

الباطنة وينقيها ، [ويغذو] الأمعاء ويلزق ما فيها ، ويدرّ البول ويسكن حرقه (9) المبال ، ويفتح السدد من الكبد والطحال ، ويلين الحلق وينفع اليابس من السعال ، ويسمن ويقوي البصر المضطرب ، وينفع من القولنج (10) ومن عضّة الكلب [الكلب] ، وهو [71ب] جيد للصدر والرئة والمثانة الخشنة ، وإذا أُكِل بالسكر زاد في المنّي وسخّنه ، واللوز المقلّي أنفع للمعدة بالدباغ ، وأمّا (11) إذا أكل الجوز واللوز (12) بالسكر غديا كثيرا وأخصبا البدن وزادا في المخّ والدماغ ، واللوز الأخضر يدبغ اللثة والفم ، ويسكن ما فيها من الحرارة والدم (13) ، وفيه يقول الشاعر :

انظر إلى اللوز إذ وافاك أخضره يا من محاسنه تاهت على التيه
 أنظر إليه بعين الزهو مستمعا قولي لتنظر فيه حسن تشبيهه
 كأنه حبٌّ درّ صانه صدّف من الزبرجد جلّ الله منشيه

(9) (أ) : حرارة .

(10) القولنج : بفتح القاف أو ضمها ، مرض معد يعسر معه خروج الثفل والريح . معرب كوليكوس اليونانية وهي مشتقة من كولون اسم معى كبير .

(11) ساقطة من (ح) .

(12) (ح) : اللوز والجوز ، و(ب) : بالجوز .

(13) في كتاب الطب النبوي للذهبي في مادة لوز : الحلو منه ينفع السعال ... وأكله مع السكر يزيد في المنّي ويزيد في الدماغ ويخصب البدن ويغذو غذاء جيدا . والمر منه حار يفتت الحصى . وروت عائشة رضي الله تعالى عنها قالت : أتى رسول الله ﷺ بسويق اللوز فردّه وقال : « هذا شراب الجبارة والمترفين بعدي » (ص 58) .

وقال آخر :

رأيت في اللوز معني مثالهُ ليس يوجد
كأنهُ حَبُّ دَرٍ عليه قفل زبرجد (14)

وقال آخر :

ومُهْدِ إلينا لَوْزَةً قد تَضَمَّنَتْ لمبصرها قليين فيها تلاصقا
كأنهما خلآن فإزا بخلوة على غفلة في جلسة فتعانقا (15)

خصائص الجوز (16)

وأما الجوز فشديد الحرارة والإسخان ، كثير الإضرار بالإنسان ، وله في المعدة الباردة نفع ، ومن منافعه [أنه] يُسهل الديدان وحبّ القرع، (17) وهو دواء لجميع السموم ، وتسكينه للمغصّ معلوم ،

(14) ورد في « نزهة الأنام » (ص 148) ما يقرب منه منسوباً إلى ظافر الحداد قوله :

جاء بلـلـوز أخضر أصغـره ملـء الـيد
كأنـمـا زيـره نـبت عـذار الأـمـرد
جواهر لـكنـما الـأصداف مـن زبرجـد

(15) نسب البيتان في المصدر المذكور نفسه منسوبين إلى هبة الله بن سنا الملك وذلك في اللوز الذي بقلبين (ص 148) . والشاعر هو هبة الله بن جعفر السعدي أبو القاسم ولد بمصر سنة 545 وتوفي بها سنة 624هـ كان والياً على ديوان الجيش وله « دار الطراز » في عمل الموشحات . وقد جاء البيتان باختلاف :

ومُهْدِ إلينا لَوْزَةً قد تَضَمَّنَتْ لناظرها قليين فيها تلاصقا
كأنهما حبان فإزا بخلوة على غفلة من حاسد فتعانقا

(16) جاء في كتاب الطب النبوي للذهبي عن الجوز : حار يابس يصدع وهو عسير الهضم رديء للمعدة والطري خير من اليابس والمربي بالعسل ينفع أوجاع الحلق ، قال ابن سينا : أكل التين والجوز ... دواء لجميع السموم (ص 30) .

(17) كذا في الأصل . والقرع : بشور تخرج في الرأس عسرة البرء

وأكثر نفعه للمعالج ، [72] في الطلاء من الخارج (18) ، على القوباء (19) والملتوي من الأعصاب ، والثدي الوارم وعضة البشر والكلاب (20) ، وفيه يقول الشاعر :

تأمل الجوزَ في أطباقه لتري رَأُوقَ حَسَنِ عليه غيرَ مخطوط
كأنه أُكْرَم من صندلٍ خرطت فيها بدائعُ من نقشٍ وتخطيطٍ (20)
وقال آخر :

يَارُبَّ جـوزِ أخضَرَ مُفصَّصٍ (21) مقشَّرٍ
كأثمَّ أرباعُهُ مضغَةٌ علكِ الكُنْدَرِ (22)

خصائص البندق :

وأما البندق فأغلظ وأغذى من الجوز ، وفي الحرارة دون اللوز ، ولفظه فارسي واسمه العربي الجَلُوز ، وهو إلى حرارة ويوسه قليلة ، وفيه منافع وخواص جليلة (23) ، منها أنه يزيد أكله في الدماغ ، وينفع من السموم ولدغ العقرب اللدّاغ (24) ، ويقوي المعى المدعو

(18) (ح) : خارج .

(19) هو المعروف بالحزاز . انظر أعلاه ملاحظة رقم 47 على المقامة التفاحية .

(20) نسب البيتان في « نزهة الأنام في محاسن الشام » إلى أبي الفرج بن هندو (ص 206) والشاعر هو علي بن الحسين بن محمد بن هندو أبو الفرج نشأ بنيسابور كان من كتّاب الانشاء في ديوان عضد الدولة توفي بجزان سنة 420هـ . له تأليف في الطب والحكمة . وجاء البيت الأول فيه اختلاف : رواق بدلا من راووق .

(21) (ب) : مفضض .

(22) الكندر هو المعروف باللويان .

(23) (ب) و(ح) : خواص ومنافع .

(24) (ب) : وينفع ... إلى اللدّاغ : جملة ساقطة .

بالصائم ، وينفي الضرر عنه بالخاصية ويلائم ، وينفع من السعال المزمن والنفث الحادث من الرئة والصدر ، وذكر ابن البيطار أن قوماً يُعلّقونه في أعضادهم من لدغ العقارب (25) وذلك نفع جليل القدر ، وليقشّر من قشرته ليكون أسرع انهضاما وانحدارا ، وأقلّ من النفخ والقراقير (26) إضرارا ، فإنّ في القشر الباطن قبضا شديدا ، وبه يعقل البطن ويكثر للنفخ توليدا ، وإذا قلاه من [72ب] أراد أكله ، عاقه على إنضاج التزلة .

خصائص القسطل

وأما الشاهبلوط وهو القسطل فبارد ذو إيباس ، نافخ مصدع للرأس ، وغذاؤه غير محمود (27) للناس ، قابض بطيء الانهضام ، فإنّ خلط بالسكر قلل منه (28) ما به يضام ، وفيه تقوية للأعضاء [ومنع للتزوف وجلاء من النجخ وقروح الأمعاء] ، ونفع من رطوبة المعدة ونفث الدماء ، ولحمه جيد للمسموم (29) ، وتغزيه للبول معلوم .

(25) مفردات ابن البيطار: ج 1 ، 119—120 : « وقد كنت أنا في حدائتي في أرض الموصل في بعض أعمالها فرأيت قوما يعلّقون الجلوز في أعضادهم ويذكرون أنهم يتنفعون به من لدغ العقارب » (ج 1 ، ص 119) .

(26) قال ابن البيطار : هو أكثر توليدا للنفخ والقراقير من الجوز وأكثر نفخه في أسفل البطن وخاصة إذا أخذ بقشره الداخل لأن في ذلك القشر قبضا قويا وبه تعقل البطن وإذا قشر من قشره الباطن كان أسرع انحدارا وانهضاما . (ج 1 ، ص 119) .

(27) (ح) : ليس محمودا .

(28) ساقطة من (ب) و(ح) .

(29) (أ) : للمسموم .

خصائص حبّ الزلم

وأما حبّ الزلم [وهو حب العزيز]⁽³⁰⁾ فحارّ في الثالثة رطب في الأولى ، يزيد في المنّي كثيرا مأكولا ، وطعمه ومذاقه ما ألذّه وأطيبه ، وإذا مُضِغ ووضع على كلف الوجه⁽³¹⁾ أذهبه .

خصائص حبّ الصنوبر

وأما [حبّ] الصنوبر⁽³²⁾ فحارّ في الثانية⁽³³⁾ رطب في الأولى ، وقيل يابس في الثانية نزولا ، شديد الإسخان ، صالح للمشائخ دون الشبان ، للرّعشة⁽³⁴⁾ والفالج والربو نافع ، وللرطوبات⁽³⁵⁾ العفنة والبلاغم قالع ، ينقي الكلى والمثانة من الحصى والرّمل ويشفيها ، ويقوي المثانة على إمساك البول الذي فيها ، ويزيد في الباءة⁽³⁶⁾ ويكثر الرّياح ، ويسخّن الكلى لمن كان له بالإسخان نجاح ، وينفع ما عرض في البدن من الاسترخاء ، ويجفّف الرطوبات الفاسدة المتولّدة في الأعضاء ، وهو بطيء الهضم فليحذر فيه الإكثار ، ولا ينبغي للمحرورين أن يقربوه ولا سيما في الزمان⁽³⁷⁾ الحار ،

(30) الزلم : نبات لا بزر له ولا زهر وفي عروقه التي تحت الأرض حب مفلطح دسم .

(31) الكلف : تغير البشرة بلون مكدر .

(32) يسمّى عندنا الزقوقو . وجاء في كتاب الطبّ النبوي للذهبي : حار رطب يزيد في المنّي وتريقه الرمان المرّ (ص 31) .

(33) (أ) : الثالثة .

(34) (أ) : الوعثة .

(35) (أ) : المأكولات .

(36) (ح) : الباه .

(37) (ب) : الزمن .

[والحمد لله وحده وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه
وسلم تسليما كثيرا دائما إلى يوم الدين ، ورضي الله تبارك وتعالى
عن كل الصحابة أجمعين ، وعن التابعين وتابعيهم] ⁽³⁸⁾ .

---

(38) الزيادة عن (ح) وجزء منها في (ب) .

[45ب] المقاميات بالولائية

في
اليواقيت السبع السنوية (1)

اجتمع سبع من اليواقيت ، لبضعة من المواقيت ، وتصدّوا (2)
للمفاخرة ، لا للمفاجرة ، وللمكاثرة ، لا للمكابرة ، أيها في الرتبة
أعلى ، [وفي الزينة أعلى] (3) ، وفي المنظر أحلى ، وفي المخبر
أجلى ، فعقدوا لكل واحد (4) منهم حلقة ، وسبّحوا للذي (5)
أحسن كلّ شيء خلقه ، ونصب كلّ (6) منهم في حلقة منصّة ،
وأشاروا إليه بالأصابع حيث أضحى عين الخاتم وفصّه .

(1) (ب) : ولشيخنا رضي الله تعالى عنه المقامة الياقوتية .

(2) (أ) : وتصعدوا .

(3) عن (ح) .

(4) ساقطة من (ح) .

(5) (ح) : الذي .

(6) في الأصل : لكل .

خطاب الياقوت

فقال الياقوت : الحمد لله الذي خلقني في أحسن تقويم (7) ، وجعلني أبهى في العين من الدرّ النّظيم ، وشرفني على كثير من الأقران ، حيث ذكرني بصريح اسمي في القرآن ، في قوله تعالى في سورة الرّحمان : « كأنهنّ الياقوت والمرجان » (8) ، وقدمني في الذّكرِ وذلك يدلُّ على أنّي من المرجان أنبه ، وأشرف منه مقاما ورتبة ، وكم ورد ذكرني في الأحاديث الصّحاح والحسان ، وفي صفاتي (9) ما أودعه الله من المحاسن في الجنان ، من ذلك حديث عمّن أفاض الله عليه من المكارم فيضا (10) : « بنى الله جنة عدن [لبنة] من ياقوتة حمراء ، ولبينة من [أ46] زبرجدة خضراء ، ولبنة من درّة بيضاء » ، وفي حديث مرفوع رواه حافظ ممّجد : « الدرّجة الثانية (11) من الجنّة دُورها وبيوتها وأبوابها وسرورها ومعاليقها من ياقوت ولؤلؤ وزبرجد » (12) ، وفي حديث صحيح الثّبوت :

(7) (ح) : خلقني حسن التقويم . و(أ) : التقويم .

(8) الآية 58 .

(9) (ح) : وفي صفات .

(10) نشر بتونس للسيوطي كتاب « الدرر الحسان في البعث ونعيم الجنان » على هامش « دقائق الأخبار الكبير في ذكر الجنّة والنار » لعبد الرحيم بن أحمد القاضي ، ط. التّجاني المحمدي ، د. ت. وقد وصف السيوطي الجنّة وجمع عنها كل ما ورد من أحاديث وأساطير وخرافات . ويبدو أن الكتاب منسوب إليه . وقد احتل عنصر اللآلئ والجواهر والياقوت مكانة كبرى في تصوير الجنان .

(11) (أ) و(ح) : الثالثة .

(12) مما يشبه هذا الحديث : الشّهداء عند الله على منابر من ياقوت في ظلّ عرش الله يوم لا ظلّ إلّا ظلّه على كتيب من مسك فيقول لهم الربّ : ألم أوف لكم وأصدقكم فيقولون : بلى وربّنا ، رواه السيوطي في « الجامع الصغير » : ج 2 ، ص 378 . ويبدو أن هذا الحديث جزء من حديث طويل أورده عبد العظيم المنذري في « الترغيب والترهيب » ج 4 ، ص 503—504 . ورواه عبد الله بن مسعود .

« حصباؤها اللؤلؤ والياقوت »⁽¹³⁾ ، وفي حديث من الحسان :
« دَرَجُهَا اللُّؤْلُؤُ والياقوت ورضاضها⁽¹⁴⁾ العُنْبُرُ وترابها الزعفران » ،
وفي حديث رواه البيهقي⁽¹⁵⁾ وُعِدَّ به المصلِّي أجرا : « ليس عبد
مؤمن يصلي في ليلة من رمضان إلا بنى الله له بيتا في الجنة من ياقوتة
حمرا » ، وفي أحاديث صحاح وحسان : « في الجنة خيل من
الياقوت لها من الذهب جناحان ، إذا ركبها صاحبها طارت به في
الجنان »⁽¹⁶⁾ .

فما ذكرت في معرض الترغيب والتنبيه ، إلا وكان لي بذلك فخار
ورفعة وتنويه ، وقد وردت في أحاديث ثبتت⁽¹⁷⁾ لي الشرف
والفخر : « تَخْتَمُوا بالياقوت فَإِنَّهُ يَنْفِي الفقر »⁽¹⁸⁾ .

وأما الخواص المودعة في فشريفة ، والمنافع الموجودة لدي
فمنيفة ، من ذلك [أن] التختُّم بي والتعليق ، يمنع من إصابة الطاعون

(13) رواه الترمذي في كتاب الجنة : ص 2 ، والديلمى في كتاب الرقاق ، ص 100 ، وابن حنبل
في المسند : ج 2 ، ص 305—335 .

(14) (أ) : أرضها . وروى السيوطي أحاديث في « الجامع الصغير » منها : « دخلت الجنة فرأيت
فيها جنابذ من اللؤلؤ وترابها المسك فقلت لمن هذا يا جبريل قال : للمؤذنين والأئمة من أمتك
يا محمد » (ج 2 ، ص 281) .

(15) البيهقي : انظر الملاحظة رقم 5 في المقامة التفاحية .

(16) جاء في « الجامع الصغير » حديث عن الترمذي عن أبي أيوب الأنصاري : إن أدخلت الجنة
أوتيت بفرس من ياقوتة حمراء له جناحان فحملت عليه ثم طار بك حيث شئت . (ج 2 ،
ص 60) . ويروى حديث : « من صام عشرة أيام من رجب جعل الله له جناحين موثقين
بالدر والياقوت يطير بهما كالبرق اللامع على الصراط » (انظر : مصباح الظلام : ص 131) .

(17) (ح) : تثبت .

(18) حديث ضعيف موضوع .

على التحقيق⁽¹⁹⁾ ، ولي في التفريح ، وتقوية القلب الجريح ،
ومقاومة السموم ، ومدافعة الهموم ، والغموم ، ما هو مشهور معلوم ،
ومن خواصّي أنّه لا تعمل فيّ المبرد ، وإذا صُلِّيتُ بالنار لم تؤثر
فيّ في مورد من الموارد⁽²⁰⁾ ، وحسبك قول الشاعر من شاهد :

[46ب] وطالما أصليّ الياقوتُ جمرَ الغضا
ثمّ أنظفنا الجمرُ والياقوتُ ياقوتُ

وقال آخر⁽²¹⁾ :

ما باله يجفو وقد زعم الوري أن الندى يختصُّ بالوجه الندي
لا تخذعنك وجنة محمّرة رقت فيّ الياقوت طبع الجلمد

وقد شبه بي الشعراء ما له في الفخر علوّ ، وفي القدر غلوّ ، فقال
الشاعر :

أما ترى الورد على غصنه في روضة البستان للمنظر
صخاف ياقوتٍ وقد رصعت في وسطها بالذهب الأصفر

---

(19) جاء في أزهار الأفكار للتيفاشي عن أرسطو أنه من تقلد هذا الحجر أو تختم به وكان في بلد وقع فيه الطاعون منعه أن يصيبه ما أصاب أهل ذلك البلد من الطاعون (ص 73) . ونلاحظ أن السيوطي يعتمد كثيرا في هذه المقامة على التيفاشي .

(20) (أ) : لم تؤثر في وارد من الموارد . وفي « أزهار الأفكار » أن من خواصه صبره على النار وقبوله البرودة بسرعة إذا خرج من النار . (ص 17) .

(21) (أ) : وقال الآخر .

[وقال آخر :

ومن ملح الأيام يوم قضيته لدى روضة فيها لأحبنا قوت
لبست به من أخضر الروض حلة وأزارها من حمرة الورد ياقوت]

وقال آخر :

أرأيت أحسن من عيون النرجس
ومِن تَلَا حُظْهِنَّ وَسَطَ الْمَجْلِسِ
در تشقق عن يواقيت على
قُضِبَ الزَّبْرَجْدَ فَوْقَ بُسْطِ السِّنْدِسِ

وقال آخر :

أنظر إلى نرجس في روضة أنف
غناء قد جمعت سبأ من الزهر
كان ياقوتة صفراء قد طبعت
في غصنها حولها ست من الدرر

خطاب اللؤلؤ

وقال اللؤلؤ : الحمد لله الذي ألبسني خلعة البياض ، وجعلني بين
اليواقيت كالنور في الرياض ، ومن علي بالتبجيل ، وحباني [47أ]
بالتنويه والتنزيل ، [وكرر ذكري في عدة مواضع من التنزيل] ،
وقدمني في الذكر في القرآن ، في قوله تعالى في سورة الرحمن :
﴿ يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان ﴾ (22) ، وشبهه بي الحور والولدان ،

(22) الآية 22 .

قال تعالى في كتابه المصون : ﴿ وَحُورٌ عِينٌ كَأَمْثَالِ اللُّؤْلُؤِ الْمَكْنُونِ ﴾ (23) ، وقال تعالى مرغبا للمؤمنين ومحذرا أن يُطيعوا آثما أو كفورا : ﴿ يطوف عليهم ولدان مخلدون إذا رأيتهم حسبتهم لؤلؤا منثورا ﴾ (24) ، وقال تعالى في الإخبار عن أهل الجنة وذلك الفضل الكبير : ﴿ يحلون فيها أساور من ذهب ولؤلؤا ولبسأهم فيها حرير ﴾ (25) .

وقد ذُكرت في الأحاديث كثيرا ، ونُعتُ في صفة الجنة على لسان من أُرسِلَ بشيرا ونذيرا ، ففي حديث عمّن خُصَّ بنهر الكوثر : « إنَّ في الجنة عُرفا من أصنافِ اللؤلؤ والجوهر » ، وفي حديث رواه حفاظ الأخبار وأربابها : « إنَّ أدنى أهل الجنة منزلاً من له دار من لؤلؤة واحدة منها غرفها وأبوابها » (26) ، وفي حديث أخرجه أبو نعيم ذو الحفظ الأوفر : « أنهار الجنة سائحة على وجه الأرض حافاتها خيام اللؤلؤ وطينها المسك الأذفر » ، وفي حديث عمّن جاء بهدم الطاغوت : « الكوثر شاطئاه ، اللؤلؤ والزبرجد والياقوت » (27) ، وفي حديث فسرت به آية التحلية لمن يعرب : « أنَّ عليهم التيجان أدنى لؤلؤة منها تضيء ما بين المشرق والمغرب » (28) ، وفي ما

(23) الواقعة ، 23 .

(24) الانسان ، الآية 19 .

(25) فاطر ، الآية 33 .

(26) يبدو أن هذا الحديث جزء من حديث طويل رواه ابن مسعود وخرجه ابن أبي الدنيا والطبراني والحاكم . انظر كتاب « الترغيب والترهيب » للمندري ، ج 4 ، ص 503—504 .

(27) أبو نعيم : انظر أعلاه ملاحظة رقم 53 على المقامة الأولى . وقد روى السيوطي حديثنا : « دخلت الجنة فإذا أنا بنهر حافناه خيام من اللؤلؤ فضربت بيدي إلى ما يجري فيه الماء فإذا هو مسك أذفر قلت : ما هذا يا جبريل قال : هذا الكوثر الذي أعطاكه الله عز وجل في الجنة » (عن ابن حنبل والبخاري والترمذي والنسائي عن أنس بن مالك : « الجامع الصغير » ج 2 ، ص 281)

(28) رواه الترمذي في كتاب الجنة ، ص 23 . وابن حنبل في المسند : ج 2 ، ص 75 .

روى البخاري [47ب] ومسلم وكفى بما رواه دليلاً : « الخيمة ذرة مجوفة طولها في السماء ستون ميلاً »⁽²⁹⁾ ، وقال مجاهد أحد علماء اللاهوت⁽³⁰⁾ : « الأرائك لؤلؤ وياقوت » ، وفي أثر إسناده يُعدُّ في الصحاح : « سماع أهل الجنة من أجسام قصب اللؤلؤ الرطب يدخل فيها الرياح »⁽³¹⁾ ، وعن عكرمة⁽³²⁾ : « ما أنزل الله من السماء قطرة إلا أنبت الله بها في الأرض عُشبة أو في البحر لؤلؤة [أو ذرة] » .

وكم في من منفعة أودعها الرحمان ، أقوي قلب الإنسان ، وأنفع من فزع السودا⁽³³⁾ وخوفها ومن الخفقان ، وأجلو الأسنان ، وأنفع من بياض العين ، وأجلو ما فيها من الظلمة والوسخ والغين ، وأخفف وجعها⁽³⁴⁾ ، وأشدَّ عصبها⁽³⁵⁾ ، وأجفف رطوبتها ، وأحبس الدم ، وأنفس الغم ، مناعفي صالحه ، لكل غادية ورائحة ، وتجارة رابحة ، لمن أراد حلية أو دفع جائحة ، وتشبيهاً الشعراء بي كالبحر طافحة⁽³⁶⁾ ، قال الشاعر :

(29) رواه البخاري كما يلي : « إن في الجنة خيمة من لؤلؤة مجوفة عرضها ستون ميلاً في كل زاوية منها أهل ما يرون الآخرين يطوف عليهم المؤمنون وجنتان من فضة آبيتها وما فيهما إلخ ... » (انظر كتاب التفسير ، سورة الرحمان ، ج 3 ، ص 128) . وروى السيوطي هذا الحديث في « الجامع الصغير » ج 2 ، ص 299 : « الخيمة ذرة مجوفة طولها في السماء ستون ميلاً في كل زاوية منها للمؤمن أهل لا يراها الآخرون » وقد ورد هذا الحديث في تفسير قوله تعالى : ﴿ حور مقصورات في الخيام ﴾ من سورة الرحمان .

(30) مجاهد : أبو الحجاج مجاهد بن جبر توفي سنة 104هـ ، مكّي ، تابعي ، له تفسير للقرآن .

(31) ساقط من (ب) و(ح) .

(32) عكرمة : بن عمار العجلي اليمامي ، من رجال الحديث ، أصله من البصرة ، حدث بها وبمكة . توفي ببغداد سنة 159هـ .

(33) (أ) : فزع السودان ، ولعلها كما ذكرت .

(34) (ح) : وصيها .

(35) وأجفف رطوبتها جاءت سابقة في (ح) ، وفي (ب) : وصيتها .

(36) (ب) و(ح) : كالبحر .

وعذّبنِي قضيّب فِي كثيب تشارك فِيه لِين واندماج
أغار إذا [دنت] مِنْ فِيه كَأَس على درّ يقبله زُجاج
وقال آخر :

يا حسنَ أشجارِ لَوُز تُسقى بصوبِ الغمام
تأثر النُّور منها كالدرّ من كفّ ناظم

وقال آخر :

ألا حبّذا القُتاء أكلا وحبّذا
[48] تكسبه لو كان يُذخر من كسب
كأمثال قُضبان الزّبرجد أودعت
لآلىء لوزات (37) من اللؤلؤ الرّطب

خطاب الزّمرد

وقال الزّمرد : الحمد لله الذي رفع لي قدرا ، وأسبغ عليّ الحلّة
الخضرا ، وكسا من لوني السّماء (38) ، وجعلني أصفى من الماء ،
أبرىء ألما ، وأشفي سقما ، وأحوز في الفضيلة قسما ، وكم ورد
لي تذكّار ، في عدة من الأحاديث والأخبار ، منها ما رواه البيهقي
في « شعب الايمان » (39) الجليل المقدار ، وعن أنس بن مالك أحد

(37) جاءت محرفة في (أ) و(ب) ، أصلحناها عن (ج) .

(38) (أ) : وكساني لون السماء .

(39) انظر أعلاه ملاحظة رقم 5 على المقامة التفاحية .

الأُنصار ، عن النبي ﷺ المصطفى المختار : « من صام الاربعاء والخميس والجمعة بنى الله له قصرا من الجنة من لؤلؤ وياقوت وزمرد وكتب له براءة من النار » ، وفي حديث مرفوع ذكرنا ، في تفسير قوله تعالى : ﴿ ومساكن طيبة ﴾ (40) المعدّة ذخرا ، قال : « قصر من لؤلؤة فيه سبعون دارا من ياقوت في كل دار سبعون بيتا من زمردة خضرا » ، وفي حديث عن ابن عباس يُشهر : « نخل الجنة جذعها من زمرد أخضر » (41) .

وفيّ منافع جليّة ، وخواصّ غير قليلة (42) ، أنفع من السّمام ، ومن نهش الهوام ، ومن سحل (43) مني وزن ثماني شعيرات ولشارب السم سقاه ، خلّصه من الموت ولم يسقط شعره ولا جلده وكان فيه شفاء ، ومن أمن إليّ النظر ، ذهب عنه كلال البصر ، ومن تقلّدني أو تختم بي أمن من الصرع أن يطرقه ، ولهذا أمرت [48ب] الأطباء الملوك عند ولادة أولادهم أن تعلقه ، وأنفع من نزع الدم شربت أو علّقت ، وإذا نظرت إليّ الأفعى سالت عيونها للوقت (44) ،

(40) سورة التوبة ، الآية 72 .

(41) انظر ملاحظة رقم 26 أعلاه .

(42) جاء في أزهار الأفكار : « أن من خواصه من أدمن النظر إليه أذهب عن بصره الكلال ومن تقلد بحجر منه أو تختم به دفع داء الصرع إذا كان لبسه له قبل حدوث الداء ومن أجل هذا كان الحكماء يأمرّون الملوك أن تعلقه على أولادهم عند ولادتهم ليدفع عنهم داء الصرع » (ص 85) .

(43) عن (ب) و(ح) وفي (أ) : سحل . وفي « أزهار الأفكار » من خواصه أيضا من سحل منه وزن ثماني شعيرات وسقاه شارب السم قبل أن يعمل فيه خلص نفسه من الموت ولم يتمعظ شعره ولم ينسلخ جلده وكان شفاءه (ص 86) . وكذلك ينفع من نفث الدم واسهاله من العلة المعروفة بالدوسنطاريا (ص 87) .

(44) ومن خواصّه أيضا حسب ما جاء في « أزهار الأفكار » أنه ينافي الحيوانات ذات السّموم جميعا فلا تقرب حامله (ص 86) .

وقد شَبَّهوا بي ما علا ذكره ، وغلا قدره ، فقال الشاعر :
ألم تر أن جند الورد وافى بصفر من مطارده وخضر
[أتى مثلثاً] بالشوك ، فيه نصال زمرد وتراس تبر
وقد آخر :

أنظر إلى أحمر الصّفاف تحسبه
بين الرّياض إذا تلقاه ممطورا
حمر اليواقيت والأوراق بارزة
زمردا ونداه الدرّ مشورا

خطاب المرجان

وقال المرجان : الحمد لله الذي جمّلي بالحلّة الحمرا ، ورفع لي
في كتابه العزيز ذكرا ، وكرّر فيه التصريح باسمي كرتين ، وذكرني
في سورة الرّحمان مرتين⁽⁴⁵⁾ ، وشبّه بي الحور ، وجعل معدني في
البحور ، ومسكني في قلائد النّحور⁽⁴⁶⁾ ، فأنا ثالث اليواقيت
المنصوصة في الكتاب العزيز ، والمخصوصة بالفضل الذي يخدمه
الذهب الإبريز ، ووردت الأحاديث بذكرني ، وفي ذلك تنويه
بقدرتي ، رويانا في الحديث من الحسان : « دار المؤمن في الجنّة
من لؤلؤة وسطها شجرة تنبت الحلل يأخذ بإصبعيه سبعين حلة

(45) الآيتان 22 ﴿ يخرج منهما اللؤلؤ والمرجان ﴾ و57 ﴿ كأنهنّ الياقوت والمرجان ﴾ .

(46) (ب) : وسكني قلائد النحور .

ممنطقة باللؤلؤ والمرجان» (47) ، وفي حديث عن سيّد ولد عدنان : « في الجنة نهر يقال له الريّان ، عليه مدينة من مرجان ، لها سبعون ألف باب من ذهب [49] وفضّة لحامل القرآن » ، وكم أودع فيّ خالقي من نفع ، فالاحتحال بي ينفع لوجع العين والدمع ، وفي تفريخ لقلب الإنسان ، وتقويّة للقلب من الخفقان ، وحسن للدم في كل عضو من السيّلان ، والاستياكُ بي مسحوقا يقوي اللثة ويقطع الحفر من الأسنان ، تقطيري مسحوقا في الأذان ، مذابا بدهن بلسان (48) ، نافع من الطرش وأمان ، وفي قبض وتجفيف ، وللرطوبات تنشيف ، وإذا علقت في عنق المصروع ، أو رجل المنقرس الموجوع ، نفعتهما أبلغ منفوع ، فإذا شربت بالماء حللت ورم (49) الطّحال ، ووافقت من به عسر البول بكلّ حال (50) ، وقد شبّه الشعراء بي في كل حال ، فقال الشاعر :

-
- (47) شبهه حديث رواه الترمذي في كتاب الجنة ص 23 ، وابن حنبل في المسند : ج 3 ، ص 76 : « وتنصب له قبة من لؤلؤ وزبرجد وياقوت » .
- (48) بلسان : شجر أبيض الزهر يستعمل في الأدوية وتسميه العامة السيبان . قال ابن البيطار عنه : نبات لا يعرف إلا بمصر ، بعين شمس (ج 1 ، ص 107) .
- (49) (أ) : نفعت أورام .
- (50) في « أزهار الأفكار » من خواصّه ما ذكره الإسكندر أنّ المرجان إذا علق على المصروع نفعه وإذا علق على رجل به التقرس نفعه وأنه يحفظ من الأعين السوء والأنفس الخبيثة الإنسية والجنّية إذا علق على الأطفال الصغار وأنه إذا أحرقت واستنّ به زاد في بياض الأسنان وجلاها وقطع الحفر منها وقوى اللثة ومنها أنه ينفع من وجع العين ويذهب بالرطوبة إذا احتحل به ويقطع اللحم الزائد من قروحها ويجلو آثارها ويملأ القروح العميقة لحما وينفع من ظلمة العين وبياضها وكثرة وسخها . ومنها أنه ينفع الخفقان إذا شرب مسحوقا ويجعل في الأدوية التي تحل دم القلب الجامد وينفع من ضعفه . ومنها أنه إذا شرب نفع من نفث الدم نفعاً بيّناً كما ينفع من عسر البول وأنه إذا علق على المعدة نفع من جميع عللها منقعة بيّنة مثل فعل الزمرد ، ويقطع نزف الدم من الجسد كله (182—184) .

أما ترى الرّيحان أهدي لنا   حَمَاجِمًا مِنْهُ فَأَحْيَانَا
كَأَنَّهُ فِي طَلُّهِ وَالنَّدَى   زَمْرَدٌ يَحْمِلُ مَرْجَانًا (51)

وقال آخر :

آنظر إلى الرّوض البديع وحسنه   كالزهر بين منظم ومنضد
والجلنار على الغصون كأنه   قَطَعُ مِنَ الْمَرْجَانِ فَتَوَقَّ زَبْرَجِدٌ

وقال آخر :

هي كالدرة المصونة حسنا   في صفاء الياقوت والمرجان
أو كبيضاء من مقطف (52) ورد   غُمِستُ فِي شَقَائِقِ النَّعْمَانِ

خطاب الزبرجد

وقال الزبرجد [49ب] : الحمد لله الذي جعلني أنا والزمرّد
أخوين ، وأدرجني في سلكه على تعاقب الملوّين ، وصرّح باسمي
في الأحاديث والآثار ، وصرّح في ذكرى عدة من الأخبار ، ففي
حديث مرفوع مسند : « إن في الجنة لعمدا من ياقوت عليها غرف
من زبرجد » ، وفي حديث مرفوع أيضا : « الغرفة ياقوتة حمراء ، أو
زبرجدة خضراء ، أو درّة بيضاء » ، وفي حديث أورده الطبراني
[سفر] (53) : « من صام يوما من رمضان في إنصات وسكون يُني

---

(51) جاء هذا البيت محرفا في الأصل ، وانظر أعلاه ملاحظة رقم 69 على المقامة الأولى هما منسوبان
إلى أبي القاسم بن العطار .

(52) (أ) : تعطف ..

(53) الطبراني : انظر أعلاه ملاحظة رقم 77 على مقامة الرياحين الثانية .

له بيت في الجنة من ياقوتة حمراء ، أو زبرجدة خضراء » .

ووردت أحاديث كثيرة فصلت ، [ب]أن أجنحة جبريل وقدميه بي كُلت ، ولو لم يكن لي من الشرف ، وارتقائي أعلى الغرف ، إلا خصلة واحدة ، لكنت لي سائدة ، [وبأسنى] المقامات شاهدة ، وذلك أن خاتم المصطفى صلى الله عليه وسلم كان مني فصه ، وورد في ذلك الخبر (54) وصح نصه ، ولم يظفر بذلك شيء من أنواع الجواهر (55) غيري ، ولا سار أحد في هذه الطريقة سيري ، فمن ذا يُساميني ولقد لامست يد المصطفى ، ونُقش في اسمه ونعته محمد رسول الله وحسبي بذلك شرفا ، وكفى ، ولما سقطت في بئر أريس من يد عثمان (56) ، هاجت الفتن وزال الأمان ، وأقتل بالسيوف أهل الإيمان ، وذلك أنه كان في من السرّ نظير ما كان في خاتم سليمان ، ولكوني أنا والزمرّد من جنس واحد ، أتحدنا في المنافع والخواص والموارد (57) ، وما ذُكر من خواصي بين الأنام ، [50] أن شرب حكاكتي نافع من الجذام ، وقد شبه بي الشعراء في الأشعار ، ما أرادوا إعلاءه في المقدار ، فقال الشاعر :

---

(54) (ح) : بذلك الحديث .

(55) (ح) : الجواهر .

(56) عثمان بن عفان ذو التورين وثالث الخلفاء الراشدين ولد بمكة سنة 47 ق. هـ. ولي الخلافة سنة 23 هـ ، وقتل صبيحة عيد الاضحى بالمدينة سنة 35 هـ . لقب بذي النورين لأنه تزوج بنتي النبي صلى الله عليه وسلم رقية وأم كلثوم . وقيل إن سقوط خاتم عثمان في بئر أريس كان من يد معيقيب والي خاتم النبي وهو صحابي شهد بدرا وهاجر إلى الحبشة (انظر شرح الشمائل المحمدية للترمذي : ص 62) .

(57) في « أزهار الأفكار » أنه ليس في الزبرجد شيء من خواص الزمرّد المذكورة في المنافع إلا أن إدمان النظر إليه يجعلو البصر ويقويه (ص 94) .

وكانَّ مُحَمَّرَ الشَّقِيقِ إِذَا تَصَوَّبَ أَوْ تَصَعَّدَ
أَعْلَامُ ياقوت نُشِيرُنَ عَلَي رِمَاحٍ مِنْ زَبْرُجَدٍ

وقال آخر :

[والنَّرجس النَّضِرُ الرِّيانُ تَحْسِبُهُ وَسَنَى نواظِرَ مِنْ غِيدِ المَمَّها الحُورِ
قُضِبَ الزَّبْرَجَدُ مِنْهُ حَمَلَتْ حَدَقًا مِنْ خالِصِ التَّبَرِ أَجفانِ كافورِ]

وقال آخر :

وكانَّ العِذارُ فِي صَفْحَةِ الخَدِّ عَلَي حَسَنِ خَدِّكَ المَنْعُوتِ
صولجانٌ مِنَ الزَّبْرَجَدِ مَعْطُوفٌ عَلَي أَكْرَةَ مِنَ الياقوتِ

وقال آخر :

أما ترى النَّخْلَ نثرتِ بَلَحًا جاءَ بِشِيراً بِدَوْلَةِ الرُّطَبِ
مكاحلاً مِنَ زَبْرَجَدٍ خرطتِ مُقَمَّعاتِ الرُّؤوسِ بِالذَّهَبِ

خطاب العقيق

وقال العقيق : الحمد لله الذي جعلني من الجلة⁽⁵⁸⁾ ، وكساني
أبهي حلة ، وخصني بأحسن حلة ، وبارك في للرفيق ، وقال في
الصادق المصدوق : « أكثرُ خرز أهل الجنة العقيق »⁽⁵⁹⁾ ، وورد
في نفعي حديثٌ يدفع ضيرا : [« من تختم بالعقيق لم يزل خيرا »] ،

(58) (أ) و(ح) : الحلة .

(59) رواه السيوطي في الجامع الصغير (ج 1 ، ص 268) عن أبي نعيم في الحلية عن عائشة قال
العزيمي إسناده ضعيف .

وفي حديث يُتدارك ، تختّموا بالعقيق فإنه مبارك ، وفي حديث له فخر ، تختّموا بالعقيق فإنه ينفي الفقر ، وفي حديث مُسند : « من تختّم بالعقيق [50ب] لم يُقضَ له إلا بالذي هو أسعد »⁽⁶⁰⁾ ، وفي حديث له شان : « من تختّم بالعقيق وفق لكل خير وأحبّه الملكان » .

ومن خواصي بين الكرام⁽⁶¹⁾ ، أنّ من تختّم بي سَكَنَتْ روعته عند الخِصام ، وأنقطع عنه نَزْفُ الدم من أيّ موضع كان من الأجسام ، وخاصة النساء اللواتي يدمن الطّمث من الأرحام ، ومن ذلك بُنْحَاتِي أو خُزافتي أسنانه ، ذهب عنه الصدا والحفر وأعانه ، وأمسكها عن التحرك وأثبت كلّ سنّ مكانه ، وياطول ما أكثر الشعراء فيّ من التّشبيه ، وأرادوا بذلك التّعظيم لقدري المشبّه [بي] والتّويه ، فقال الشاعر :

جوهرّي الأوصاف يقصُرُ عنه كلّ وصفٍ وكلّ ذهنٍ دقيق
شاربٌ من زبرجدٍ وثنايا لؤلؤٍ فوقها فمٌ من عقيق
وقال الآخر :

أنظر إلى الجَزْرِ الَّذِي يَحكي لنا لَهَبَ الحَرِيقِ
[كمدية] من سنُدُسٍ فيها نِصابٌ من عقيق⁽⁶²⁾

---

(60) يبدو أن هذه الأحاديث عن العقيق موضوعة . إذ لا وجود لها في كتب السنّة الصحيحة .
(61) ورد في « أزهار الأفكار » أنّ خواصه ثلاث : من تقلّد بالأحمر منه الشّدِيد الحمرة سكتت عنه روعته عند الخِصام ، من تختّم بنوع منه قطع عن حامله نَزْفُ الدم من أيّ موضع كان من الجسد ولا سيما النساء اللواتي يَدوم طمّهن ، وأخيرا إذا استيك بأيّ أنواعه أذهب عن الأسنان صداها ويبيضها ويذهب بالحفر ويمنع الأسنان أن يخرج من أصولها الدم (ص 147) .
(62) ورد البيتان في « حسن المحاضرة » بدون نسبة إلى قائلهما (ص 239) . كما وردا في « نزهة الأنام في محاسن الشام » منسوبين إلى ابن المعتز (ص 172) وهو عبد الله بن محمد بن المتوكل

[وقال الآخر :

انظر إلى البسر إذ تبدى   ولونه قد حكى الشقيقا
كأنما خوصه عليه   زبرجد مثمر عقيقا⁽⁶³⁾

وقال الآخر :

وقد بسط الربيع لنا بساطا   بديع الرّوض من نقش أنيق
يلوح به [من الخطمي ورد]⁽⁶⁴⁾   كأقداح خرطن من العقيق

[وقال الآخر :

وورد جنّي ، أحمر اللون ناعم   بكفّ غزال ساحر الطرف أغيد
توهّمته في كفّه إذ بدا به   صواني عقيق، قمعت بزبرجد]

خطاب الفيروزج

وقال الفيروزج : الحمد لله الذي فضّلني بلونين ، وكساني
حلتين ، وجعلني أدخل في الكيمياء [51أ] وفي أدوية العين ، وللطف
ذاتي تطوّرت ، وإن صفا الجوّ صفا لوني وإن تكدر تكدرت ،

بن المعتصم بن الرشيد ولد سنة 247 وتوفي سنة 296هـ قتيلا من كتبه « البديع » و« طبقات الشعراء » و« فصول التماثيل » وديوان شعر في جزأين . وتولّى الخلافة يوما وليلة . انظر البيتين في ديوان ابن المعتز : ص 344 (عوض مدية : مذبة) والديوان صدر عن دار صادر بيروت . د. ت.

(63) ورد البيتان في « نزهة الأنام في محاسن الشام » منسوبين إلى ابن وكيع (ص 195) ، وهو الحسن بن علي التنيسي ، توفي سنة 393هـ أصله من بغداد وولد وتوفي في تنيس بمصر ، له ديوان شعر مطبوع ، وكتاب « المنصف » في سرقات المتنبي مطبوع أيضا .

(64) الخطمي : بكسر الخاء وفتحها ، نبات كبير الزهر جدا أحمره وأبيضه ، لزج ، وله منافع طبيّة خاصة في الأمراض الصدرية ، ج خطمية .

وَحَصَّنِي بِجَبَلِ نَيْسَابُورِ فَلَا أَوْجِدُ فِي غَيْرِهِ ، [ومن شربني مسحوقا
ظَفِرٍ من نفعي بخيره] ، أنفع من القروح العارضة في الجوف ، [ومن
لسعة العقارب الشديدة الخوف] ، وأنفع من غشاوة البصر المحدقة ،
وأقبض نتوء الحدقة ، وأجمع حُجُبِ العين المحترقة (65) .

وَبِي شَبَّهتِ الشَّعْرَاءُ مَا اسْتَحْسَنُوهُ ، وَأَسْرُوهُ وَأَعْلَنُوهُ ، فَقَالَ
الشَّاعِرُ :

قَلْ لِمَنْ لَامَ شَامَةً بِمَلِيحٍ فَوْقَ فِيهِ ، دَعَّ الْمَلَامَةَ فِيهِ
إِنَّمَا الشَّامَةُ الَّتِي قُلْتُ عَيْبٌ فَصٌّ فَيُرُوجُ بِخَائِمٍ فِيهِ
وقال آخر :

مَا أَحْسَنَ الْكِتَانَ حِينَ تَمَايَلَتْ أَعْطَافُهُ بَزُهُورِهِ وَتَمَوَّجَا
فَكَأَنَّهُ قُضِبُ الرَّبْرِجِدِ أَحْضَرٌ قَدْ قَمَعُوا أَطْرَافَهُ فَيُرُوزَجَا
كملت المقامات الست بحمد الله وحسن عونه ، انتهى (66)

---

(65) جاء في « أزهار الأفكار » أنه يجلب من جبل من جبال نيسابور ومنه يحمل إلى سائر البلاد (ص 142) ، ومن خواصه أنه حجر يصفو لونه في صفاء الجو ويكدر مع كدورته ، ومنها أنه يجلو البصر بالنظر إليه وينفع العيون إذا سحق وخلط في الأحكال ، وأنه إذا سحق وشرب نفع من لدغ العقارب ، ومنها عن أرسطو قال : لم تزل الملوك الأعاجم تتقلد به وتستكثر منه . وخاصيته عند العلماء والعظماء أنه يدفع القتل عن ممسكه ، ولم ير قط في خاتم قتيل ، وهو إذا سحق وشرب نفع من لدغ العقرب والهوام المؤذية (ص 144) .

(66) (ح) : تَمَّتْ المقامات بحمد الله وعونه وصلى الله على سيدنا محمد وعلى آله وصحبه وسلّم تسليماً .

